

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİNDE İSTANBUL EKOLÜ:
KORKUT TUNA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Suat ALAN

SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri DEMİREL

OCAK-2015

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİNDE İSTANBUL EKOLÜ:
KORKUT TUNA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SUAT ALAN
(132205101)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 16.12.2014

Tezin Savunulduğu Tarih : 13.01.2015

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Nuri DEMİREL (B.Ü.)
Diğer Jüri Üyeleri : Doç. Dr. M. Cengiz YILDIZ (B.Ü.)
Yrd. Doç. Dr. Maide GÖK (B.Ü.)

OCAK-2015

Yrd. Doç. Dr. Nuri DEMİREL'in danışmanlığında, Suat ALAN'ın hazırladığı "Türk Sosyoloji Tarihinde İstanbul Ekolü: Korkut Tuna Örneği" konulu bu çalışma ... / ... / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: **Yrd. Doç. Dr. Nuri DEMİREL (B.Ü.)**

Üye: **Doç. Dr. M. Cengiz YILDIZ (B.Ü.)**

Üye: **Yrd. Doç. Dr. Maide GÖK (B.Ü.)**

Bu tezin Sosyoloji Anabilim Dalı'nda yapıldığını ve Enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Sait PATIR
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖNSÖZ

Türk sosyoloji tarihi, 2014 yılı itibari ile 100 yıllık serüvenini tamamlamış bulunmaktadır. Bu yüzyıllık serüven, Ziya Gökalp tarafından 1914 yılında İstanbul Darülfünun'a bağlı olarak kurulan Türkiye'nin ilk, dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsü ile başlamış, 2014 yılında ise Türkiye'de 83 sosyoloji bölümüne ulaşmıştır.

100 yıllık serüvende birbirinden farklı simalar, farklı sosyoloji ekolleri ortaya çıkmış, kimi unutulmuş kimi ise tarihe geçmiştir. Türkiye'de bir şekilde boy göstermiş irili ufaklı pek çok sosyoloji ekolü görülmüştür. Bu ekollerden rüştünü ispatlamış, temsilcilerinin olağanüstü gayretleri sonucu bir gelenek oluşturabilmiş ekollerden en önemlisi, Ziya Gökalp'ın kurduğu İstanbul sosyoloji kürsüsünde yetişmiş isimlerin temsil ettiği İstanbul ekolüdür. Değişik dönemlerde değişik isimler tarafından temsil edilen bu ekolün günümüzdeki temsilcisi **Prof. Dr. Korkut Tuna**'dır.

100. yılında, Türk sosyolojisinin en önemli ekollerinden bir tanesini tez konusu yapmak gurur verici bir durumdur. Bu gururu yaşamama sebep olan pek çok isim zikredilebilir. Bu isimlerin başında, tez danışmanlığını üstlenen **Yrd. Doç. Dr. Nuri DEMİREL** gelmektedir. Yine Bingöl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanı **Doç. Dr. M. Cengiz YILDIZ** ve **Yrd. Doç. Dr. Maide GÖK**'ün yönlendirmeleri bu tezin vücut bulmasında önemli etkiye sahip olmuştur. Bunların yanı sıra Bingöl Üniversitesi Sosyoloji Bölümündeki diğer mesai arkadaşlarımın katkısı yadsınamaz. Hepsine teşekkür etmezsem vefasızlık etmiş olurum.

Akademik yaşamın başlı başına zorlukları vardır. Bu zorlukların yanında bir ailenin sorumluluğunu üstlenmek de eklenince zorlukların kat sayısı daha da artmış olur. Tez çalışması boyunca aileme ayırmam gereken zamanın çoğunu tez çalışmasına ayırmak durumunda kaldım. Bu süreçte yanımda olup, sabır gösteren ve hoşgörülü tavrı ile beni cesaretlendiren eşim **Hatice** bir teşekkürden fazlasını hak etmiştir. Yine bu zorlu süreçte aramıza katılıp yuvamıza mutluluk katan kızım **Elif Rana**'yı da ihmal ettiğimin bilincindeyim. Bu sebepten dolayı bu tez çalışmasını kızıma ithaf ediyorum.

Suat ALAN
BİNGÖL-2015

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİ.....	7
1.1. BİRİNCİ DÖNEM (1908-1933).....	11
1.1.1. II. Meşrutiyet Döneminde Sosyoloji.....	11
1.1.1.1. Biyoloji Ekolü: Ahmet Şuayip.....	12
1.1.1.2. Pozitivizm Ekolü: Ahmet Rıza.....	14
1.1.1.3. Psiko-Sosyoloji Ekolü: Abdullah Cevdet.....	15
1.1.1.4. Marksist Sosyoloji Ekolü.....	16
1.1.2. Sosyoloji'nin Kurumsallaşmasına Katkı Sağlayan İki İsim.....	17
1.1.2.1. Durkheim'cı Gelenek: Ziya Gökalp.....	18
1.1.2.2. Science Sociale'cı Ekol: Prens Sabahattin.....	22
1.1.3. Cumhuriyet'in İlanından 1933 Yılına Türkiye'de Sosyoloji.....	28
1.2. İKİNCİ DÖNEM (1933-1960).....	31
1.2.1. İstanbul'da Sosyoloji.....	31
1.2.2. 1940'lı Yıllarda Türkiye'de Sosyoloji.....	34
1.2.3. 1950'li Yıllarda Türkiye'de Sosyoloji.....	40
1.3. ÜÇÜNCÜ DÖNEM (1960 VE SONRASI).....	46
1.3.1. 1960–1980 Yılları Arasında Türkiye'de Sosyoloji.....	47
1.3.2. 1980–2000 Yılları Arasında Türkiye'de Sosyoloji.....	54
1.3.3. 2000 ve Sonrası Türkiye'de Sosyoloji.....	60

İKİNCİ BÖLÜM

2.KORKU TUNA VE TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİNDEKİ YERİ.....	64
2.1. KORKUT TUNA’NIN HAYATI, ESERLERİ VE TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİNDEKİ YERİ.....	64
2.1.1. Hayatı.....	64
2.1.2. Eserleri.....	72
2.1.2.1. Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi.....	72
2.1.2.2. Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme.....	74
2.1.2.3. Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri.....	75
2.1.2.4. Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine.....	76
2.1.2.5. Yeniden Sosyoloji.....	78
2.1.3. Türk Sosyoloji Tarihindeki Yeri.....	79
2.1.3.1. Sosyoloji Dergisi ve Korkut Tuna.....	79
2.1.3.2. İstanbul Ekolü ve Korkut Tuna.....	82
2.1.3.3. Korkut Tuna’nın Sosyoloji Anlayışı.....	85
2.2. ŞEHİR ÇALIŞMALARI.....	89
2.2.1. Niçin Şehir	89
2.2.2. Şehir Sosyolojisi.....	91
2.2.3. Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması.....	96
2.2.4. Feodal Düzen ve Şehir.....	101
2.2.5. Küreselleşme Söylemi ve Şehir.....	103
2.2.6. Mikro Boyutta Şehir Çalışmaları.....	106
2.3. BİLGİ SOSYOLOJİSİ.....	111
2.3.1. Bilgi Nedir.....	112
2.3.2. Bilginin Yaygınlaştırılması/Batılılaştırılması.....	114
2.3.3. Batılı Bilginin Eleştirisi.....	118
2.3.4. Çözüm Önerisi: Bilginin Temellendirilmesi.....	123
2.4. ORTA ASYA VE TÜRK DÜNYASI ÇALIŞMALARI.....	125
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA.....	134

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, Türk sosyoloji tarihinin serüveni ile birlikte bir gelenek oluşturan İstanbul sosyoloji ekolünün sosyoloji anlayışı doğrultusunda, ekolün önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışını ve çalışmalarını ele almaktır. Aktarmacı bir anlayış ile varlığını Türkiye'de sürdüren sosyoloji, İstanbul ekolü diye nitelendirilen sosyoloji geleneğinin önemli temsilcilerinden Baykan Sezer ile yeni bir anlayış kazanmıştır. Sezer'in "Türk sosyolojisi" olarak nitelendirdiği bu anlayış, özgün bir anlayış olarak değerlendirilmektedir. Bu özgünlük, Sezer'in Doğu-Batı çatışması teorisi ile temellendirilmektedir. Sezer ile birlikte canlılık kazanan bu anlayış, Korkut Tuna'nın çalışmalarının da merkezinde yer almaktadır. Tuna'nın "yeniden sosyoloji" çağrısında görülen bu anlayış, temel ilgi alanları olan şehir ve bilgi sosyolojisine yönelik çalışmalarına da yansımıştır.

Bir geleneğin varlığını sürdürebilmesi, kendisini sürekli yenilemesine bağlıdır. Baykan Sezer'e kadar tarihi birikimi referans alan ekol, Sezer ile Doğu-Batı çatışması ile eleştirel bir boyutta kazanmıştır. Sezer ile başlayan bu yeni anlayışın, Korkut Tuna'nın çalışmalarına da yansıdığı görülmektedir. Bu anlamda, şehir teorileri, şehirlerin ortaya çıkış ve yaygınlaşması, küreselleşme söylemi ve şehir arasındaki ilişki, feodal düzen ve şehir olgusu, küresel ve yerel ilişkisi, Batılı bilginin eleştirisi gibi konular Tuna'nın Doğu-Batı çatışması ekseninde ele aldığı konular arasında yer almaktadır. Tuna, İstanbul ekolünün tarihsel ve eleştirel sosyoloji anlayışını sürdürmekle birlikte, ekole yeni bir anlayış da katmıştır. Bu anlayış, tarihsel ve eleştirel özelliğe sahip teorik çalışmalara, toplumun içindeki küçük grupları anlamaya yönelik uygulamalı çalışmaları dâhil ederek varlık bulmaktadır.

İstanbul sosyoloji ekolünün Baykan Sezer ile kazandığı bu özellik, Baykan Sezer ile ilgili hazırlanan makale, tez, kitap çalışması gibi pek çok bilimsel çalışmada ortaya konulmuştur. Ekolün önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen Korkut Tuna ile ilgili bilimsel çalışmalar ise sınırlı sayıdadır. Bu anlamda, özgün sayılabilecek bu çalışmanın literatürde önemli bir boşluğu da dolduracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Sosyoloji Tarihi, İstanbul Ekolü, Korkut Tuna, Şehir Sosyolojisi, Bilgi Sosyolojisi.

ABSTRACT

Istanbul School in Turkish Sociology History: Korkut Tuna Sample

The aim of this study is to deal with the studies and understanding of Korkut Tuna, who is accepted as an important representative of Istanbul sociology school in the direction of the school which has generated a tradition with Turkish Sociology history's adventure. Initially, Turkish sociology sustained its existence in Turkey as an eclectics understanding while it has achieved a new understanding by means of Istanbul sociology school through the understanding of Baykan Sezer, who is one of significant representatives of the school. The understanding that Baykan Sezer characterizes as "Turkish Sociology" is accepted a distinctive sociology understanding in Turkey. The distinctness has been based on the East-West Conflict theory of Sezer. The distinctive sociology understanding which has acquired dynamism with Sezer has played a center role in the studies of Korkut Tuna as well. The understanding that is seen in the citation of Tuna as "re-sociology" has reflected the studies of Tuna which are basic field of interests such as, urban and sociology of knowledge.

Sustaining the existence of a tradition depends on its continuously regenerated itself. The school which refers to historical accumulation until Sezer has gained a critical dimension through the east-west conflict theory of Sezer. The understanding that started with Sezer has been seen to reflect to the studies of Korkut Tuna, too. Therefore, it can be seen the topics, such as, the emergence and becoming widespread of cities, relationship between globalization statement and city, feudal system and the fact of city, relationship of global and local, the critics of western knowledge etc. have been dealt with in the center of east-west conflict of Tuna. Tuna has contributed a new understanding to Istanbul school, as well as sustaining its historical and critical sociology understanding. This understanding has come into existence by including applied studies towards understanding small groups of society along with the theoretical studies having historical and critical characteristics.

The characteristics that Istanbul school has obtained through Baykan Sezer have been stated through many articles, dissertations, books etc. regarding Baykan Sezer. On the other hand, sociological studies are limited about Korkut Tuna, who has been accepted as an important representative of the school. In this sense, it has been considered that this study will fill a significant deficiency in literature.

Key words; Turkish Sociology History, Istanbul School, Korkut Tuna, Sociology of Urban, Sociology of Knowledge

GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyılın toplumsal koşullarına bağlı olarak Batıda ortaya çıkan ve yirminci yüzyılda iyice belirginleşen genç bir bilim olan sosyoloji, ortaya çıktığı Kıta Avrupa'sından kısa bir süre sonra Türkiye'ye de aktarılmış ve Türkiye'nin o dönem ki siyasetine uygun roller üstlenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan pek çok sosyoloji ekolü olmakla birlikte Ziya Gökalp'ın Emile Durkheim'dan mülhem içtimaiyat ekolü dönemin siyasi yapısına da uygun olması sebebiyle kabul görmüş ve uzun yıllar Türkiye'de egemen sosyoloji anlayışı olarak varlığını sürdürmüştür.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak kurulan Sosyoloji Kürsüsü Türkiye'nin ilk ve dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsü unvanını almıştır. 1940'lı yıllara kadar Türkiye'de ki sosyoloji öğretiminin en etkili sosyoloji ekolü olan İstanbul ekolüne öncülük eden bu kürsüde, Kıta Avrupa kaynaklı makro ölçekli tarihsel sosyoloji anlayışı sürdürülürken, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde sosyoloji öğretiminin verilmeye başlanması ile Amerika kaynaklı, mikro ölçekli, uygulamaya dönük sosyoloji anlayışı görülmeye başlanmıştır. Her iki ekolde de aktarmacılık yapılırken; İstanbul ekolünde yerel bir sosyoloji inşa etme gayreti de göze çarpmaktadır.

Ziya Gökalp'e dayanan, Hilmi Ziya Ülken ile canlılık kazanan İstanbul ekolü Baykan Sezer ile yeni bir boyut kazanmıştır. Sezer ile birlikte eleştirel bir anlayış da kazanan bu ekolün önemli bir halkasını da Korkut Tuna oluşturmaktadır. İstanbul ekolünün önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen Tuna'nın şehir ve bilgi sosyolojisine yönelik çalışmaları İstanbul ekolünün temel özelliklerini taşımaktadır. Tuna'nın bir diğer ilgi alanı da Orta Asya ve Türk Dünyasına yönelik çalışmalarıdır.

Literatüre bakıldığında, İstanbul ekolüne mensup isimler (Hilmi Ziya Ülken, Cahit Tanyol, Baykan Sezer) hakkında, makale, tez, kitap çalışması gibi pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Ekolün önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen Korkut Tuna ile ilgili yapılan çalışmalar ise makale düzeyindedir. Bu anlamda, Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışı ve fikirlerinin ele alınmasının literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

Çalışma temelde iki ana bölüm olarak tasarlanmıştır. İlk bölümde, Türk sosyoloji tarihi Cumhuriyet öncesi dönemden günümüze kadar olan süreci kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Literatüre bakıldığında bu süreç izlenirken belli dönemlendirmeler yapılmaktadır. Bu anlamda, Cumhuriyet döneminde sosyolojinin gelişim aşamasını her düşünür farklı sınıflandırmalara tabi tutarak ele almıştır. Cahit Tanyol, Türk sosyolojisini İkinci Meşrutiyet dönemi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası olmak üzere iki dönem şeklinde ele alırken; Şerif Mardin, Türk sosyolojisini siyasetin etkisinde olan ilk dönem ve üniversiteye geçişle birlikte akademik tartışmaların gerçekleştiği ikinci dönem şeklinde sınıflandırmaktadır (Sezer, 1989: 38–39). Emre Kongar (2012a: 13) ise daha farklı bir yöntem benimseyerek, Cumhuriyet döneminde sosyolojinin gelişimini “1923–1938 dönemi, 1938–1950 dönemi, 1950–1960 dönemi, 1960 sonrası dönem, 1971 dönemi ve günümüzdeki durum” şeklinde 6 döneme ayırarak ele almıştır. Şentürk (2006: 160) de Kongar’a benzer bir sınıflandırma yaparak Türkiye’nin sosyoloji tarihini, “1923–1938, 1938–1950, 1950–1960, 1960–1980 ve 1980 sonrası” şeklinde 5 döneme ayırarak ele almıştır. Kaçmazoğlu (2010b: 327) ise İkinci Meşrutiyet dönemini de dahil ederek Türkiye’deki sosyoloji tarihini 1908–1923, 1923–1939, 1939–1946, 1946–1960, 1960–1980 ve 1980 sonrası şeklinde sınıflandırmaktadır.

Bu çalışmada, sosyolojinin Türkiye’de ortaya çıkışı ve gelişimi genel olarak üç dönem şeklinde ele alınmıştır. Her dönem de kendi içinde belli dönemlere ayrılmıştır. İlk iki dönem kuruluş süreci, üçüncü dönem ise gelişim süreci şeklinde düşünülmüştür. Bu şekilde yapılan sınıflandırma, Türkiye’nin sosyoloji tarihinin, üniversite ile olan temasına göre belirlenmiştir. Dönemlerin belirlenmesinde siyasetin etkisi ise kaçınılmaz olmuştur.

Birinci kuruluş dönemi, İkinci Meşrutiyet’in ilan edildiği 1908 yılından itibaren ele alınmıştır. Bu dönem sadece siyasi ve toplumsal dönüşümlere sahne olmamış, aynı zamanda sosyolojiye ilginin yoğun şekilde başladığı bir zaman dilimi olmuştur. Sosyoloji, bu dönem içerisinde, Darülfünun aracılığıyla üniversitede kurumsallaşmaya başlamış ve bu kurumsallaşma 1933 yılında, Darülfünun’un lağvedilmesi ile birlikte ilk evresini tamamlamıştır. İlk evrenin ağırlıklı merkezini Darülfünun oluştururken; ikinci evre hem Darülfünun yerine geçen İstanbul Üniversitesi içinde birden fazla sosyoloji pratiğinin ortaya çıkması, hem de Ankara’da (DTCF) yeni bir sosyoloji anlayışının kendini hissettirmeye başlamasıyla şekillenmiştir (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 231). Bu sebepten

dolayı, ikinci dönem de Darülfünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesi ile birlikte ortaya çıkan ve 1960 yılına kadar süren gelişmeler incelenmiştir.

Türk sosyoloji tarihinin üçüncü döneminde, 1960 yılından başlayıp günümüze kadar süren sosyolojik gelişmeler ele alınmıştır. Üçüncü dönem kendi içinde, 1960–1980 arası, 1980–2000 arası, 2000 ve sonrası şeklinde 3 alt döneme ayrılarak ele alınmıştır. Bu tarz bir sınıflandırmanın yapılmasında önceki dönemlerde yapılan sınıflandırmalarda kullanılan yöntemle bağlı kalmıştır. Bu anlamda sosyolojik gelişmeler ve siyaset ilişkisi göz önünde bulundurularak bir dönemlendirme yapılmıştır.

İkinci Meşrutiyet döneminde, Türkiye'de 6 sosyoloji ekolü ortaya çıkmıştır. Bu ekollerden; Ahmet Rıza'nın öncülük ettiği pozitivism ekolü, Ahmet Şuayip'in temsil ettiği organist sosyoloji ekolü, Abdullah Cevdet'in temsil ettiği psiko-sosyoloji ekolü ve Marksist sosyoloji ekolü taraftar toplayamadan unutulmaya yüz tutmuştur. Aynı dönem Ziya Gökalp'ın Durkheim'dan mülhem içtimaiyat ekolü ile Prens Sabahattin'in Le Play'den mülhem ilm-i içtimai ekolü taraftar toplayabilmiş ve etkili olabilmişlerdir. 1924 yılında Ziya Gökalp'ın ölümü, Prens Sabahattin'in de yurt dışına sürgün edilmesi ile birlikte sosyoloji bir fetret devrine girmiştir.

1924 yılından 1933 yılına kadar, Türk sosyolojisi bir durgunluk yaşamış, 1933–1940 yılları arasında ise Alman Sosyoloji ekolü ile ortaya çıkan biçimci sosyoloji anlayışının etkisi görülmeye başlanmıştır. Bu etki; Gerhard Kessler, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken ve Mehmet Ali Şevki öncülüğünde İstanbul'da Hukuk, İktisat ve Edebiyat Fakültelerinde kendisini belli ettirmiştir.

1940'lı yıllarda ise iki sosyoloji ekolü döneme damgasını vurmuştur. Bu ekollerden ilki; Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu tarafından temsil edilen İstanbul ekolü iken, diğeri; Niyazi Berkes ve Behice Boran tarafından temsil edilen Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde varlığını sürdüren ve Amerikan sosyoloji ekolünün etkisini taşıyan Ankara ekolüdür. Sosyoloji alanında bu dönem görülen diğeri bir gelişme, köy monografilerinin üniversiteler aracılığıyla yapılmaya başlanmış olmasıdır. Bu dönem, sosyoloji dergilerinin de revaçta olduğu, dergiler aracılığıyla çeşitli fikirlerin yayıldığı görülmektedir.

Ankara’da DTCF’ye yönelik başlatılan tasfiye sonucu, 1948 yılında DTCF’de çalışmalar yapan sosyologlar mesleklerinden uzaklaştırılmış ve sosyoloji bir durgunluk dönemine girmiştir. 1950’li yıllara bu yüzden fetret devri yakıştırması yapılmıştır. 1950’li yıllarda ön plana çıkan isim ise Mümtaz Turhan olmuştur. Turhan’ın yanı sıra, Fındıkoğlu da bu dönem ön plana çıkan diğer bir isim olmuştur. Ülkenin ise 1950’li yıllarda sosyolojiden ziyade felsefeye yoğunlaşmıştır.

1960–1980 yılları arasında ki sosyolojik gelişmeler ele alınırken, iki askeri darbe arasındaki sosyolojik gelişmeler dikkate alınmıştır. 27 Mayıs 1960 yılında yapılan askeri darbe Türk siyasi yaşamı kadar Türk fikir hayatını da etkilemiştir. Sosyolojinin de bu anlamda etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Darbeden sonra Amerikan sosyoloji anlayışı Türkiye’de yayılmayı sürdürmüştür. Bu dönem, Amerika’daki üniversiteler örnek alınarak Türkiye’de yeni üniversitelerin kurulmaya başlandığı bir dönemdir ve en önemlisi, bu üniversitelerde sosyoloji kürsüleri de yer edinmiştir. Sosyoloji alanında öne çıkan önemli isimler Mübeccel Belik Kıray ve Şerif Mardin olmuştur. Önce Ankara’da, sonra İstanbul’da sosyolojinin kurumsallaşmasına önemli katkılarda bulunan bu iki düşünür, toplumsal olaylara da yakın ilgi duymuşlardır. İstanbul Üniversitesi’nde ise Kösemihal ve Tanyol’un gayretleri ile sosyoloji öğretimi sürerken, Kösemihal’in vefatından sonra Bölüm Başkanlığına Tanyol geçmiş, Tanyol emekli olduktan sonra ise bu görevi Baykan Sezer üstlenmiştir.

12 Eylül 1980 askeri darbesi de Türkiye’de sosyolojinin seyrini önemli oranda etkilemiştir. Darbe sonrasında, 1982 yılında yeni anayasa yürürlüğe girmiş, bu anayasada Yükseköğretim Kurulu’nun görev ve yetkilerine de yer verilmiş ve böylece üniversiteler üzerinde yeni bir denetim mekanizması kurulmuştur. Bu dönem yeni sosyoloji bölümleri açılmaya başlanmış ve sosyoloji öğretimi Anadolu’nun çeşitli üniversitelerinde yer edinmeye başlamıştır. Bu yıllarda, Baykan Sezer olağanüstü çabaları ile Türk sosyolojisine önemli katkılar sunmuş, sosyolojide yeni çalışma alanları ortaya çıkmıştır.

1990’lı yıllarda Türk sosyolojisi, çağdaş sosyoloji teorilerine ilgi duymaya başlamıştır. Nilüfer Göle’nin bu yöndeki gayretleri dikkat çekmektedir. 2000’li yıllarda sosyoloji kurumsallaşmasını tamamlamış, yeni sosyoloji bölümlerinin açılması ile 2014 yılı itibari ile 83 üniversitede sosyoloji bölümüne yer verilmiştir. Bu dönem, sosyolojide

artık nitelik ve mezun olan öğrencilerin istihdamı önemli bir sorun olarak belirmeye başlamıştır.

Çalışmanın ikinci ana bölüm ise Korkut Tuna'nın Türk sosyoloji tarihindeki yeri ve temel düşünceleri ekseninde şekillenmiştir. Bu bölümde; Korkut Tuna'nın hayatı, eserleri, Türk sosyoloji tarihindeki yeri, İstanbul ekolü ile olan ilişkisi, temel ilgi alanları olan şehir, bilgi ve Türk dünyasına yönelik çalışmaları ele alınmıştır. Korkut Tuna, 1977 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde akademik yaşamına başlamıştır. Tuna'nın çalışma ortamı ve mesai arkadaşları sosyoloji anlayışının şekillenmesinde önemli etkiye sahip olmuşlardır. Özellikle yakın mesai arkadaşı olan Baykan Sezer'in sosyoloji anlayışı, Tuna'nın çalışmalarına da yansımıştır.

Korkut Tuna'nın Türk sosyoloji tarihindeki yeri, üç başlık altında ele alınmıştır. İlk başlık *Sosyoloji Dergisi ve Korkut Tuna* adını taşımaktadır. Ziya Gökalp tarafından 1917 yılında *İçtimaiyat Mecmuası* olarak çıkarılmaya başlanan dergi, günümüze kadar 56 sayı yayınlanmıştır. Derginin bugüne gelmesinde, Korkut Tuna'nın da önemli katkıları olmuştur. Korkut Tuna'nın Türk sosyoloji tarihindeki yerinin ele alındığı diğer bir başlık *İstanbul Ekolü ve Korkut Tuna* şeklindedir. Bu başlık altında İstanbul ekolünün temel özellikleri belirtilerek, Tuna'nın bu ekol ile olan ilişkisi ve ekole kazandırdığı yeni bakış açıları ele alınmıştır. Korkut Tuna'nın Türk sosyoloji tarihindeki yeri ele alınırken, sosyoloji anlayışına değinmemenin önemli bir eksiklik olacağı düşünüldüğünden, Tuna'nın sosyoloji anlayışı da çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmuştur.

Korkut Tuna, akademik yaşamı boyunca pek çok kez yurt dışına çıkmıştır. Tuna'nın her yurt dışı deneyimi ilgi alanlarına da etki etmiştir. İlk iki yurt dışı deneyimini, 1979 ve 1980 yıllarında Fransa'ya giderek yaşayan Tuna, bu deneyimler sonucu önceden ilgi duyduğu şehir çalışmalarına yönelik farklı kaynaklara ulaşma imkanı elde etmiştir. Doçentlik çalışması olan, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* ve beraberinde ki pek çok makale, şehir sosyolojisine yönelik çalışmalarının ürünüdür. Tuna, şehir çalışmalarında Batılı ele alışı eleştirerek, Doğu şehirlerini ön plana çıkarmaktadır. Bu çalışmalarda Doğu-Batı çatışması ekseninde hareket eden Tuna, tarihsel ve eleştirel sosyoloji anlayışı ile konuyu ele almaktadır.

Korkut Tuna'nın üçüncü yurt dışı deneyimi, 1990 Yılında, yine Fransa deneyimi ile gerçekleşmiştir. Tuna, bu yurt dışı deneyimi sonucu profesörlük takdim tezi olan *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* adlı çalışma için Batılı kaynaklara ulaşma imkanı elde etmiştir. İlk iki yurt dışı deneyimi sonucu şehir sosyolojisine olan ilgisini pekiştiren Tuna, üçüncü yurt dışı deneyimi ile bilgi sosyolojisine yönelik bilgilerini pekiştirmiştir. Bilgi sosyolojisine yönelik çalışmalarda da tarihsel ve eleştirel sosyoloji anlayışını sürdüren Tuna, Batılı bilginin eleştirisini Doğu-Batı çatışması ekseninde sürdürmüştür.

Korkut Tuna, son yurt dışı deneyimini ise Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü aracılığıyla gittiği Orta Asya'da yaşamıştır. Tuna'nın bu deneyimi de diğer bir ilgi alanı olan, Orta Asya ve Türk Dünyası Çalışmalarına yönelmesine etki etmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen tespitlere yer verilmiştir. Bu tespitler ışığında, Türk sosyoloji tarihinde İstanbul ekolü diye bir ekolün gerçekte var olup olmadığı, var ise oluşum gerekçesi, Tuna'nın bu ekolün yerleşmesinde ne tür katkıları olduğu, var ise ekole kazandırdığı yeni bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİ

Sosyoloji, on dokuzuncu yüzyılın toplumsal koşullarına bağlı olarak, Batıda ortaya çıkan modern bir bilimdir. Sosyolojinin Batıda ortaya çıkmasını sağlayan toplumsal koşulların Batı-dışı toplumlarda oluşmamasının bu toplumlarda sosyolojinin ortaya çıkışını geciktirdiği söylenebilir.

Batı'da, aydınlanma düşüncesi ile birlikte ilerleme, akılcılık ve bireycilik gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar daha sonra ortaya çıkan sosyoloji biliminin de vazgeçemediği kavramlar olmuştur. Bu yeni kavramlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun fikri hayatında da kısa bir sürede etkili olmuş ve gerilemekte olan imparatorluğun içinde bulunduğu durumdan bir an önce kurtulabilmesi için Batı merkezli bu kavramlar ve dolayısıyla Batı mercek altına alınmıştır. Batı'da ilerleme, akılcılık ve bireycilik gibi bu yeni kavramların toplumsal ve ekonomik bir temeli oluşmuşken, Osmanlı'da benzer bir durumdan bahsetmek mümkün değildir. Osmanlı döneminde, Batı taklitçiliği yapıldığı için siyasi ve idari sebeplerden dolayı aktarmacı bir yöntem benimsenmiş, idare ve devletin güçlendirilmesi, nizamın yeniden tesisi gibi devletin ana sorunsalı ekseninde bu düşünceler Batıdan ithal edilmeye başlanmıştır (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 215).

Sosyolojinin Avrupa'da ortaya çıkışını sağlayan koşulları; tarihi ve toplumsal olaylar, mevcut sosyal bilimlerin yetersizliği ve bazı felsefi akımların etkisi şeklinde üç başlık altında ele almak mümkündür. Özellikle Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte ortaya çıkan hızlı sosyal değişimler ve bu değişimler sırasında yaşanan sorunlar, sosyolojinin doğuşunu hızlandırmıştır. Yaşanan bu sorunlara mevcut sosyal bilimlerin de yeterli ölçüde çözüm önerileri öne süremediklerinden dolayı, sosyolojinin doğuşu kaçınılmaz olmuştur. Özellikle felsefi akımlardan, Fransız Pozitivizmi ve Alman İdealizmi sosyolojinin doğuşuna kaynak teşkil eden diğer faktörler olmuştur (Tuna, 2013a: 102).

Batı'da, sosyoloji'nin gelişmesinde Liberalizm, Muhafazakârlık ve Sosyalizm gibi çeşitli ideolojiler de etkili olmuştur. Bu ideolojiler, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde

Türkiye’de yeterli toplumsal zemin bulamadıklarından dolayı yerelin renklerine bürünerek kendilerini belli ettirmişlerdir. Bu dönem de tercih edilen ideolojiler genelde siyasi iktidarı elinde bulundurma amacı güttüğünden, Solidarizm (tesanütçülük, dayanışmacılık), Milliyetçilik, Halkçılık ve Türkçülük adları altında taraftar toplamışlardır (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 219–220).

Yusuf Akçura, II. Meşrutiyetin ilanından önce, Üç Tarz-ı Siyaset başlığı altında ele aldığı makalesinde Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarını tartışır. Akçura, 1904 yılında kaleme aldığı makalesinde, bu üç akımdan hangisinin Osmanlı İmparatorluğu’nun çökmesini engelleyeceğini tartışır ve sonuç olarak İslamcılık ve Türkçülük akımlarının İmparatorluğun kurtuluşu için çözüm olabileceğini, Osmanlılığın ise çözüm olamayacağını belirtir (Kaçmazoğlu, 2010a: 154). Osmanlı İmparatorluğu’nun kurtuluşu için ortaya atılan bu fikir akımlarını, amaçları bakımından birbirlerinden kesin çizgilerle ayırt etmek mümkün değildir. Bu üç akımın da hedefi, toplumun ve devletin selametini sağlamak ve içine girilmiş olan darboğazdan devleti çıkarıp, devletin birliğini sağlamaktır. Nitekim Ziya Gökalp, 1914 yılında *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak* adlı bir yazı yayımlayarak bu üç akımın bir amaç etrafında hareket ettiklerini göstermeye çalışmıştır (Şentürk, 2006: 165). Gökalp’in daha sonraki çabaları ise İslamcılığı bırakıp, Türkleşmek ve Muasırlaşmak ekseninde hareket ettiğini göstermektedir (Kaçmazoğlu, 2010a: 164). Zaten daha sonra Osmanlılık ve İslamcılık akımları etkisini yitirmiş, milliyetçi kanat Türkçülüğü öne çıkarırken, Batıcılık tüm kesimler tarafından benimsenmiştir.

Batılı fikirler, yerelin renklerine bürünerek, Osmanlı toplumuna girmiş olsalar da, nasıl ve hangi yollarla bunu başardıkları da önemli bir husustur. Şentürk’e (2006: 163) göre, Batılı fikirlerin Osmanlı toplumuna girmesi yabancı okullardan, Batı’ya, özellikle Fransa’ya gönderilen öğrencilerden ve Batı dillerinden yapılan tercümelere kaynaklanmaktadır.

Batılılaşma politikasının bir sonucu olarak Türkiye’de etki alanı bulan sosyoloji, Batılılaşmanın nasıl olacağı, iktisadi kalkınmanın nasıl sağlanacağı ve modern topluma nasıl geçileceği gibi temel soru ve sorunlara çözüm üretmek için kullanılan bir bilimdir. Batıda bir arayış içinde olan Jön Türkler de bu soru ve sorunlara çözüm üretmek için Batıda ki bu yeni bilime yönelmişlerdir (Arlı ve Bulut, 2008: 22). On dokuzuncu yüzyılın

sonlarında Fransa’da bulunan Jön Türklerin temel amacı, devleti kurtarmak, en azından devletin çöküşüne mani olmaktı. O dönem yaptıkları çalışmalarda bu eksende sürmekteydi (Tuna, 2013a: 93).

Osmanlı İmparatorluğu’nun fikri hayatında yer edinen Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık gibi bu yeni kavramlar; bu dönem ki sosyolojik nüvelerin de şekil almasına katkıda bulunmuşlardır. Bu akımlar, geniş bir toplumsal hareket tarafından değil de daha çok aydın sınıfın ve yönetim sınıfının gündeminde yer edinmiştir. Bu fikri akımlar her şeyden önce siyasi sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır. Türkiye’de sosyolojinin yerleşmesi de siyaset ile içli dışlı bir şekilde olmuştur. Osmanlı’nın son, Cumhuriyet’in ilk döneminde, bu fikir akımlarının siyaset ve sosyoloji ile eklemlenerek yayıldıkları görülmektedir (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 217–219). Jön Türklerin bunda oynadıkları role, sırası geldiğinde değinilecektir.

Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarına kadar, “devlet kapısında yer edinebilmiş Türkler ile toplum dışı kalmış Türkler arasında bir çekişme” (Sezer, 1989: 20) süregelmiştir. İmparatorluğun son zamanlarında içerideki bu çekişmeye, dışa bağlı yeni boyutlar kazandırılmıştır. Sezer (1989: 25), bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Osmanlı’da kapı önündeki eski çekişme sürüp gitmektedir ama yeni boyutlar kazanmıştır. Önce artık seçenekler birden çoktur. Batıcılığa genel siyaseti içinde Fransız yanlısı olunabileceği gibi Alman yanlısı da olunabilmektedir. Şimdi çekişme, yalnızca kapıda yer tutabilmişlerle kapı dışında kalmış olanlar arasında değildir. Bir Batılı devlet yanlıları öbür bir Batılı Devlet yanlılarıyla da çekişmektedir. Ve ayrıca Devlet görevlileri adaylarında işe yararlılıklarını yalnızca Osmanlı Devletine değil bir Batılı Devlete de kanıtlamak zorunluluğu ve telaşı başlamıştır.

Sosyolojinin Türkiye’ye bu koşullar altında girdiğini ifade eden Sezer, sosyolojinin kapı önündeki çekişmeye alet edildiğini ve Türkiye’deki konularının bu eksende belirlendiğini ifade etmektedir. Sezer’e göre, sosyoloji bir yandan meşrutiyet gibi Batı kurumlarının, diğer yandan hürriyet gibi Batı kavramlarının savunuculuğunu üstlenmiştir (Sezer, 1989: 25). Batılılar da bu durumdan vazife çıkararak, Türkiye’de sağlam sosyoloji ekolleri oluşturup, kendi çıkarlarına göre hareket etmelerini sağlamıştır. Kaçmazoğlu’na (2011a: 6) göre, “Türkiye’de ki bu sosyoloji ekolleri bir yandan ilgili ülkenin/ülkelerin çıkarlarına hizmet edecek düşünceler ileri sürerken, diğer yandan Türkiye’nin nasıl kurtarılacağı üzerine kafa yormuşlardır”.

Sosyoloji, bir bilim olarak 19. Yüzyılda, Batı'da ortaya çıkıp yaygınlaştığında, Osmanlı'da da aynı yüzyılın sonlarında bir disiplin olarak olmasa da dağınık sosyolojik nüveler halinde boy göstermeye başlamıştır. Bu dönem de Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Rıza Bey, Said Halim Paşa, İbrahim Şinasi Efendi, Ahmet Şuayip, Rıza Tevfik, Mehmet Cavit Bey, Mithat Paşa, Mustafa Reşit Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Hasan Tahsin gibi düşünürler ortaya koydukları eserler veya yaptıkları çalışmalarla sosyolojiye önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bunlar arasında, Rıza Tevfik'in Herbert Spencer'dan alıntıları, Hasan Tahsin'in Worms'den çevirileri, Ahmet Rıza'nın Auguste Comte'un pozitivizminden etkilenmesi, Prens Sabahattin'in Demolins ve Descamps'ın görüşlerini savunması ve Science Sociale ekolünün fikirlerini ülkeye taşıması özellikle belirtilmesi gereken hususlardır (Erişçi, 1941: 158–159; Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 216–221).

Baykan Sezer (1989: 4–5), sosyolojinin Batı düşüncesinin bir ürünü olduğunu ifade ederken, Batıda ortaya çıkmasını, Batı'nın ulaştığı olduğu uygarlık düzeyine bağlı olarak, artık kendi sorunlarını kendisinin çözebileceğine olan inancına bağlamıştır. Nitekim Sezer'e göre; *19. Yüzyıl Batı'nın dünya egemenliğini ele geçirdiği bir dönemdir. Batı, yalnızca dünya egemenliğini ele geçirmekle kalmamış, bu egemenliğin getirdiği üstünlükten umduğunun üzerinde sonuçlar almaya başlamıştır. Bu durum, Batı'ya yeryüzündeki gelişmelere istediği yönü verebileceği inancını kazandırmış ve bu inancın sonucunda da doğa bilimleri örneğinde yeni bir bilim oluşturmaya koşulmuştur.* Batı sosyolojisinin gelişimini bu koşullara bağlayan Sezer, Türkiye'deki durumun farklı olduğunu ve Batı sosyolojisinde görülen gelişmenin bir benzerini Türkiye'de beklemenin imkânsız olduğunu belirtmiştir.

Batı'da, sosyolojinin kurucuları düşüncelerini belirli bir toplum felsefesi geleneği üzerine inşa ederken, Türkiye'de sosyolojik düşüncenin öncülerinin böyle bir yaklaşım sergilediklerini söyleyemeyiz. Türkiye'de sosyolojik düşüncenin öncüleri, ilkin İttihat ve Terakki'nin sonraları Kemalist rejimin resmi ideolojisiyle zihin birliği yapmaktaydılar (İlyasoğlu, 1983: 2164). Özetlemek gerekirse, sosyoloji, Osmanlı'nın son zamanlarında ve Cumhuriyet döneminde siyaset ile içli dışlı bir hal alırken, sosyolojinin temsilcileri de siyasi partilerin ideologları rolünü üstlenmişlerdir.

1.1. BİRİNCİ DÖNEM (1908–1933)

Türk sosyolojisinin birinci kuruluş döneminde, II. Meşrutiyetin ilanından (1908) başlanarak, Darulfünun'un lağvedildiği 1933 yılına kadar olan süreç içerisindeki sosyolojik gelişmeler ele alınacaktır. Meşrutiyet döneminde sosyolojiye ilgi, önceki dönemlere nazaran, daha da belirgin olarak göze çarpmaktadır. Meşrutiyet döneminde, Biyoloji Ekolünü temsilen Ahmet Şuayip, Pozitivizm ekolünü temsilen Ahmet Rıza, Psiko-sosyoloji ekolünü temsilen Abdullah Cevdet ismi ön plana çıkmakta ve Marksist ekolün çeşitli tezahürleri görülmektedir (Erişçi, 1941; Kaçmazoğlu, 2011a: 255). Bu sosyoloji ekolleri, Türkiye'nin sosyoloji tarihinde yad edilmelerine karşın, önemli bir etkilerinin olduğu söylenemez. Bu ekollerin Türkiye'de kabul görmemesinin, sosyolojinin ortaya çıktığı Avrupa'da da başarısız olmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

II. Meşrutiyet döneminde, bu dört ekolden daha fazla rağbet gören, temsil ettikleri siyasi ve bilimsel temelli fikirlerle ön plana çıkan ve sosyolojinin Türkiye'de kurumsallaşmasına önemli katkı sağlayan iki sosyoloji geleneği ve iki isim ön plana çıkmıştır: "Durkheim"cı gelenek: Ziya Gökalp ve "Science Sociale"cı ekol: Prens Sabahattin.

1924 yılında Ziya Gökalp'in vefatı ve Prens Sabahattin'in yurt dışına çıkarılması ile birlikte, sosyoloji bir durgunluk dönemi yaşamış, bu dönem sosyolojiye ilgi önceki döneme nazaran oldukça sönük geçmiştir. Bu dönem ön plana çıkan isim ise Mehmet İzzet olmuştur.

1.1.1. II. Meşrutiyet Döneminde Sosyoloji

II. Meşrutiyet dönemi, Türk sosyoloji tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan ve önceki döneme nazaran daha özgürlükçü bir ortam sağlayan Meşrutiyet yönetimi, Batıdan yeni bir takım fikirlerin aktarılması konusunda uygun bir ortam sağlamıştır. Bu dönem, Türkiye'de etkili olmaya çalışan sosyoloji akımları arasında Spencer'in organsit sosyoloji anlayışı, Auguste Comte'un Pozitivizm'i, Le Bon ve Tarde'nin sosyal psikoloji akımları ile Marksist sosyolojinin çeşitli etkileri görülmüştür (Erişçi, 1941: 159–160). Türkiye'de uygulama alanı bulamayan bu sosyoloji akımları, kısa süren etkilerinden sonra unutulmuşlardır. Ziya Gökalp'in Durkheim'dan

aktardığı içtimaiyat ekolü ile Prens Sabahattin'in Le Play'den aktardığı İlm-i İçtima ekolü ise Türkiye'de uzun süreli bir etki bırakmışlardır. Bu iki ekolden içtimaiyat ekolü, temsilcisi Ziya Gökalp'in siyaseten ülke yönetimini elinde bulunduran kadrolara yakın olmasından dolayı birinci sırada yer alırken, ilm-i içtima ekolü ve temsilcisi Prens Sabahattin ikinci sırada kalmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde sosyolojik düşünce dergiler aracılığıyla gelişme olanağı bulmuştur. Bu dönem, sosyolojiye yönelik yayınlar, *Ulumu İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası* aracılığıyla yapılmıştır. 1908–1911 yılları arasında 27 sayı çıkan bu dergi Türkiye'de yayınlanan ilk sosyoloji dergisi olması bakımından ayrı bir önem arz etmektedir. Bu derginin yanı sıra, II. Meşrutiyet döneminde sosyoloji makalelerine 1914 yılında yayınlanmaya başlanan *Bilgi Mecmuası*'nda rastlamaktayız. Bu iki dergiden sonra, yayın hayatına başlayan diğer bir sosyoloji dergisi ise Ziya Gökalp tarafından 1917 yılında çıkarılmaya başlanan *İçtimaiyat Mecmuası*dır (Ercan, 2013: 3). İçtimaiyat Mecmuası ilk sosyoloji dergisi olmamasına karşın, Türk sosyoloji tarihinde iz bırakan en kapsamlı ve en uzun soluklu dergi olması bakımından önem arz etmektedir.

1.1.1.1. Biyoloji Ekolü: Ahmet Şuayip

II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan; fakat fazla etkili olamayan ilk sosyoloji ekolü, Fransız düşünür Herbert Spencer'in görüşlerinden etkilenen ve organist sosyoloji olarak nitelendirilen biyoloji ekolüdür. Bu ekol, Ahmet Şuayip, Suphi Ethem, Bedii Nuri, Ethem Necdet, Satı Bey gibi düşünürler tarafından temsil edilmiştir. Özellikle Suphi Ethem'in 1911 yılında yayımladığı *Sosyoloji*, Ethem Necdet'in 1913 yılında yayımladığı *Tekamül ve Kanunları*, Ahmet Şuayip'in 1909 yılında yayımladığı *Ulumu İktisadiye ve İçtimaiye Dergisi* ve 1910 yılında yayımladığı *İdare Hukuku*, Bedi Nuri'nin 1908 yılında yayımladığı *Mülkiye Dergisi* ve *Envarı Ulum Dergisi*, 1909 yılında yayımladığı *Ulumu İktisadiye ve İçtimaiye Dergisi* ve Satı Bey'in 1910 yılında yayımladığı *Ulumu İktisadiye ve İçtimaiye Dergisi*, biyoloji ekolünden önemli ölçüde etkilenmiş olan çalışmalardır (Erişçi, 1941: 159–160).

Ahmet Şuayip'in, 1908 yılında Fransız sosyolojisinden bahsetmesi ve Durkheim'dan ilk kez *Servet-i Fünun Dergisinde* çıkan bir yazısında bahsetmesi, Mustafa Suphi'nin 1911 yılında Fransız sosyolojisini tanıtan bir kitap yayımlaması, sosyolojiye ve

özellikle Fransız sosyolojisine ilginin önemli tezahürleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Şuayip, Durkheim'dan bahseden ilk kişi olmasına karşın, Türkiye'de Durkheimcı ekolün değil de biyoloji ekolünün temsilcisi olarak kabul edilmektedir (Sezer, 1989: 30–31).

Ahmet Şuayip'in pozitivistlikte olan yakın ilgisini Kabakçı (2008: 52) da belirtmektedir. “Ahmet Şuayip, Comte'un “Decartes'tan sonra Fransa'nın en büyük mütefekkeri” olduğunu ifade etse de asıl üstadının Taine olduğunu belirtir. Comte'un öğrencilerinden olan Taine; XIX. yüzyılda Fransa'da yetişen en dikkat çekici filozof ve tarihçilerinden biri” olarak dikkat çekmektedir. Hilmi Ziya Ülken (2013: 219) de Ahmet Şuayip'in, sosyoloji ile temasının pozitivistlik aracılığı ile olduğunu belirtmekte ve daha sonra biyolojik sosyolojiye kaydığını ifade etmektedir. Ahmet Şuayip, pozitivistlikten etkilenmekle birlikte, Spencer'in görüşlerinden daha fazla etkilenmiştir.

Ahmet Şuayip, Türkiye'de ilk sosyoloji dergisini çıkaran kişi ve üniversitede ilk sosyoloji dersi veren kişi (Sezer, 1989: 40) olarak bilinmesine karşın, Sezer bu bilgilerin şüpheli olduklarını belirtmektedir. “Hilmi Ziya Ülken, 1912'de Emrullah Efendi'nin Üniversiteyi yeniden düzenlemesi üzerine ilk sosyoloji derslerinin Ahmet Şuayip tarafından verildiğini yazmakta ve ölüm tarihi olarak 1914 yılını öne sürmektedir. Ama ansiklopediler Ahmet Şuayip'in ölüm yılı olarak 1910 tarihini vermektedirler” (Sezer, 1989: 40).

Ahmet Şuayip, şair olsa dahi, Türkiye'de ilk sosyoloji dergisini çıkaran kişi ve üniversitede ilk sosyoloji dersi veren kişi olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra yazıp çizdiği çokça çalışması bulunmaktadır. Buna rağmen Ahmet Şuayip, Türkiye'de fazla bilinmemekte ve ilgi görmemektedir. Bunun sebebini Sezer (1989: 42) biyoloji ekolünün temsilcilerinden Spencer'in yaklaşımının Türkiye gerçeği ile bağdaşmamasına bağlamaktadır. Çünkü organist sosyoloji anlayışına göre, bir toplum kendi sorunlarını ancak kendi iç dinamikleri ile çözebilir. Türkiye'nin sorunları algılayış biçimi ve çözüm arama yolları ise kendi iç dinamiklerinde aranmamakta, sorunların kaynağı ve çözüm yolları ülkenin dünya siyasetinde ki yerinde aranmaktadır.

Kaçmazoğlu (2011a: 261–262) ise, Ahmet Şuayip'in Türkiye'nin sosyoloji tarihinde fazla bilinmemesini ve ilgi görmemesini; onun erken ölümü, siyasi bir ekol veya

parti ile birinci veya üst düzey bir ilişki içerisinde bulunmaması, temsil ettiği ekolün Osmanlı toplum sorunlarına çözüm bulma konusunda gelecek vaat etmemesi gibi sebeplere bağlamaktadır.

1.1.1.2. Pozitivizm Ekolü: Ahmet Rıza

II. Meşrutiyet döneminde dikkat çeken diğer bir ekol ve temsilcisi, pozitivizm ekolü ve Ahmet Rıza'dır. 19. yüzyılda Paris'te yaşayan Türk aydınları Fransız sosyologları ile yakın ilişki içinde olmuş, kimi aydınlar Fransız düşünürler ile samimi dostluklar kurmuşlardır. Bu aydınlarımız tanıştıkları düşünürlerin görüşlerini ülkemize önemli ölçüde taşırlarken, Ahmet Rıza etkisi altında kaldığı Pozitivizm ekolünü ülkemize aynı oranda taşıyamamıştır (Sezer, 1989: 29–30).

Pozitivizm, salt gerçeği ve şeylerin, olayların nedenlerini aramaktan vazgeçen, olaylar hakkında bilgi edinmekle yetinen, başka bir deyişle, yalnız görünen gerçek hakkında bilgi edinmeyi amaçlayan bir ideolojidir (Ergun, 1983: 2160). Pozitivizmin Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerindeki temsilcisi olarak Ahmet Rıza kabul edilmektedir. Ahmet Rıza, “Meşveret’in Fransızca ekinde çıkan bir makalesinde, pozitivizmi 1887 yılında Türkiye’de, Dr. Robinet isminde Auguste Comte hakkında ilk yazı yazarlardan birinin kitabından keşfettiğini” (Mardin, 2014: 179) belirtmektedir.

Ahmet Rıza dışında da pozitivizmden etkilenen düşünürler bulunmaktadır. Önceki sayfalarda da ifade edildiği gibi, II. Meşrutiyet döneminde, Ahmet Şuayip tarafından *Ulumu İktisadiye ve İctimaiye Dergisi*'nin basılmaya başlanmasıyla birlikte, Auguste Comte'un fikirleri, bu dergi aracılığıyla ülkeye taşınmaya başlanmıştır. Özellikle Salih Zeki'nin bu yöndeki gayretleri dikkat çekmektedir (Kabakçı, 2008: 48–49).

İttihat ve Terakki cemiyeti, ismini pozitivizmin temel düşüncesi olan *düzen içinde ilerleme* fikrinden almıştır. Gizli bir oluşum olarak faaliyetlerine başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Pozitivizm akımından o kadar etkilenmiş olmalı ki, bu akımın batı için önerdiği düzen içinde ilerleme fikrini, düzen ve ilerleme (ittihat ve terakki) formülüyle Osmanlı'ya uyarlamıştır. Ahmet Rıza'nın diğer ittihatçılardan ön plana çıkıp Türkiye’de pozitivizmin temsilcisi olarak kabul edilmesi ise Avrupa’da ki pozitivist düşünürler ile olan yakın ilişkisine bağlanmaktadır. O dönemin pek çok düşünürü, pozitivizm akımının etkisinde olmasına rağmen, Ahmet Rıza'nın pozitivist gelenekten beslenen İttihat ve

Terakki'nin ilk temsilcilerinden olması, siyasetçi ve yazar olarak düşüncelerini ifade ederken Auguste Comte'tan faydalanması, Fransız pozitivistlerin yayın organı *La Revue Occidentale*'de yazması gibi nedenler, O'nun Türkiye'deki pozitivistlerin temsilci olmasına sebep olmuştur. Ahmet Rıza, sosyoloji ile doğrudan ilgilenmediğinden ve Türkiye'nin toplumsal sorunlarına çözüm üretmediğinden dolayı Türkiye'nin sosyoloji tarihinde kalıcı bir yer edinmemiştir (Kaçmazoğlu, 2011a: 255–261).

Ahmet Rıza, döneminin pozitivistleri arasında oldukça saygın bir yer edinmiştir; fakat pozitivist düşünceye düşünsel hiçbir katkısı olmamış, pozitivist hareket içindeki rolü “Müslüman halkları temsil etmek” diğer bir ifade ile Doğu masası sorumlusu olmakla sınırlı kalmıştır (Kabakçı, 2008: 56–57).

Gerek Ahmet Rıza'nın, gerekse II. Meşrutiyet dönemi fikir adamlarının pozitivismle ilgili yazılarında dikkat çeken nokta, pozitivist düşüncenin yeniden yorumlanarak yerel şartlara uyumlu hale getirilme çabasıdır. Bu çaba, Ahmet Rıza'nın yazılarında çok açık bir şekilde göze çarpar. Ahmet Rıza, bir yandan Osmanlı-İslam siyasal kültürünü pozitivist bir yaklaşımla yeniden okuyup “aklıleştirme” çalışırken diğer yandan da pozitivist düşünceyi yeniden yorumlayarak söz konusu kültüre adapte etmeye çalışır (Kabakçı, 2008: 57). Şerif Mardin de; “pozitivism kendisine sesleniyorduydu, bunun nedeni pozitivism kendisine hem Batılı ilerlemeye katılacak bir zemin ve hem de Osmanlıları “barbar”lıktan tenzih eden bir öğretiyi sağlamasındandı” (2014: 223) diyerek, Ahmet Rıza'nın bu yöndeki çabasını ve amacını açıklamaktadır.

Ahmet Rıza'ya dair söylenmesi gereken son sözler şu şekilde olmalıdır: “Cumhuriyet ideolojisinin ve modernleşme çabalarının arka planında sürekli pozitivismi görebilmekteyiz: Bu anlamda bu izm'in ülkemizde tanınmasında ve kabul görmesinde hatasıyla, sevabıyla önemli oranda katkısı olanların başında Ahmet Rıza Bey gelir” (Erkul, 2008: 65). Ahmet Rıza'nın temsil ettiği pozitivism ekolü, sosyolojik görüş olarak taraftar toplayamasa da, Durkheim ile yeni bir biçim kazanan pozitivist sosyoloji anlayışı Türkiye'de uzun yıllar egemen akım olarak varlığını sürdürmüştür.

1.1.1.3. Psiko-Sosyoloji Ekolü: Abdullah Cevdet

Bu dönem, etkisi kısmen görülen diğer bir ekol olan Psiko-sosyoloji ekolü'nü Türkiye'de temsil eden isim ise Abdullah Cevdet olmuştur. Bu ekol'ün Avrupa'daki

temsilcisi olan Gustave Le Bon'un fikirleri, Abdullah Cevdet'in 1913 yılında *İçtihat Mecmuası* ve *Ruhül Akvamın* yeniden basılmasıyla ve Celal Nuri'nin 1914 yılında yayınladığı *Tarihi Tedenniyatı Osmaniye*, 1915 yılında yayınladığı *İttihadı İslam ve Havayici Kanunimiz* ile etkisini göstermiştir. Yine bu ekolün Avrupa'daki diğer temsilcilerinden olan Gabriel Tarde'in etkisinden söz etmek mümkündür (Erişçi, 1941: 159).

Aşırı Batıcı özelliği ile bilinen Abdullah Cevdet'in siyasi ve edebi yönleri kadar sosyal bilimci yönü de dikkat çekicidir. Sosyal bilimci yönünü ön plana çıkaran husus hiç kuşkusuz Gustave Le Bon'un eserlerini Türkiye'ye tanıtan kişi olmasıdır. Ülken (2013: 356), Abdullah Cevdet'in daha gençliğinde Gustave Le Bon'un eserlerini çevirmeye başladığını ve yaşadığı dönem de, Abdullah Cevdet adı işitilince akla hemen Gustave Le Bon'un geldiğini belirtmektedir.

Abdullah Cevdet'e göre modernleşme, Batı fikirlerini hazmetmeyle, düşünce yapısını Batılı düşünce yapısına göre oluşturmayla eş değerdi. Ona göre manevi anlamdaki bu Batı'ya uyum ve bu yöndeki değişme, maddi değişmelerden önce gelmelidir (Mardin, 2014: 235). Yani Batılılaşma yolunda atılacak adım, Batıdaki teknik gelişmeleri transfer etmekten ziyade Batılı yaşam tarzı ve kültürünü transfer etmek olmalıdır.

Abdullah Cevdet isminin Türkiye'nin sosyoloji tarihinde anılmamasının sebebi, takipçisi olduğu Gustave Le Bon'un sosyal psikolog olması ve Avrupa'da sosyologlar arasında anılmamasından kaynaklanmaktadır. Abdullah Cevdet, bu sebepten dolayı Türkiye'nin sosyoloji tarihinde anılmamasına karşın, Batı düşüncesinin Türkiye'de tanınmasında önemli etkilere sahip bir düşünür olmuştur (Sezer, 1989: 30).

1.1.1.4. Marksist Sosyoloji Ekolü

II. Meşrutiyet döneminde, etkisi kısmen görülen diğer bir ekol Marksist sosyolojidir. Refik Nevzat ve *İştirak Dergisi* etrafında toplanan düşünürlerin yaptıkları bazı çevirilerde Marksist ekolün etkileri görülmektedir. Mustafa Suphi'nin 1910 yılında Bougle'den çevirdiği *İlmi İçtimai Nedir* ve Solvay'ın sosyolojisine dair yayınlanan makaleler de, Marksist ekolün etkisini taşıyan ilk çalışmalar arasında sayılabilir (Erişçi, 1941: 160).

Türk sosyolojisinin ilk dönemlerinde Marksizmin etkisinin görülmemesini Sezer, biyoloji ekolünün etkisinin görülme sebebine benzer bir sebebe bağlamaktadır. Zira Marksizmde de toplumun sorunları kendi iç dinamikleri ile çözülmektedir.

Marksizm de, organist sosyoloji gibi sorunları toplumun kendi yapı ve bünyesi içinde açıklamaktadır. Toplum, kendisine verilen değerle de desteklenince, kendi başına ve mutlak bir varlık kimliğini kazanmaktadır. Marksizmde sorunların çözümü de, toplumun kendi içinde, kendi gelişmesinde bulunmaktadır. Toplum bünye ve yapısındaki çelişkiler, belli bir aşamada kendi çözümlerini de birlikte getirmektedirler. Bu yüzden Marx'ın kuramı yurdumuzda ilgi toplamamıştır... Ülkemizde Spencer sosyolojisi etkisinden günümüze yalnızca Ahmet Şuayip'in adının kalması gibi birinci dönem Marksizminden de günümüze yalnızca birkaç ad kalacaktır. Marksizm, bu dönemde yurdumuzda etkisiz olduğu gibi verimli de olamamıştır. Geriye bu günlerden ne bir önemli yazı, ne de bir kuram kalmıştır (Sezer, 1989: 43).

1.1.2. Sosyoloji'nin Kurumsallaşmasına Katkı Sağlayan İki İsim

Bu akımlar ve temsilcilerinin etkileri bir yana, sosyolojinin Türkiye'ye gelmesinde ve yerleşmesinde en fazla etkiye sahip olan düşünürler, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin olmuştur. “Türkiye’de sosyolojik düşünce içindeki eğilimlere ilişkin yerleşik kanı, en ağırlıklı kutuplaşmanın Prens Sabahattin’in ilm-i içtima mektebi ile Ziya Gökalp’in içtimaiyat mektebi arasında olduğu şeklindedir” (İlyasoğlu, 1983: 2167). Bu düşünürler, farklı sosyoloji ekollerine sahip olmalarından dolayı birbirleri ile sürekli fikri tartışma içindedirler. Fakat “gerçekte söz konusu olan İttihat ve Terakki ile karşıtları arasındaki çekişmeden başka bir şey değildir” (Sezer, 1989: 27). Bu dönemde, başka akımlara nazaran ön plana çıkan bu iki isim tüm dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir. Sosyolojinin Türkiye'ye gelişi ve sosyolojiye ilgi bu iki isim, ilk dönem itibari ile bilhassa Ziya Gökalp aracılığıyla mümkün olmuştur. Bu dönem de “Ziya Gökalp, iktidar kadrolarına yakın olması nedeniyle ön planda tutulacak, Prens Sabahattin ise ancak ölümünden sonra ele alınıp, sosyoloji gündeminde yer alacak, hatta ön plana çıkarılacaktır” (Okan, 1989: 98).

Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlıda süren kapı önünde yer edinmiş olanlar ve kapıdan uzak tutulanlar arasında süren mücadeleye benzer bir mücadele, bu dönem merkez ve çevre arasında sürmektedir. Bu dönem de Şerif Mardin'e göre Ziya Gökalp merkezi temsil ederken, Prens Sabahattin çevreyi temsil eden konumdadır (İlyasoğlu, 1983: 2169). Gökalp'in ideologu olduğu Halk Partisi iktidarda olduğu süre zarfında Gökalp düşüncesi

de merkezde konumlanırken, iktidarın el değiştirmesi ile birlikte Prens Sabahattin'in görüşlerinin çevreden merkeze kaydığı görülmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, bu iki düşünürün Türkiye'nin sosyoloji tarihine etkileri ayrı ayrı ele alınacaktır.

1.1.2.1. Durkheim'cı Gelenek: Ziya Gökalp

23 Mart 1876 tarihinde Diyarbakır'da doğan Gökalp, Fransız düşünür Emile Durkheim'in sosyolojik görüşlerinden etkilenmiş ve bu görüşlerden, Türkiye'nin toplumsal sorunlarını zmeğin için yararlanmıştır. Gökalp ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Kaçmazoğlu (2011a: 11–202), söz konusu çalışmada, Gökalp'in yaşamını  evreye ayırarak incelemektedir. Yaşamının ilk evresi doğumundan II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılına kadar ki süre zarfını kapsamaktadır. Bu süre zarfında Gökalp, bir arayış içindedir. Yaşamının ikinci döneminin başladığı 1908 yılından sonra, Meşrutiyet ilan edilmiş ve Gökalp'te Durkheim sosyolojisi ile tanışmıştır. Siyasi koşulların da uygun olması, Gökalp'in düşün alanında etkili olmasına sebep olmuştur. Yaşamının ikinci döneminde oldukça verimli olan Gökalp, 1918 yılında İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi ile birlikte Darulfünun'da ki görevinden uzaklaştırılmış ve ceza evine konulmuştur. Bu gelişme Gökalp'in yaşamında üçüncü bir evreye geçmesine olanak sağlamıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra, Cumhuriyeti kuran kadroların yanında yer alan Gökalp, sosyoloji pratiklerini siyasi alanda uygulamaya koyulmuştur.

Sosyolojiye dair ilk fikirlerini, yaşamının ilke evresinde Fransız sosyolog Gabriel Tarde ve Gustave Le Bon'dan edinen Gökalp, bu düşünürlerin görüşlerinden uzun vadeli olarak faydalanmaz ve kısa süre sonra Durkheim sosyolojisi ile tanışır (Kabakçı, 2008: 53-54). Selanik'te iken Emile Durkheim'in *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* adlı eseri ile tanışan Gökalp (Kaçmazoğlu, 2011a: 73), bu eseri okuduktan sonra ülkenin sorunlarının bu eserde ne sürülen yöntemler ile çözüleceğini düşünür ve Durkheim sosyolojisine ilgisi böylece başlamış olur.

Gökalp'in ilk yöneldiği sosyologların Tarde ve Le Bon olması, Abdullah Cevdet'in Gökalp zerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Sosyal psikoloji ekolünün Türkiye'deki temsilcisi olan Abdullah Cevdet'in Gökalp ile Diyarbakır İdadisinde ğrenci iken tanışması, onu hem İttihat ve Terakki ile tanıştırarak politik hayatına yön verdiği hem de felsefi anlamda onu Batılı sosyal psikologlara yönlendirerek, ilk sosyolojik fikirlerini bu

düşünürlerden almasında etkili olduğu söylenebilir (Karakaş, 2008: 439). Sosyal psikologların Gökalp üzerindeki etkisi uzun sürmez ve Gökalp kısa süren bu etkiden sonra Durkheim sosyolojisi ile tanışır. Bu arada Fransa’da Tarde ve Durkheim arasında süren tartışmalarda kazanan tarafın Durkheim olduğunu ifade etmek gerekecektir. Yine René Worms ve Le Play gibi diğer Fransız sosyologların da Durkheim sosyolojisi karşısında başarısız kaldıkları bilinmektedir (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 128).

Ziya Gökalp’in fikirlerinin oluşmaya başladığı yaşamının ilk evresinde, Türkiye’de pozitivism akımının etkileri yayılmıştır. Gökalp, yaşamının ikinci evresinde tanıştığı, pozitivismin etkisi ile gelişmiş olan Durkheim sosyolojisini kendisine rehber edinmiş bir sosyologdur. Durkheim sosyolojisinin Gökalp üzerindeki etkisini, pek çok çalışmada görmekteyiz. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, bir çalışmasında Gökalp’in Durkheim sosyolojisinden aldığı en önemli ilkenin onun görüş ve yoklayış usulü olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Gökalp bu usulü yalnız almakla kalmayıp, Türklerin içtimai müesseseleri üzerine tatbik etmiştir (Sağlam, 2008: 175). Durkheim’in Gökalp üzerindeki etkisi Kabakçı’nın şu ifadelerinde de göze çarpar: “Durkheim’in etkisiyle Gökalp’in sosyolojisi evrimci bir nitelik arz eder. Gökalp’e göre tarih boyunca genelde insan toplulukları, özelde ise Türkler, dört safhadan geçmiştir: Aşiret (ilkel veya göçebe), kavim (akrabalık bağıyla teşekkül etmiş grup), ümmet (dini temele alan örgütlenme) ve millet, diğer bir ifadeyle harsi millet” (Kabakçı, 2011: 210). Bu açıklamalar Durkheim sosyolojisinin, Gökalp tarafından yerel şartlara uyarlandığını göstermektedir. Nitekim Kayalı (2008a: 57) da “Ziya Gökalp’in temel amacı yerli bir sosyoloji geliştirmektir. Bu sebepten dolayı etkisi altında kaldığı Comte-Durkheim ekolünü olduğu gibi ithal etmekten kaçınmış, bu ekolün ilkelerini yerel şartlara uyarlama yolunu seçmiştir” diyerek bu gerçekliğe vurgu yapmaktadır. Ergun (1983: 2161) da “Gökalp, *Bir Kavmin Tetkikinde Takip Edilecek Usul* başlığını taşıyan bir yazısında, “milli sosyoloji” adını verdiği sosyoloji dalının araştırma kurallarını belirtmeye çalışmıştır” diyerek, Gökalp’in milli sosyolojiyi geliştirme uğraşında olduğunu, körü körüne bir Durkheim taklidi yapmadığını ifade etmeye çalışmaktadır. İlyasoğlu (1983: 2169–2172) da, bir çalışmasında Durkheim sosyolojisinin Ziya Gökalp üzerindeki etkisinin, kuramsal düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

Ziya Gökalp, ilk sosyoloji dersini, yaşamının ikinci evresinde, Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyetine bağlı bir okulda vermiştir. Daha sonra dönemin yönetimi konumunda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin isteği üzerine, İstanbul Darülfünun'da sosyoloji kürsüsünü kurmuştur. Bu kürsü, aynı zamanda Türkiye'nin ilk, dünyanın ikinci Sosyoloji Kürsüsü unvanını da kazanmıştır. Bu kürsüde verdiği "ilm-i içtimai" derslerini taşbaskı olarak yayınlamıştır. *İçtimaiyat Dar'ül Mesai'si* yani bugünkü *Sosyoloji Enstitüsü* ve bu enstitüye bağlı *İçtimaiyat Mecmuası*nı çıkarmaya başlamıştır. 1917 yılında Necmettin Sadak ile birlikte çıkarttıkları bu dergi, *American Journal of Sociology* (1895) ve *L'Année Sociologique* (1896) gibi dünyanın ilk sosyoloji dergilerinden biri olması bakımından ayrı bir tarihî öneme sahiptir. Yalnızca 6 sayı yayınlanabilen bu dergi I. Dünya savaşının başlaması ve Ziya Gökalp'in kürsüden uzaklaştırılması ile birlikte yayın hayatına son vermiştir (Kabakçı, 2008: 53; Kaya, 2008: 715).

Ziya Gökalp, sosyolojinin Türkiye'ye girişinde önemli bir isim olarak kabul edilmektedir. Gökalp'in ilk sosyoloji bölümünü kuran kişi olması ve bununla birlikte sosyoloji öğretimini akademik bir çatı altında başlatan kişi olması, ona bu payenin verilmesinde tek başına yeterli olabilecek faktördür. Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmaya yüz tuttuğu bir dönemde, kurulacak yeni topluma ilişkin çıkış yollarını Batı sosyolojisinde arayan kişidir. Bununla birlikte, İttihat ve Terakki cemiyetinin ideologu olması, ona geniş olanaklar sağlamış ve sosyolojinin Türkiye'ye girişi ve yayılması sırasında ona çeşitli kolaylıklar sağlamıştır. Tüm bu faktörler, Türkiye'de Durkheim sosyolojisinin de yayılma olanağı bulmasında etkili olmuştur (Kongar, 2012b: 33). Ergun'a göre "Ziya Gökalp, siyasetteki eylemini bir kuramda temellendirmek için eylemine yaraşan Durkheim'ın sosyolojik kuramını benimsemiştir" (1983: 2161). Bu şekilde hem Gökalp, Durkheim sosyolojisinden faydalanmış hem de Durkheim'ın fikirleri Türkiye'de yayılma alanı bulmuştur.

Durkheim'dan önemli ölçüde faydalanan Ziya Gökalp'in Durkheim'dan ayrıldığı noktalar da vardır. Ergun (1983: 2161), bu temel farklılıkları şu şekilde açıklamaktadır:

Durkheim, Batı sanayi uygarlığının ortaya çıkardığı toplumsal değişimleri incelemek istemiş ve sanayici topluma yeni bir düzen verecek evrensel ahlak ilkelerini araştırmıştır. Ziya Gökalp ise kültür ilişkilerinin yarattığı toplumsal süreçleri incelemek istemiş ve belirli bir ulusun yaşantısında bilimin, bu işte ne dereceye kadar rehber olabileceğini göstermeye çalışmıştır. Gökalp, eski Türk toplumuna, Durkheim ise ilkel

toplumlara başvurmuştur. Ziya Gökalp'in sosyolojisinin eksenini "ulus" ve "terakki" konusu, Durkheim'in sosyolojisinin eksenini ise "ahlak" ve "düzen" konusu olmuştur.

Gökalp'i Durkheim'dan farklı kılan ve onun gözü kapalı bir takipçisi olmadığını gösteren bir diğer önemli husus, Gökalp'in kendisi intihar eden bir kişi olmasına karşın Durkheim'in intihar adlı çalışmasına hiç değinmemesidir. Üstelik o dönem, Batıda olduğu gibi Türkiye'de de intihar oranları oldukça yüksek olmasına rağmen, Gökalp bu konuya hiç eğilmemiş ve kendi intihar olayını da Durkheim'in teorilerine bağlamayıp, o dönem Doğu ve Batı arasında bir bocalama içinde olmasına ve henüz bir mefkureye sahip olmamasına bağlamıştır (Sağlam, 2008: 216). Görüldüğü gibi Gökalp, Durkheim'i bütün yönlerini dikkate alarak takip etmemiştir. O, sadece Durkheim'in sosyolojik yöntemini, daha önce de ifade edildiği gibi, Türkiye'nin sorunlarına uyarlayarak çözüme uğraşında olmuştur. Bu yönüyle milli bir sosyoloji geliştirme amacıyla olduğu söylenebilir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2011 yılında, Ziya Gökalp için yapılan bir kitap çalışmasında, dönemin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Başkanı Korkut Tuna'nın kaleme aldığı *Sunuş* yazısında Gökalp'e dair şu ifadeler kullanılmaktadır:

Ziya Gökalp Türk düşünce tarihinde benzersiz bir yere sahip olarak sadece sosyoloji biliminin Türkiye'de kurulmasına önderlik etmekle kalmayarak; bu bilimin, Türk tarihinin ve Türk toplumunun hizmetine sokulmasında da önemli hedefler ortaya koymuş bulunmaktadır... Sosyoloji onun ellerinde sadece bir söylem ve ele alış biçimi olarak kalmamış, doğrudan Türk toplumunun sorunlarına yönelik, onun maddi ve manevi unsurlarını derlemeye, mevcut sorunlara çözüm üretmeye yönelik bir bilim halini almıştır (Tuna, 2011a: 6).

Tuna'nın bu ifadeleri de, Ziya Gökalp'in, sosyolojinin Türkiye'ye yerleşmesinde ve Türkiye'nin sorunlarına çözüm üreten bir araç olma yolunda yüklendiği misyonu gösterme adına oldukça manidardır.

Ziya Gökalp'in 1919'da üniversiteden uzaklaştırılmasının ardından, Darülfünun'un lağvedildiği 1933 yılına kadar sosyoloji kürsüsünün başına sırasıyla Necmettin Sadak, Mehmet İzzet ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu geçmiştir (Kaya, 2008: 716-717). Gökalp'in sosyolojik görüşlerini ise; Edebiyat Sosyolojisi alanında Fuat Köprülü, Siyaset Sosyolojisi alanında Necmettin Sadak, Ekonomi Sosyolojisi alanında Munis Tekinalp, Kültür

Sosyolojisi alanında Ali Nüzhet Göksel temsil etmiş ve daha ileri noktalara taşımışlardır (Kaçmazoğlu, 2011a: 201).

Gökalp'ten sonra kürsünün başına geçen yardımcısı Necmettin Sadak, onun çizdiği çerçevede derslere devam etse de sosyolojinin önceki döneme nazaran bir durgunluk sürecine girdiği söylenebilir. Sosyoloji, artık eski önem ve ağırlığını koruyamamasına karşın saygınlığını sürdürmektedir. Sosyolojinin o dönem yüklendiği misyon olan devlet için uygun siyaset arayışı artık yerini, yeni kurulacak Cumhuriyetin kurumsallaşma çabasına bırakmıştır. Bu sebepten dolayı sosyoloji yapanlar arasında siyasetçi ve pedagoglar da yer almaya başlamıştır (Coşkun, 1991: 16–17). Bu duruma karşılık olarak, Gökalp'in ölümünden sonra da Türkiye'de ki bilim ve sanat adamları onun fikirlerinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Özellikle Mehmet İzzet, Fuat Köprülü, P. N. Boratav, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mümtaz Turhan, Osman Turan, Necati Akder, İbrahim Kafesoğlu, Adnan Saygun gibi pek çok bilim ve sanat adamı, araştırmalarını Gökalp'in fikirleri doğrultusunda yapmışlardır (İnalçık, 2011: 32). Pek çok düşünce adamını önemli ölçüde etkileyen Gökalp'e dair, Kayalı'nın şu ifadeleri ise bugün gelinen noktayı gösterme adına oldukça dikkat çekicidir: “Bugün 60'lı, 70'li veya daha ileri yaşlarda olan sosyologlarımızın hemen hepsinin Ziya Gökalp üzerine bir makaleleri olduğu gibi kimileri Ziya Gökalp hakkında derinlikli metinler de yazmışlardır. Buna karşın, yeni kuşak sosyologlarımızın Ziya Gökalp'le hiçbir ilgileri yoktur” (Kayalı, 2008a: 38). Gökalp ile ilgili çeşitli kitap ve makaleler kaleme alan düşünürler arasında; Hilmi Ziya Ülken, Mümtaz Turhan, Niyazi Berkes, Cavit Orhan Tütengil, Cahit Tanyol, Mehmet Emin Erişirgil, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Orhan Türkdoğan, Erol Güngör, Baykan Sezer, Korkut Tuna, Emre Kongar, Nilüfer Göle ve Hikmet Celkan sayılabilir (Kaçmazoğlu, 2010b: 10).

1.1.2.2. Science Sociale'cı Ekol: Prens Sabahattin¹

Science Sociale ekolü; Fransa'da ortaya çıkan, ancak İngiltere modelini benimseyen bir ekoldür. Bu ekole mensup düşünürler “Fransa'nın sorunları üzerine eğilmişlerdir; ama İngiltere'nin övgüsünü yapmışlardır” (Sezer, 1989: 48). Bu sebepten

¹ Anne tarafından soyu Osmanlı hanedanına dayanan Sabahattin Bey'in ismi, kimi çalışmalarda Prens Sabahattin olarak geçerken, kimi çalışmalarda da Sabahattin Bey olarak geçmektedir. Bu çalışmada literatürde yaygın bir şekilde kullanılan “Prens Sabahattin” ismi tercih edilmiştir.

dolayı, Science Sociale ekolünün yaygınlık kazandığı ülkeler de İngiltere ve Amerika olmuştur. Bu ekolün Türkiye temsilcisi olan Prens Sabahattin de ekolün öncüleri gibi İngiliz yanlısı bir siyaset benimsemiş, hem bilimsel hem siyasal çalışmaları Anglo-Saxon geleneğine göre şekil almıştır (Kaçmazoğlu, 2011a: 224). Demolins'e göre de Anglo-Saxon memleketlerinde (İngiltere ve Amerika) terbiye her şeyden önce bireysel yetenekleri geliştirmeye yöneliyordu. Bu sebepten dolayı, İngilizler ve Amerikalılar gelişmiş milletlerin başında yer almışlardı (Mardin, 2014: 295).

Science Sociale ekolünün Türkiye'de ki ilk belirtileri, Ali Suavi'nin Le Play'in yazılarından söz etmesi ile birlikte kendisini göstermiştir. Le Play'in fikirlerinden etkilenip, Science Sociale ekolünü Türkiye'ye taşıyan ve temsilciliğini yapan kişi Prens Sabahattin olmuştur. Prens Sabahattin ile birlikte başlayan bu etki, belli bir dönem görülmesi de günümüze kadar süre gelmiştir (Sezer, 1989: 48).

1879 yılında² doğan Prens Sabahattin'in soyu, anne tarafından Osmanlı hanedanlığına dayanır. Annesi Seniha Sultan, Abdulmecid'in kızı ve Abdulhamid'in kız kardeşidir. Hanedanlığa olan yakınlığından dolayı, Batıda bu durumu en uygun ifade edecek kavram olan Prens'i isminin başına ekleyerek, Avrupa'da kendisini tanıtmıştır. Fakat şöyle bir gerçek var ki, Prens hanedanının erkek çocuklarına verilen addır, dolayısıyla anne tarafından hanedanlığa kan bağı ile bağlı olan Sabahattin Bey gibilere, sultanzade denmektedir. Sabahattin Bey'in bu lakabı kullanmasının gerçek sebebi nedir bilinmez (Sezer, 1989: 57; Erkul, 2012: 77). Babası, Bahriye Nazırı Halil Rıfat Paşa'nın torunu Mahmut Celalettin Paşa'dır (Kaçmazoğlu, 2010b: 32). Padişahın kızı ile evlendiği için "damat" lakabı ile tanınmıştır.

Prens Sabahattin, yaşamının büyük bir kısmını yurt dışında geçirmiştir. Yurt dışındayken ülkenin sorunları ile yakından ilgilenen Prens Sabahattin, tarihe I. Jön Türk Kongresi olarak geçen toplantıya öncülük etmiştir. Kardeşi Lütfullah Bey ile birlikte, çeşitli sebeplerden dolayı yurt dışında bulunan tüm vatan sevdalılarını bir araya toplamaya çalışan Prens Sabahattin, bu kongre için tüm masrafları kendisi karşılamış ve Mısır'dan, İtalya'dan, İsviçre'den, Romanya'dan ve İngiltere'den Türk, Kürt, Ermeni, Arap, Arnavut

² Prens Sabahattin'in doğum tarihi farklı kaynaklarda 1877, 1878 ve 1879 yılları olarak geçmektedir. Baykan Sezer 1877, Ali Erkul 1878, Nezahat N. Ege 1879, Nurettin Ş. Kösemihal 1879 yılını esas almıştır (Sezer, 1989: 57; Erkul, 2012: 77; Kaçmazoğlu, 2011a: 203). Bu çalışmada da Prens Sabahattin ile yakın ilişki içinde bulunmuş olan Ege'nin belirttiği 1879 yılı esas alınmıştır.

ve Musevi topluluklarından delegelerin toplanmasına öncülük etmiştir. Durumu haber alan Sultan Abdulhamit, kongreyi engellemeye çalıştıysa da engel olamadı ve kongre 4–9 Şubat 1902 tarihleri arasında gerçekleşti. Kongre sonucunda, iki ayrı fikir akımı ortaya çıktı. Bunlardan biri *müdahaleci* diye adlandırılırken, diğeri *ademi müdahaleci* diye adlandırıldı. Müdahaleci olan grup, Prens Sabahattin’in önderliğinde *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*’ni kurarken, ademi müdahaleci grup, Ahmet Rıza önderliğinde *İttihat ve Terakki Cemiyeti*’ni kurdu. Birleşme amacıyla toplanan kongrenin bu şekilde iki gruba ayrılması tamamen düşünce farklılığından kaynaklanmaktaydı (Erkul, 2012: 87–89)

Siyasal nedenlerden dolayı ülkeyi terk etmek zorunda kalan Prens Sabahattin, sürgün dönemlerinde, fikirlerini temellendirdiği Science Sociale ekolünü, orijinal kaynaklarından inceleme imkânı bulmuş, ekolün önde gelen isimleri ile kişisel ilişkiler içinde bulunmuş ve bazıları ile dostluklar kurmuştur (İlyasoğlu, 1983: 2167). Özellikle, “Avrupa’da bulunduğu dönemlerde Batıdaki sosyoloji çalışmalarına ulaşabilme şansına sahip olmuş, çeşitli kaynaklara şahsen ve doğrudan ulaşabilmiş ve bu çerçevede oluşturduğu görüşleri, Türkiye’de sosyolojinin bir bilim olarak doğuşunda etkili olmuş bir düşünürdür” (Karakaş, 2013: 38).

Türkiye’de Science Sociale ekolünün temsilcisi olarak kabul edilen Prens Sabahattin’in sekreteri Joseph Denais, *La Turquie Nouvelle et l’Ancien Regime* adlı yapıtında, Prens Sabahattin’in etkisi altında kaldığı düşünürleri şu şekilde sıralamaktadır: Haeckel, Büchner, Fouillé, Le Play ve Edmond Demolins (Mardin, 2014: 294). Bu düşünürler arasında Prens Sabahattin’in görüşlerini etkileyen en güçlü isim Edmond Demolins olmuştur. Prens Sabahattin, Demolins ile bir tesadüf eseri karşılaştığını ve sosyolojiye ilgisinin de ondan sonra başladığını belirtmektedir (Boyacıoğlu ve Boyacıoğlu 2008: 281).

Pozitivizm akımının etkili olduğu ve dönem düşünürlerinin çoğunluğunun bu akımın etkisi altında olduğu bir zaman diliminde, “Türkiye’nin bir “yönetim” sorunu ile değil, bir “yapı” sorunu ile karşı karşıya olduğuna, sosyolojik anlamda yapının incelenmesinin mutlak gerekliliğine ilk kez işaret eden Prens Sabahattin” (İlyasoğlu, 1983: 2168) olmuştur. Bu farklı yaklaşımı da, yukarıda ifade edildiği gibi, Science Sociale akımının önde gelen temsilcileri ile tanışması ve onlardan etkilenmesinden ileri gelir.

Prens Sabahattin'i önemli kılan bu husus, yani ülke sorununu makro boyutta bir yapı sorunu olarak görmesi Ona Türkiye'nin sosyoloji tarihinde önemli bir konum kazandırmıştır. Yalnız “yoğun politik hareketleriyle çok sıkı bir örgü içerisinde ilerleyen sosyo-politik tahlilleri, onu olgulardan ve bilimsel bağlamda biricik metod olarak benimsediği deneysel sosyolojiden uzaklaştırmıştır” (Boyacıoğlu ve Boyacıoğlu 2008: 306).

Prens Sabahattin'in Le Play ekolünden öğrendiği ve Türkiye gerçeği ile yakından ilgili olarak gördüğü önemli bir yaklaşım, toplumları cemaatçi ve bireyci olarak ikiye ayırma fikridir. Ona göre gözlem ve deneyimler, cemaatçi toplumların daima geride kaldığını, bireyci toplumların ise daima ilerlediklerini göstermektedir (Boyacıoğlu ve Boyacıoğlu 2008: 304). Bu sebepten dolayı, Prens Sabahattin'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunun yegâne yolu, cemaatçi yapıdan kurtulup, bireyci yapıya kavuşmasıdır. Berkes'in (2014: 397) deyimiyile, cemaatçi toplumlarda kişi değil aile, kabile, klan ya da devlet gibi zümreler üstünlüktedir. Bireyci toplumlarda ise önemli olan kişidir; toplumsal zümreleşmeler kişi etrafında toplanır. Cemaatçi toplumların en iyi temsilcileri Doğu toplumları iken, bireyci toplumların en iyi temsilcileri Anglo-Saxon toplumdur.

Prens Sabahattin, her fırsatta siyaset ile ilgisi olmadığını belirtmiştir. 1908 yılında ona yakınlığı ile bilinenler tarafından kurulan Ahrar Fırkası'na başkanlık için kendisine teklif gitmiş ve o, bu teklifi kabul etmemiştir. Bu arada, aynı yılda Nesl-i Cedit Kulübü adı altında Prens Sabahattin'e yakınlığı ile bilinen gençler tarafından bir ocak kurulmuştur. Bu gelişmeler, onun siyaset ile olan bağını ortaya koymak isteyen hasımları için yeterli gerekçeler olarak görülmüştür. Bu arada 31 Mart Olayı vuku bulmuş ve Prens Sabahattin tutuklandıktan kısa bir süre sonra serbest bırakılmıştır (Ülken, 2013: 485–486).

Prens Sabahattin'i yaşadığı dönem itibari ile farklı kılan ve acımasız eleştiriler alıp, itibar suikastına maruz kalmasına sebep olan ayrıntı, memurun Osmanlı toplumundaki yerine ilişkin tespitinde saklıdır. Prens Sabahattin, memurluğa karşı cephe alarak, çağdaşı pek çok düşünürü de cephe almış oluyordu, zira çağdaşı pek çok düşünür de memurluk yapıyordu. Çünkü Mardin'in de ifade ettiği üzere, “Memur (Mülkiyeli ve Askeri Tıbbiyeli) grubunun çoğunluğunu oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti doğal olarak memurluğa hücum eden bir öğretiyi en sert bir şekilde reddedecektir” (2014: 297). Prens

Sabahattin'e göre, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu toplumsal sorunların kaynağında memur zihniyeti yer almaktadır. Ona göre, "memurluk kişisel girişimcilik ve özgürlüğü engelleyen ve yetersiz bireyler yetiştiren ortamlar yaratmaktadır" (Boyacıoğlu ve Boyacıoğlu, 2008: 311). Yine, "bireyci kişiliklerin egemen olduğu toplum, ekonomik ve diğer alanlarda güçlü olacaktır" (Erkul, 2012: 123) diyerek, memur zihniyeti yerine, bireysel girişimin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Uluslar arası Science Sociale Cemiyeti'nin 1911 yılında düzenlediği konferansa, Türk delegesi olarak Prens Sabahattin katılmıştır. Konferans'ta, Türkiye'nin durumu ve Prens Sabahattin hakkında şu ifadeler kullanılmıştır: "Türkiye ne parlamentarizm, ne de diğer memleketlerden kopya edilmiş müesseselerle yenileştirilmeyecektir. Bunun için tek yol yeni insan tipleri hazırlayacak yeni bir terbiye politikasında bulunmaktadır. Cemiyetimizin en hararetli unsurlarından biri olan Prens Sabahattin bu noktayı çok iyi anlamış bulunuyor" (İslamoğlu, 1983: 2168).

Prens Sabahattin, 1. Dünya Savaşı sonrası, İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesinden sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür. İngiltere, İstanbul'u işgal ettiğinden dolayı artık bir aracıya ihtiyaç duymamaktadır, bu yüzden, Prens Sabahattin de umduğunu bulamamıştır. Bu dönem yaptığı tek şey *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* adlı kitabını yayınlamak olur ve çevresinde de birkaç genç toplanır (Sezer, 1989: 65).

Prens Sabahattin'in 4 kitabı bulunmaktadır. İlk üç kitabı, (*Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah, Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Açık Mektuplar, Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir İzah*) İttihat ve Terakki Cemiyeti ile arasında süren münakaşa zamanında ki konuşmaları ve yazılarından derlenerek yayınlanmıştır. Son kitabı ise (*Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*) 1918 yılında, İttihat ve Terakki iktidarından sonra yayınlanmıştır. Bu kitabında da sosyoloji vasıtasıyla, dolaylı yoldan Ziya Gökalp'e ağır eleştiriler yöneltmiştir. Bunların yanında farklı dergilerde yayınlanmış çokça makalesi bulunmaktadır (Sezer, 1989: 67; Karakaş, 2013: 16).

Prens Sabahattin, Science Sociale ekolünün Türkiye'deki temsilcisi olarak kabul edilmesine karşın, bu ekolün temel özelliği olan monografi çalışmalarından hiç faydalanmamıştır. Türkiye'deki ilk monografi çalışmaları, Prens Sabahattin'in

takeipçilerinden Ethem Menemencioğlu, Mehmet Ali Şevki, Tahsin Demiray, Nezahat Nurettin Ege ve Selahattin Demirkan tarafından yapılmıştır. Prens Sabahattin'in monografi çalışmalarından faydalanmamasının temel sebebi Türkiye'de fazla bulunmamasıdır. Bu yüzden çalışmaları teorik düzeyde kalmıştır (Erkul, 2012: 109; Karakaş, 2013: 38).

Prens "Sabahattin'in izleyicileri arasında adı edilebilecek bir tek Mehmet Ali Şevki Bey vardır. Kendisi Sabahattin'in görüşlerini sosyoloji alanında yeniden ele almış ve bu görüşleri tamamlamaya çalışmıştır" (Sezer, 1989: 67). Mehmet Ali Şevki, *Mesleki İçtimai Cemiyet-i İlmıyesi* adlı derneğin kurulması ve bu dernek bünyesinde 1919 yılından itibaren *Meslek-i İçtimai* dergisinin yayınlanmasına öncülük etmiştir (İlyasoğlu, 1983: 2168).

Oya Okan, Prens Sabahattin'in Türk sosyoloji tarihinin öncülerinden birisi olmasını, onun düşünce yaŐamımızda izleyiciler bulmasına bağlamaktadır. Her ne kadar Prens Sabahattin kendisini siyasetin dışında birisi olarak tanımlasa da, onun toplum sorunlarına zm arama çabası ister istemez kendisini siyasi alana çekmiŐtir. Onun düşün alanında izleyiciler bulması da, siyasete olan yakınlığına bağlı olarak gerçekleşmiştir (Okan, 2008: 491). Mardin'e göre ise Prens Sabahattin'i Türkiye'nin sosyal bilimler alanındaki önemli düŐünürlerinden birisi haline getiren en temel fikri, "hükümet ve milleti birbirlerine karşı iki güç olmaktan kurtarmak" Şeklinde ifade edilebilir. Zira Prens Sabahattin'in ne sürdüğü verimli vatandaŐ, gaza, vatandaŐların kültür düzeyinin artırılması gibi fikirler, başka pek çok düşünür tarafından ileri sürülmüŐtü; fakat Prens Sabahattin'in yukarıda ifade edilen fikri onu farklı ve önemli kılmaktadır (Mardin, 2014: 302–303).

Prens Sabahattin'in Türkiye'nin sosyoloji tarihindeki yeri, Ziya Gökalp'ten sonra gelmektedir. Kaçmazoğlu'na göre, Prens Sabahattin Türk sosyoloji tarihinin hep iki numaralı sosyologu olmuştur. Fakat değişen dünya dengeleri, Prens Sabahattin'i iki numaradan bir numaraya doğru götürmektedir. Amerika'nın dünya egemenliğini ele geçirmesi ve Türkiye'nin AmerikanlaŐmacı, liberalleŐmeci, zelleŐmeci, devleti kltmeci girişimleri, Prens Sabahattin'in görüşlerinin tekrar canlanmasına olanak sağlamaktadır (Kaçmazoğlu, 2011a: 243).

Prens Sabahattin, Türkiye'nin sorunları ile yakından ilgili olmasına karşın yaşamının büyük bir kısmını yurt dışında geçirmiştir. Bu sebepten dolayı ülke meseleleri

ile uzaktan ilgilenmek durumunda kalmıştır. Bunun yanı sıra, temsilcisi olduğu sosyoloji ekolünün Avrupa'da fazla taraftar toplayamaması, Türkiye'de de sosyoloji anlayışı olarak ikinci sırada kalmasına sebep olduğu söylenebilir.

1.1.3. Cumhuriyet'in İlanından 1933 Yılına Türkiye'de Sosyoloji

1923 yılında, Türkiye'de Cumhuriyet ilan edildikten sonra, Türk sosyolojisi de bir durgunluk dönemine girmiştir. Kaçmazoğlu (2011b: 8), bu durumu temelde iki sebebe bağlamaktadır: İlk sebep olarak, yeni bir devlet kurulduktan sonra ülkenin siyaseten kurtarılmış olmasını gösterirken; ikinci sebep olarak da, Türk sosyoloji ve siyasi yaşamında etkili olan iki düşünürün (Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin) tarih sahnesinden çekilmesi sonucu oluşan boşluğu göstermektedir.

Önceki döneme damgasını vuran bu iki düşünürün, Türk sosyoloji ve siyasi tarihinden kopmaları Türk sosyoloji tarihi açısından bir kırılma noktasıdır. Çünkü 1924 yılında Ziya Gökalp vefat etmiş, Prens Sabahattin ise Hanedanın Yurt Dışına Çıkarılması Kanunu sonucu yurt dışına sürülmüştür. Dolayısı ile bu yeni dönemde, Türk sosyoloji tarihi deyim yerindeyse sahipsiz kalmıştır.

Kaçmazoğlu'na (2011b: 9) göre, Gökalp'in asistanları Ahmet Emin Yalman ve Necmettin Sadak'ın önceki tarihlerde gazetecilik mesleğine geçmeleri ve Prens Sabahattin'in takipçilerinden Mehmet Ali Şevki'nin de çalışmalarını sürdürme olanağı bulamamasından dolayı, Türk sosyolojisi bu dönem, önemli isimler açısından sahipsiz kalmıştır. Benzer durumu Arlı ve Bulut'ta (2008: 25) ifade etmektedirler: Gökalp'in Malta'ya sürgüne gönderilmesinden sonra sosyoloji kürsüsünde bulunan Mehmet İzzet'in genç yaşta vefat etmesi ile birlikte kısa süren çalışmaları ve Necmettin Sadak'ın kişisel gayretleri, Gökalp dönemindeki verimliliğe ulaşamamış ve bu dönem, Türkiye'deki sosyoloji çalışmaları açısından kısır bir dönem olarak geçmiştir.

Prens Sabahattin ise 1924 yılında çıkarılan Hanedanın Yurtdışına Çıkarılması Kanunundan sonra İstanbul'dan ayrılıp, Avrupa'ya gitmek zorunda kalmış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Science Sociale ekolü unutulmaya yüz tutmuştur. 19 Ocak 1931'de İstanbul Mualimler Cemiyeti'nin kurulması ile birlikte Science Sociale ekolünün etkisi tekrar görülmeye başlanmıştır. Bu cemiyette, Ethem Menemencioğlu, Mehmet Ali Şevki, Hilmi Ziya Ülken ve Tahsin Demiray gibi düşünürler yer almıştır (Sezer, 1989: 51).

Bu ekolün o dönem ki sınırlı çalışmaları arasında, Mehmet Ali Şevki'nin 1930'larda yaptığı monografi çalışmaları görülmektedir. Mualimler Birliği'nin bu yıllarda şehircilik alanında faaliyetlerde bulunması, Science Sociale Derneği genel sekreteri Alfred Agache'ın İstanbul'da konferanslar vermesi de, yine bu ekolün sınırlı faaliyetlerindedir. 1930'lu yılların sonunda ise Mehmet Ali Şevki'nin, Gökalp'in kürsüsünde bu ekolün temsilcisi olarak faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir (Okan, 2008: 490).

1928 yılında kurulan Türk Felsefe Cemiyeti ve bu cemiyetin yayın organı olan *Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası*, bu dönem sosyoloji alanında etkili olmaya çalışmaktadır (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 239). Kaçmazoğlu (2010b: 176), Hilmi Ziya Ülken ve arkadaşları tarafından kurulan Felsefe Cemiyeti'nin amacını, “Türkiye'deki bütün felsefecileri bir araya toplamak ve onların ortaya atacakları sorunları tartışmak” şeklinde açıklamaktadır.

1929 yılında, Felsefe Cemiyeti kurulduktan sonra, bu cemiyetin yayın organı haline gelen *Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası* lise öğretmenliği yapan Servet Berkin ve Türk Felsefe Cemiyeti'nin kurucusu Hilmi Ziya Ülken tarafından çıkartılır. Dergide, Mustafa Şekip Tunç, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hatemi Senih Sarp gibi isimler yazılar yazmakta ve çeviri yapmaktadırlar. Derginin kuruluş amacı ise, lise ve üniversitedeki sosyoloji ve felsefe derslerine kaynak oluşturacak yayınlar yapmaktır (Özcan, 2010a: 121).

Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından, Darulfünun'un lağvedildiği 1933 yılına kadar, Türk sosyoloji tarihinde öne çıkan isimler; Necmettin Sadak, Mehmet İzzet ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu olmuştur. Bu isimler, daha öncede belirtildiği gibi, sırasıyla İstanbul Darulfünun'da sosyoloji kürsüsünün başkanlığını da yapmışlardır.

Ziya Gökalp'in asistanı ve sosyolojide devamcısı olan Necmettin Sadak, sosyoloji alanında kalmamış, önce gazeteciliğe ve ardından da siyasete geçmiştir. Sadak'tan sonra Darulfünun'da sosyoloji derslerini yürüten isim Mehmet İzzet olmuştur (Kaçmazoğlu, 2011b: 91). Mehmet İzzet, yazdığı sosyoloji kitaplarında, sosyoloji geleneğini felsefe kültürü ile uzlaştırmaya çalışan, bir yandan sosyoloji verileri üzerine dayanan, diğer yandan da onu idealist felsefe ile birleştiren bir yaklaşım sergilemiştir (Ergun, 1983: 2161). Bu özelliği ile Mehmet İzzet, Türkiye'de sosyolojik düşünce ile felsefeyi bir araya getirmeye çalışmış ilk sosyologlardandır (İlyasoğlu, 1983: 2171).

1924 yılında, Darulfünun'a profesör olarak atanan Mehmet İzzet, ilk zamanlar Felsefe Tarihi ve İçtimaiyat derslerini okutmuş (Kocacık ve Kongar, 2012: 72), 1926–1928 yılları arasında ise Max Bonafous ile birlikte, sosyoloji ve ahlak derslerini okutmuştur. Mehmet İzzet'in yurtdışına çıkması ile birlikte, 1929 yılından 1933 yılına kadar Darulfünun'da ki sosyoloji derslerini, İsmail Hakkı Baltacıoğlu okutmuştur (Kaçmazoğlu, 2011b: 91).

Baltacıoğlu, Darulfünun Edebiyat Fakültesinde 1924 yılına kadar Dekanlık görevinde bulunmuş, 1923 yılından 1927 yılına kadar Darulfünun eminliği (rektörlüğü) de yapmıştır. 1930 yılında Edebiyat Fakültesine içtimaiyat müderrisi olarak atanan Baltacıoğlu, 1931 yılında ise İlahiyat Fakültesi İslam estetiği muallimliğine atanmıştır. Aynı yıl Edebiyat Fakültesi Terbiye İçtimaiyat ve Ahlak müderrisliğine de atanan Baltacıoğlu, Darulfünun'un yeniden yapılandırılması ile birlikte görevden uzaklaştırılmış ve *Yeni Adam* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Yaşamının sonraki döneminde yayın hayatı ile birlikte milletvekilliği de yapan Baltacıoğlu'nun, sayısı tam bilinmeyen binden fazla makalesi bulunmaktadır (Bayraktar, 2008: 407).

Bu yeni dönem de, Türk sosyolojisinin resmi ideoloji ile eklemlendiğini, sosyolojinin konusunun resmi ideoloji tarafından belirlendiğini ve ülke siyasetten kurtarıldığı için, sosyolojinin bundan sonraki görevinin devletin politikalarına hizmet etmek olarak düşünüldüğünü ifade eden Kaçmazoğlu (2011b: 9–11), dönemin genel eğilimini şöyle ifade etmektedir:

Bu dönem Türk sosyolojisi resmi ideoloji ile eklemlenmiş, önemini yitirmiş ve yurttaşlık bilgisi veren bir sosyal bilim dalına dönüşmüştür... Resmi ideoloji dışında hiçbir görüş varlığını ortaya koyma ve sürdürme olanağı bulamamıştır... Şimdi sosyolojiye düşen görev, kurulan devletin kurumlarına istenilen, hedeflenen toplum modelinin yerleşmesi doğrultusunda yardımcı olmaktır... Sosyolojinin 1924 yılında lise ve öğretmen okullarının müfredatına girmesi ile derslerin içeriği ve konuları da Cumhuriyet ideolojisinin tercihlerine göre belirlenmiştir... Cumhuriyetle birlikte yapılan devrimler doğrultusunda lise sosyoloji ders kitaplarının gözde konuları, pozitivist anlayış çerçevesinde milliyetçilik (ulusallık), laiklik ve çağdaşlaşma olmuştur... 1924 yılında belirlenen sosyoloji müfredatında; birey, toplum, ekonomi, aile, laiklik, sanat, siyaset, hukuk, uluslararası ilişkiler ve benzeri konulara yeni rejimin öngördüğü açılımlar çerçevesinde geniş yer verilmiştir.

Kongar'a (2012a: 14) göre, sosyoloji açısından dönemin önemli gelişmelerinden birisi de *Kadro Dergisi* etrafında toplanan düşünürlerin topluma bakış biçimleridir. Ona göre, Şevket Süreyya, Vedat Nedim, İsmail Hüsrev, Burhan Asaf, Şevki Yazman ve Yakup Kadri'den oluşan bu hareketin temel amacı Kemalist rejime kuramsal destek sağlamaktır. *Kadro Dergisi* hareketi, Yakup Kadri'nin Tiran'a atanması ile dağılmış, bu hareketin benzeri sonraki dönemlerde *Yön-Devrim* çizgisi olarak ortaya çıkmıştır.

Kadro Dergisi etrafında toplanan düşünürlerin yaptığı çalışmalar, dönemin sosyoloji literatürüne girmeyi başarmıştır. "İsmail Hüsrev Tökin'in *Türk Tarımı ve Köy İktisadiyatı* ve Vedat Nedim Tör'ün *Kooperatifçilik ve İktisadi Devletçilik*" (Özcan, 2010a: 124) konulu yazıları bu çalışmalar arasında zikredilebilir.

1.2. İKİNCİ DÖNEM (1933–1960)

Türk sosyoloji tarihinin ikinci döneminde, Darulfünun'un lağvedilip yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulduğu 1933 yılından, 1960 yılına kadar ki sosyolojik gelişmeler ele alınacaktır. Bu dönem, İstanbul'da Alman sosyoloji anlayışı ortaya çıkarken, Ankara'da Amerikan sosyoloji anlayışı ortaya çıkmıştır. Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, Behice Boran, Niyazi Berkes, Mümtaz Turhan gibi fikir adamları bu dönem adından sık bahsedilen isimler olmuştur.

Türk sosyoloji tarihinin ikinci dönemi, aynı zamanda ikinci kuruluş dönemi olarak da kabul edilmektedir. Bu dönem ele alınırken, üç alt başlık şeklinde ele alınacaktır. İlk başlık İstanbul'da Sosyoloji başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında, 1933 yılından 1939 yılına kadar sosyoloji alanında görülen gelişmelere değinilecektir. İkinci alt başlık da ise 1940 ve 1950 yılları arasında ki sosyoloji gelişmeleri ele alınacaktır. Üçüncü ve son alt başlıkta ise 1950 ve 1960 yılları arasında görülen sosyolojik gelişmeler ele alınacaktır.

1.2.1. İstanbul'da Sosyoloji

1933 yılından 1939 yılına kadar, Türkiye'de sosyolojinin merkezi İstanbul olmuştur. Bu sebepten dolayı, 1933–1940 yılları ele alınırken İstanbul'da sosyoloji başlığı tercih edilmiştir. 1933 yılında, Darulfünun yerine İstanbul Üniversitesinin kurulması ile birlikte, Hukuk Fakültesinde sosyoloji kürsüsü kurulmuş, Edebiyat Fakültesi'nde de sosyoloji dersleri kürsüsüz bir şekilde sürmüştür. Bu dönem öne çıkan isimler ise Gerhard

Kessler, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken ve Mehmet Ali Şevki'dir. Bu isimlerden Fındıkoğlu ve Ülken'in kariyeri sonraki dönemlerde daha fazla parlamış ve Türk sosyoloji tarihinin ikinci kuşak sosyologları arasında ilk sırayı almışlardır.

Yalvaç'ın (2010: 288) tespitine göre, İsviçreli Profesör Albert Malche Darulfünun hakkında bir inceleme yaptıktan sonra, 29 Mayıs 1932 tarihinde bir rapor hazırlamış ve 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanuna istinaden, 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren üniversite yeniden dizayn edilmiştir. Daha önce Felsefe Bölümü'ne bağlı bir ders olarak okutulan içtimaiyat, müstakil bir bölüm olarak yeni yapılanmada yerini almıştır.

Şunu ifade etmek gerekir ki, müstakil olarak kurulan bu yeni içtimaiyat kürsüsü Edebiyat Fakültesinde değil, Hukuk Fakültesinde yer almaktadır. Edebiyat Fakültesindeki kürsü yeni yapılanmada yer almamış, tekrar açılması için 1941 yılına kadar beklemek durumunda kalmıştır.

Bu dönem, Almanya'da, Nazi yönetimiyle çeşitli sorunlar yaşayan sığınmacı akademisyenler Türkiye'ye getirilmiştir. Bu akademisyenler arasında, Almanya'da Jena ve Leipzig Üniversitelerinde Sosyal Politika ve Ekonomi profesörü olarak çalışan Gerhard Kessler'de vardır. Gerhard Kessler ile birlikte, Alman Sosyoloji Ekolü'nün etkisi Türkiye'de görülmeye başlanmıştır.

Kessler'in 1933 yılı Aralık ayında İstanbul'a gelişiyle birlikte, yeni ve değişik bir sosyoloji anlayışı da Türkiye'ye taşınmıştır. Toplum merkezli, veri yönelimli ve politika eğilimli, uygulamaya dönük olan bu sosyoloji anlayışı, Türkiye için oldukça yeni bir anlayış olarak görülmüştür (Çelebi, 2010: 58). Bu sosyoloji anlayışını İlyasoğlu (1983: 2171), sozialpolitik (sosyal politika) olarak nitelendirmiştir. Ona göre, bu sosyoloji anlayışının temel amacı; sosyolojinin ağırlık merkezini "yapı sorunu" olmaktan çıkarıp, "iş"e dönük bir sosyal politika bilgisi şeklinde geliştirmektir.

1933 yılında yapılan Üniversite Reformu ile birlikte, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü de kapanmış ve 1941 yılına kadar Edebiyat Fakültesindeki sosyoloji dersleri kürsüsüz olarak verilmiştir (Kaçmazoğlu, 2010b: 177). Edebiyat Fakültesindeki sosyoloji derslerini verenler arasında Gerhard Kessler, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken ve Mehmet Ali Şevki gibi düşünürler yer almıştır.

Kessler, 1934–1935 öğretim yılında Edebiyat Fakültesi’nde, 1935–1936 ders yılında Hukuk Fakültesi’nde, 1937 yılı ikinci s0mestr başından itibaren yeni kurulan İktisat Fakültesi’nde sosyoloji dersleri vermiştir (Yalvaç, 2010: 288–289). Kessler, 1939 yılından itibaren ise sadece İktisat Fakültesi’nde ders vermiş ve Edebiyat Fakültesindeki dersleri Hilmi Ziya Ülken’e bırakmıştır (Çelebi, 2010: 59).

Kessler tarafından, Hukuk Fakültesi bünyesinde, 1934 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitü, 1936 yılında yeni kurulan İktisat Fakültesi’ne bağlanmıştır. Bu enstitüde, 1950 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren düşünürler arasında Wilhelm Röpke, Ömer Celal Sarc, Fritz Neumark, Gerhard Kessler, Alexander Rüstow ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu yer almıştır. Bu enstitü, 1949 yılından itibaren İçtimaiyat Enstitüsü olarak anılmaya başlanmıştır (Özcan, 2010a: 125). Bu enstitünün ilk müdürlüğünü ise Alman profesörlerden Wilhelm Röpke yapmıştır (İlyasoğlu, 1983: 2171).

Kessler ile birlikte, sosyoloji sadece sosyologların değil; iktisatçılarının, hukukçularının ve işletmecilerin de ilgi alanına girmiştir. Kessler’in asistanı, Weber’in izleyicisi Sabri Ülgener de, bu dönem sosyoloji ile ilgilenmiş, toplum-merkezli bir sosyoloji uğraşında olmuştur (Çelebi, 2010: 59). Ülgener, akademik yaşamına 1933 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü’nde başlamıştır (Özcan, 2010a: 159). Ülgener’in Türkiye’nin sosyoloji tarihine katkısı ise 1960’lı yıllarda olmuştur.

1934 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu içtimaiyat ve ahlak doçenti olarak atanmıştır. Fındıkoğlu, 1937 yılına kadar burada çalışmalarını sürdürdükten sonra, 1937 yılında İktisat Fakültesi’ne geçmiştir. Edebiyat Fakültesi’ndeki dersleri ise 1944 yılına kadar sürmüştür (Sezer, 1989: 34; Yalvaç, 2010: 289). Çalışmalarını yoğunluklu olarak İktisat Fakültesi’nde sürdüren Fındıkoğlu, emekliliğine kadar İktisat Fakültesi’ne bağlı İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü’nün başkanlığını da yapmıştır (Sezer, 1989: 34). Fındıkoğlu’nun 1934 yılında çıkarmaya başladığı *İş Mecmuası*, sosyal politikaya yönelik sosyoloji ekolünün fikirlerini üniversite dışına da aktarma işlevi görmüştür (İlyasoğlu, 1983: 2171).

Fındıkoğlu, 1937 yılından itibaren çalışmalarını İktisat Fakültesi’nde sürdürmüş ve burada yeni bir sosyoloji anlayışı oluşturmuştur. Sosyal siyaset anlayışına dayalı; bütüncü,

milliyetçi, anti-Marksist, sosyolojist, Science Sociale'ci, yapısal-fonksiyonalist yaklaşımların iç içe kullanıldığı bu sosyoloji anlayışını, Fındıkoğlu'nun öğrencileri Amiran Kurtkan Bilgeseven, Mehmet Eröz, Orhan Türkdoğan ve Mustafa Erkal sürdürmüşlerdir. Bunların yanında Mümtaz Turhan ve Erol Güngör gibi isimler de bu anlayışı benimsemişlerdir (Kaçmazoğlu, 2010c: 219).

1938–1940 yılları arasında ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Mehmet Ali Şevki öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Prens Sabahattin'in takipçisi olan Mehmet Ali Şevki, derslerinde Le Play okulunun yöntemine, çeşitli aile ve toplum sınıflamalarına, sosyal sistemlerine ve Türkiye'deki tesirlerine ağırlık vermiştir. Le Play'in Prens Sabahattin'den sonra kaybolan etkisi, o tarihten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tekrar görülmeye başlanmıştır. Edebiyat Fakültesi'nin yanı sıra İktisat Fakültesi'nde de, Le Play'in tecrübî sosyoloji anlayışı etkisini göstermiştir (Yalvaç, 2010: 290).

Dönemin ön planda olan diğer bir ismi ise Hilmi Ziya Ülken'dir. 1933 yılında, Darülfünun'un yeniden dizaynı ile birlikte üniversiteye alınan Ülken, 1936 yılında doçentlik sınavına girip başarılı bir şekilde sınavı geçmiştir. 1937 yılında, Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyüboğlu ile birlikte *İnsan Dergisini* kuran Ülken, Edebiyat Fakültesinde sosyoloji ve ahlak profesörlüğü görevinde de bulunmuştur (Vergili, 2008: 599). Bunların yanı sıra Ülken, 1933 yılından 1937 yılına kadar Edebiyat Fakültesi'nde *İçtimai Doktrinler Tarihi* ve *Umumi Sosyoloji* derslerini de okutmuştur (Sezer, 1989: 34)

1.2.2. 1940'lı Yıllarda Türkiye'de Sosyoloji

Türkiye'de, 1940'lı yıllarda sosyoloji alanında yeni gelişmeler yaşanmıştır. İstanbul'da Hilmi Ziya Ülken'in çabasıyla ikinci kuruluşunu yaşayan Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü ve Ankara'da ortaya çıkan, Amerikan sosyoloji anlayışının etkisindeki Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki sosyoloji ekolü, bu döneme damgasını vuran eğilimlerdenidir. Yani 1940'lı yıllarda Türkiye'de İstanbul Ekolü ve Ankara Ekolü olmak üzere iki ekolün sosyoloji çalışmalarından söz etmek mümkündür.

Bu dönem ön plana çıkan isimlerden Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Nurettin Şazi Kösemihal İstanbul'da çalışmalarını sürdürürken; Behice Boran ve Niyazi Berkes Ankara'da çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu dönem hakkında yüksek lisans tezi

hazırlayan Kaçmazoğlu (1991a), bu dönemi ele alırken, İstanbul ekolü ve Ankara ekolü şeklinde sınıflandırarak yukarıda belirtilen isimlere değinmiştir.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Sosyoloji Kürsüsü, 1936–1940 yılları arasındaki geçişten sonra, 1941 yılında, Hilmi Ziya Ülken öncülüğünde ve Hasan Ali Yücel'in gayretleriyle ikinci kuruluşunu yaşamıştır (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 252). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünün ikinci kurucusu olarak kabul edilen Hilmi Ziya Ülken, 1933 yılından sonra yaygın eğilim olan yabancı akademisyenlerden etkilenme durumu karşısında bağımsız kalabilmiş ve Ankara Üniversitesi'nde ortaya çıkan Amerikan Sosyoloji Ekolüne de mesafeli durabilmiştir. Ülken, kendisini herhangi bir sosyoloji ekolünün devamcısı olarak görmemiş, insan felsefesine dayanan ve uygulamalı sosyoloji araştırmalarına yönelen deneysel sosyoloji yaptığını belirtmiştir. Ülken, Sosyoloji Bölümünü yeniden kurmanın yanında, Ziya Gökalp'in 6 sayı çıkarabildiği, *İçtimaiyat Mecmuası*'nı da *Sosyoloji Dergisi* adıyla yeniden çıkaran kişi olmuştur (Özcan, 2010a: 127–129). Bu sebepten dolayı, dünya çapında bir niteliğe sahip olan *Sosyoloji Dergisi'nin* de ikinci kurucusu unvanını alan Ülken, 1941 yılında tekrar yayın hayatına başlayan ve 22 sayı yayınlanan dergisinin kuruculuğu yanında, ilk 15 sayısında müdürlük de yapmıştır (Vergili, 2008: 599).

Sosyolojinin yanında, mantık, felsefe, ahlak, sanat gibi alanlarda da çalışmalarında bulunan Ülken, bu çalışmalarını ikinci kurucusu olduğu *Sosyoloji Dergisi*'nde yayınlamıştır. Ülken'in öncülüğünde İstanbul Üniversitesi Uluslararası Sosyoloji Kongrelerine de ev sahipliği yapmıştır. Bunların yanında Ülken, Batıdaki gelişmeleri de yakından takip ederek, Türkiye'deki akademi çevresini yeni gelişmeler hakkında bilgilendirmiş ve Türk sosyolojisine olduğu kadar, Türk bilim tarihine de önemli katkılar sağlamıştır (Arlı ve Bulut, 2008: 26).

Kaçmazoğlu'na göre, Ülken, 1940'lı yılların başlarında İstanbul ekolünün felsefi çalışmalarına öncülük etmenin yanında, Ankara'da ortaya çıkıp alan araştırmalarına yoğunlaşan ve Amerikan sosyoloji anlayışından yararlanan Ankara ekolünün de çalışmalarına yakın ilgi duymuş, desteklemiş ve bu ekolün çalışmalarına *Sosyoloji Dergisi*'nde yer vermiştir. Ona göre bu iki ekol düşünürleri arasında zaman zaman çatışma yaşansa da, 1940'lı yılların başında Ülken, Behice Boran ve Muzaffer şerif ile bilimsel etkileşim içinde olmuştur (Kaçmazoğlu, 2010b: 178).

1940'lı yıllarda ön planda olan diğer bir isim, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur. Daha önce de belirtildiği gibi, 1937 yılında doçentlik kadrosuna atanan Fındıkoğlu, 1942 yılında İktisat Fakültesinde sosyoloji profesörü olmuştur. 1947–1949 yılları arasında İktisat Fakültesi dekanlığı da yapan Fındıkoğlu, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü'ndeki müdürlük görevine de devam etmiştir (Ergan, 2008: 632).

1940'lı yılların ortasında, İstanbul Üniversitesi'nde yeni öğretim elemanları alınmıştır. Bunlar arasında 1945 yılında doçent olarak atanan Nurettin Şazi Kösemihal de yer almaktadır. Kösemihal, 14 Nisan 1945 tarihinde sosyoloji ve ahlak kürsüsü için açılan doçentlik kadrosuna, *Durkheim Sosyolojisi Üzerine Kritik Bir Deneme* adlı tezi ile atanmış ve 09 Haziran 1945 tarihinde göreve başlamıştır. Tez komitesinde, Profesör Von Aster Peters, Şekip Tunç ve Hilmi Ziya Ülken yer almışlardır (Beşirli, 2008: 754).

İstanbul ekolüne mensup olan Nurettin Şazi Kösemihal'in, derslerinde Le Play okulunun çalışmalarını okutması (Yalvaç, 2010: 291) da özellikle belirtilmesi gereken hususlardandır. Kösemihal'in Le Play'e olan ilgisi, dönemin popüler çalışma alanı olan köy araştırmalarına ilgi duymasına olanak sağlamıştır.

1940'lı yıllarda, Türk sosyoloji tarihinde önemli bir gelişme de, Türk sosyolojisine yaptığı katkılarla dikkat çeken Cahit Tanyol'un akademik hayata atılmasıdır. Tanyol, Ankara Gazi Enstitüsü'nü bitirdikten sonra çeşitli yerlerde öğretmenlik yapmış, 1940 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde eğitime başlayıp 1944 yılında mezun olmuştur. 1946 yılında Felsefe Kürsüsünde asistanlığa başlayan Tanyol, 1949 yılında *Ahlakta Haz ve Elemin Rolü* başlıklı tezi ile doktorasını tamamlamıştır. 1951 yılında Sosyoloji Bölümü'nde başladığı görevi 1982 yılında emekli olana dek devam etmiştir. Bu süre zarfında 1954 yılında doçent, 1962 yılında profesör olan Tanyol, Kösemihal'den sonra Sosyoloji Bölüm Başkanlığı'nı da yapmıştır. Tanyol, emekli olduktan sonra 1991–2002 yılları arasında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak çalışmıştır (Gelekçi, 2008: 990–991).

1940'lı yıllarda Türk sosyolojisi açısından önemli bir gelişme de Ankara'da yaşanmıştır. Ankara'da 1935 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur. Kuruluş amacı, “Cumhuriyetin amacı olan ve münhasıran Türk dilini, tarihini ve coğrafyasını, kültürünü araştırarak ve öğretecek

öğretmen ve araştırmacıları yetiştirmek” (Çelebi, 2010: 59) olarak belirlenmiş olan Fakülte’de, ilk sosyoloji dersleri 1939’da verilmeye başlanmıştır. Dersleri veren kişi ise İstanbul’da eğitim gören Mehmet Emin Erişirgil’dir (Azman ve Yetim, 2010: 243).

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ne bağlı olarak 1939 yılında Felsefe Kürsüsü kurulmuştur. İlk sosyoloji dersleri de bu kürsüde Mehmet Emin Erişirgil tarafından verilmeye başlanmıştır. Erişirgil ile birlikte, Amerika Michigan Üniversitesi’nde doktorasını yapan Behice Boran ile Chicago Üniversitesi’nde eğitimini tamamlayan Niyazi Berkes’in verdikleri derslerle sosyoloji öğretimi sürmüştür (Kasapoğlu, 1999: 356).

Ankara Üniversitesi’ne bağlı kurulan bu Fakültede (DTCF), Niyazi Berkes ve Behice Boran’ın yanında Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu, Mediha Berkes gibi isimler de etkili olmuşlardır. Bu düşünürlerin ortak özelliği, Boratav dışında ki diğer üç ismin yurt dışında doktora yapmış olmalarıdır. Boratav da, Almanya’da çalışmalarda bulunmuştur. Bunun yanı sıra, bu düşünürlerin Türkiye’de sosyal bilimlere yaptıkları en önemli katkı uygulamalı sosyoloji, sosyal psikoloji ve folklorik araştırmalar alanında ortaya çıkmıştır (Özcan, 2010a: 130–132). Bu düşünürlerden Niyazi Berkes ve Behice Boran sosyoloji formasyonuna sahip iken, diğer düşünürler farklı formasyonlara sahiptirler.

Amerikan sosyoloji ekolünün yöntemlerine bağlı olarak, uygulamalı sosyoloji alanında önemli çalışmalara imza atan bu düşünürler, eş zamanda Mehmet Ali Şevki’nin Science Sociale ekolünün yöntemlerine bağlı olarak sürdürdüğü çalışmalardan farklı bir yöntem benimsemiş ve Science Sociale akımını görmezden gelmişlerdir. Bu dönemde yapılan çalışmalar arasında, Behice Boran’ın Manisa’nın bazı köylerinde yaptığı araştırmalardan oluşan, *Toplumsal Yapı Araştırmaları* ve Niyazi Berkes’in, *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma* adlı kitaplar dikkat çekmektedir (Özcan, 2010a: 132).

Ankara’da çalışmalarını sürdüren Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Muzaffer Şerif Başoğlu komünist propaganda yaptıkları gerekçesiyle 1944 yılında başlayıp, 1948 yılında son bulan tasfiye süreci sonucunda üniversiteden ihraç edilmişlerdir. İhraçtan sonra, Niyazi Berkes ve Muzaffer Şerif Amerika’ya gidip, çalışmalarını orada sürdürürken; Pertev Naili Boratav, çalışmalarını Fransa’da sürdürmüştür. Behice Boran ise Türkiye’de kalmış, sonraki dönemlerde fiilen siyasi hayata

atılmıştır. Amerika'ya giden Muzaffer Şerif ve Niyazi Berkes ise bir daha Türkiye'ye dönmemişlerdir. Niyazi Berkes, Amerika'da ki yaşamı boyunca Türkiye'nin sorunları ile yakından ilgilenmiş ve yazılar yazmaya devam etmiştir (Azman ve Yetim, 2010: 246; Özcan, 2010a: 135).

Kayalı, DTCF'de çalışan ve bir grup olarak addedilen Niyazi Berkes, Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu ve Pertev Naili Boratov arasında önemli bir fark olduğunu belirtmektedir. Bu farkın Berkes'i, diğerlerinden farklı kıldığını belirten Kayalı (2008b: 744) bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

En dinamik, daha doğrusu en heyecanlı bir tarzda konularla ilgilenen kişi Niyazi Berkes'tir. Behice Boran dönem dönem, örneğin 1950-1960 yılları arası ve 1980 yılı sonrası düşünce beyan etmemeye başlamıştır. Muzaffer Şerif Başoğlu ise ülke sorunları üzerine olduğu varsayılan sadece 1945 yılına kadar Türkçe metinler yazmış, ondan sonraki dönem Türkiye ile ilgisini neredeyse toptan kesmiştir. Pertev Naili Boratov Türkiye üzerine çalışmaya ömrünün sonuna kadar devam etmiş olsa da yorum içeren çalışmalar yapmak yerine saptayıcı mahiyette çalışmalar gerçekleştirmiştir. Türkiye ile değişik dönemleri itibarıyla sadece Niyazi Berkes'in heyecanla ilgili olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin sorunları ile yakından ilgili olan, yurt dışında olduğu süre zarfında dahi Türkiye'nin sorunlarını yakından takip edip, bu yönde fikir beyan eden Niyazi Berkes, İstanbul Lisesi'nde okurken Hilmi Ziya Ülken ve Hasan Ali Yücel'den ders almış, lisans öğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde tamamlamıştır. 1935 yılında ABD'ye, Chicago Üniversitesine giden Berkes, doktora çalışmasını tamamlayamadan 1939 yılında Türkiye'ye dönmek zorunda kalmış ve aynı yıl Ankara DTCF'ye asistan³ olarak atanmıştır. Buradaki çalışmalarını 1948 yılında ki tasfiyeye kadar asistan olarak sürdüren Berkes, doktora çalışmasını 1960 yılında Kanada'da tamamlayabilmiştir (Kayalı 2008b: 742).

Niyazi Berkes ile birlikte, Ankara DTCF'de göreve başlayan ve birlikte tasfiyeye maruz kalan sosyoloji formasyonuna sahip diğer bir sosyolog olan Behice Boran, 1931 yılında Darülfünun Felsefe Bölümüne girmiş⁴; fakat mezun olamadan buradan ayrılmıştır. Amerika'ya, Michigan Üniversitesi'ne doktora eğitimi için gitmiş ve 1939 yılında

³ Berkes'in de arkadaşları ile birlikte DTCF'ye sosyoloji doçentliği kadrosuna atandığını (Bkz. Özer, 2012: 239) yazan kaynaklar olsa da, genel kanı Berkes'in asistan olarak atandığı yönündedir.

⁴ Boran'ın lisans mezuniyeti ile ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

doktorasını bitirerek Türkiye'ye dönmüştür. Aynı yıl DTCF'ye öğretim üyesi⁵ olarak atanan Boran, 1942 yılında Manisa'ya bağlı Tepecik Köyü üzerine yaptığı alan çalışmasını doçentlik tezi olarak sunmuş ve doçent olmuştur. Amerikan sosyoloji ekolünün yöntemlerine bağlı olarak, saha araştırmalarına yönelik çalışmalarda bulunan Boran, 1948 yılında DTCF'den tasfiye edilmiş, yaşamının sonraki dönemlerini aktif siyaset yaparak geçirmiştir (Akpolat, 2008: 822–823).

Darülfünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesi ile birlikte sosyoloji öğretimi Edebiyat Fakültesinin yanında Hukuk ve İktisat Fakültelerinde de verilmeye başlanmıştır. Hal böyle olunca Hukuk ve İktisat Sosyolojisine ilgi de kaçınılmaz olmuştur. 1940 yılına kadar çalışmalar ağırlıklı olarak Hukuk ve İktisat Sosyolojisine yönelik iken; Kaçmazoğlu'nun (1991a: 21) tespitine göre, 1940'lı yıllarda Hukuk ve İktisat Sosyolojisinin yanında Sanat ve Edebiyat Sosyolojisine de ilgi başlamıştır. Hukuk ve İktisat Sosyolojisine İstanbul ekolü yoğunlaşırken, Sanat ve Edebiyat Sosyolojisine hem İstanbul ekolü hem de Ankara ekolü yakın ilgi göstermişlerdir. Bunun yanında İstanbul ekolünün Din Sosyolojisine de yakından ilgi duyduğunu, Kösemihal'in 1935 yılında yayınladığı *Allah Nedir?* ile Ülken'in 1943 yılında yayınladığı *Dini Sosyoloji* adlı çalışmalarında görmek mümkündür. Fındıkoğlu'nun da din konusuna ilişkin makaleleri bu minvalde zikredilebilir.

1940'lı yıllarda sosyolojinin kurumsallaşmasının yanında, sosyoloji dergilerinin de revaçta olduğu görülmektedir. Bu dönem ki sosyolojik gelişmelerin önemli bir kısmı dergiler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. İstanbul ekolünün çıkardığı dergilerin yanında Ankara ekolünün de dergilere yöneldiği görülmektedir. Bunların yanında bireysel çabalarla da bir takım dergilerin çıkarıldığı görülmektedir.

Bu dönem sosyolojiye katkı yapan dergiler arasında; *Sosyoloji Dergisi*, *İş ve Düşünce Dergisi*, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, *İstanbul, Ülkü*, *Siyasi İlimler Mecmuası*, *Yurt ve Dünya*, *Adımlar*, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *Bilgi*, *İnsan Mecmuası* (Kaçmazoğlu, 2010b: 177–178) gibi yayınlar sayılabilir. Bu dergiler o dönem

⁵ Kimi kaynaklarda, Boran'ın 1939 yılında DTCF'ye doçent olarak atandığı yazılmaktadır (Bkz. Azman ve Yetim, 2010: 243).

ve sonraki dönem yapılan sosyoloji çalışmalarına önemli oranda katkı sağlamış ve Türkiye’de sosyolojinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

1.2.3. 1950’li Yıllarda Türkiye’de Sosyoloji

Kaçmazoğlu (1995: 131), 1950’li yılları Türk sosyoloji tarihi açısından fetret devri olarak nitelendirmektedir. Bu nitelendirmeyi yapmasında haklı sebepleri bulunmaktadır. Ankara ekolü, bu dönem sosyolojiden uzaklaştırılmış, İstanbul’da da Hilmi Ziya Ülken asıl ilgi alanlarından uzaklaşarak, felsefe yapmakla meşgul olmuştur. 1950’li yıllarda Türkiye’de yapılan sosyoloji çalışmaları 1940’lı ve 1960’lı (önceki ve sonraki dönem) yıllara nazaran sönük kaldığı için de bu döneme fetret devri demek yanlış olmayacaktır.

Kongar (2012a: 16) da, 1950–1960 dönemi, hemen hemen tam bir kısırlık dönemidir diyerek, bu duruma işaret etmektedir. Ona göre bu kısırlığın sebebi Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ile birlikte takındığı baskıcı yönetimdir. İktidarın basın ve bilimi denetim altında tutmak için uyguladığı baskı neticesinde baskıcılık, dönemin belirgin özelliği olmuştur.

1950’li yılları, Türk sosyoloji tarihi açısından fetret devri olarak nitelendirmenin gerekçelerinden bir tanesi, Ankara ekolünün üniversiteden tasfiye edilmesidir. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden uzaklaştırılan Niyazi Berkes ve Behice Boran, 1950’li yıllarda sosyolojiden uzak kalmış, Türkiye’de sosyolojiye dair tek bir makale dahi yayınlamamışlardır. 1940’lı yıllarda ön planda olan bu iki isim, 1960’lı yıllarda tekrar ön plana çıkmışlardır. Berkes ve Boran’ın öğrencisi olan Mübeccel Belik Kıray’ın da bu dönem üniversitelere alınmadığını ifade etmek gerekecektir (Kaçmazoğlu, 1995: 132).

Ankara ekolüne mensup bu düşünürlerin sosyolojiden uzak kalmaları, siyasi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de siyaset ve sosyolojinin sürekli eklemlenerek ilerledikleri göz önünde bulundurulduğunda, Marksist olarak yaftalanan bu düşünürlerin, 1950’li yıllarda fikri anlamda yaşama imkânı bulmalarının zorluğu anlaşılacaktır. Nitekim, 1960’lı yıllarda değişen siyasi atmosfer ile birlikte, bu düşünürlerin tekrar düşünce sahasına dönüş yapmaları bu kanıyı desteklemektedir.

Bu dönemi fetret devri olarak nitelendirme konusunda haklı diğer bir gerekçe ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsünün ikinci kurucusu olan ve

1940'lı yıllarda Türk sosyoloji tarihine önemli katkılar sağlayan Hilmi Ziya Ülken'in sosyolojiden uzaklaşmasıdır. Ülken, bu dönem çeşitli siyasal kaygılardan dolayı eski ilgi alanlarından vazgeçmek durumunda kalmış, önceki dönem savunduğu materyalist düşünceleri reddeden *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* adlı yapıtını bu dönem yayınlamıştır (Kaçmazoğlu, 1995: 132).

Hilmi Ziya Ülken, İstanbul Üniversitesinden ayrılana kadar sosyoloji ve felsefe dersleri vermeye devam etmiştir. Eklektik bir sosyoloji anlayışına sahip olan Ülken'in yaklaşımında, Şerif Mardin'in deyimiyle; toplumun işleyiş mekanizmalarını, yapıyı çözümlenmeye yönelik açılımlar yerine, yeni bir inanç sistemini, toplumsal ahlakın yeni temellerini bulmaya yönelik bir filozof tavrı egemendir (İlyasoğlu, 1983: 2173). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Ülken, bu dönem sosyolog tavrından çok filozof tavrına sahiptir.

DTCF'deki tasfiyeden sonra, Ankara'da sosyoloji öğretimi kısa bir duraklama yaşasa da, bağımsız bir kürsü altında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Sosyolojinin bağımsız bir kürsüye kavuşmuş olması konusunda net bir bilgi ise mevcut değildir. Sezer (1989: 34) 1938 yılını gösterirken, Azman ve Yetim (2010: 246) 1948 yılını göstermektedir. Kasapoğlu (1999: 356) ise 1952 yılına işaret etmektedir. Bu konuda net bir bilginin olmaması dönemin yapısı ve bölüm ile kürsü arasındaki ayrımın net yapılamamasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Net bir bilgi olmamasına karşın, DTCF'de sosyolojinin bağımsız bir kürsüye kavuşmuş olması için 1948 yılının esas alınması uygun olacaktır. Azman ve Yetim'in (2010: 246) saptamasına göre, 1948 yılında yaşanan tasfiye ile birlikte Felsefe Enstitüsü'nün Felsefe Bölümü adını aldığı ve Sosyoloji Ders Şubesi'nin de Sosyoloji Kürsüsü'ne çevrildiği görülmektedir.

1950'li yıllar, Türk sosyoloji tarihi açısından fetret devri olarak nitelendirilse de sosyolojiye ilgi hiç olmamış gibi algılanmamalıdır. Bu dönem sosyolojiye ilgi duyanlar arasında Mümtaz Turhan ismi ön plana çıkmaktadır. Öne çıkan diğer düşünürler ise Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Topçu, İbrahim Yasa, Nurettin Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol'dur (Özcan, 2010a: 136). Bu isimlerin kimi önceki dönemlerde yaptıkları çalışmalar ile tanınsa da, kimileri ortaya koydukları çalışmalar ile sonraki dönemlerde ön plana çıkmışlardır. 1950'li yıllarda ön plana çıkan en önemli isim ise Mümtaz Turhan olmuştur.

Mümtaz Turhan, üniversite yaşamına, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde başlamış, iki yıl bu bölüme devam ettikten sonra, eğitiminin kalan kısmını Almanya'da sürdürmüştür. Almanya'da psikoloji öğrenimi gören Turhan, doktora çalışmasını da burada sürdürmüş ve 1936 yılında ilk doktora eğitimini tamamlayıp, Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye'ye döndükten sonra Felsefe Bölümüne psikoloji asistanı olarak başlamış, 1939 yılında *Yüz İfadelerinin Tefsiri Hakkında Tecrübî Bir Tetkik* konulu tezi ile doçent olmuştur. 1951 yılında profesör olan Turhan, 1953 yılından vefat ettiği 1969 yılına kadar Tecrübi Psikoloji Kürsüsünün başkanlığını da yapmıştır (Korkmaz, 2008: 704–705).

Mümtaz Turhan, 1948 yılında Cambridge Üniversitesi'nde, *Kültür Değişmeleri* adlı ikinci bir doktora çalışmasını bitirmiştir. Turhan'ın doçent unvanı aldıktan sonra ikinci bir doktora yapmak istemesi düşündürücüdür. İlk doktorasını Almanya'da, ikinci doktorasını ise İngiltere'de yapan Turhan, Türkiye'de yaşanan üniversite tasfiyeleri sırasında yurt dışında bulunduğundan dolayı benzer bir tasfiyeye uğramamış, Türkiye'ye döndükten sonra yıldızının parlaması için uygun bir ortam bulmuştur. Hem düşünce alanında önemli bir rakibinin olmaması, hem de siyasi açıdan yakın olduğu partinin iktidarda olması, Turhan'a bu anlamda uygun koşullar sağlamıştır (Özcan, 2010a: 139–141).

Mümtaz Turhan'ın 1950'li yıllarda ön plana çıkmasında; siyasal olarak yakın olduğu Demokrat Parti'nin iktidarda olmasının büyük etkisi vardır. Kaçmazoğlu (1995: 132), Turhan'ın fikirleriyle, Demokrat Parti iktidarına yol gösterdiğini belirtmektedir. Turhan'ın Demokrat Parti iktidarına, Batıdan bilimsel zihniyet ve teknik unsurların alınmasını önererek, Batılılaşmanın nasıl gerçekleştirileceğini anlatmaya çalıştığını ifade eden Kaçmazoğlu, CHP'nin 1920'li yıllarda teorisyenliğini üstlenen Gökalp'in fikirlerini belli ölçüde taşıyan Mümtaz Turhan'ın, 1950'li yıllarda Demokrat Parti'ye yol gösterme eğiliminde olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, 1950'li yıllarda siyasal baskı sonucu fetret devri yaşayan Türk sosyolojisi, yine siyasal açıdan özgür bir ortam yakalayan Mümtaz Turhan'ın kişisel yeteneklerini de kullanarak ön plana çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu durum, Türk sosyolojisinin siyaset ile olan temasının her dönem devam ettiğinin bir göstergesidir.

Muzaffer Şerif'in Ankara DTCF Felsefe Bölümünde başlattığı sosyal psikoloji çalışmaları, 1948 yılında üniversiteden tasfiye edilmesi ile birlikte durma noktasına

gelmiştir. Mümtaz Turhan, 1950’li yıllarda yaptığı çalışmalar ile sosyal psikoloji alanının, Türkiye’de tekrar canlanması ve tanınmasını sağlamıştır (Korkmaz, 2008: 705). Turhan’ın sosyal psikolojinin yanı sıra Türk sosyoloji tarihine de önemli katkıları olmuştur. Turhan’ın Türk sosyoloji tarihine katkısı Ziya Gökalp gibi kültürel yapı ve Batılılaşma arasında kurduğu ilişkiden ileri gelmektedir. Turhan, toplumsal olay ve olguları değerlendirmesi bakımından Gökalp’ten farklı bir bakış açısına sahiptir. Bu farklılığın sebebi Turhan’ın psikoloji, sosyal psikoloji ve kültürel antropoloji alanında uzmanlaşmış olmasından kaynaklanmaktadır (Korkmaz, 2008: 705).

1950’li yıllarda Mümtaz Turhan dışında ön plana çıkan diğer bir sosyolog Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’dur. Fındıkoğlu’nun 1950’li yıllardaki çalışmaları; milliyetçi-muhafazakar ve komünizm karşıtı bir seyir izlemiştir (Özcan, 2010a: 138). Bu yıllarda Fındıkoğlu sosyolojinin hemen hemen her dalı ve özellikle sosyal siyaset konusu ile ilgilenmiştir. Dönemin tüm düşünürlerinde olduğu gibi Batılılaşma da Fındıkoğlu’nun bu dönem ilgilendiği alanlardan biridir (Kaçmazoğlu, 1995: 133).

1950’li yıllara damgasını vuran konu, köy sosyolojisidir. Bu konuya ilgi duyan sosyologlar arasında Cahit Tanyol, İbrahim Yasa, Mümtaz Turhan, Cavit Orhan Tütengil, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal ve Tahsin Demiray yer almaktadır. Köy sosyolojisine dair çalışma yapan bu düşünürlerin kimi teorik, kimi uygulamaya dönük çalışmalar yapmışlardır (Kaçmazoğlu, 1995: 133–134).

İstanbul ekolünün iki önemli ismi, Nurettin Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol, köy sosyolojisine ayrı bir önem vermişlerdir. Özcan’ın (2010a: 131) tespitine göre, özellikle Kösemihal ve Tanyol’un aynı dönem ve sonraki dönemlerde öğrencilerine mezuniyet tezi olarak köy araştırmaları yaptırmaları ve bu araştırmalarını *Sosyoloji Dergisi*’nde yayınlamaları, bu düşünürlerin köy sosyolojisine olan ilgilerini gösterdiği gibi, Ankara ekolüne olan bakışlarını da göstermektedir.

Nurettin Şazi Kösemihal’in, bu çalışmaları ile Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde başlayan uygulamalı sosyoloji geleneğini İstanbul’da sürdürerek, İstanbul’da Mehmet Ali Şevki’nin yaptığı uygulamaya dönük bazı çalışmalar bir yana, akademik anlamda bu alana yönelen en etkili kişi olduğu söylenebilir.

1950’li yıllarda Nurettin Şazi Kösemihal, uygulamalı sosyolojiye yönelik yaptığı çalışmaların yanında, Anglo-Amerikan sosyolojisine özgü yaklaşımları Türkiye’de tanıtmış, o dönem İstanbul üniversitesi Sosyoloji geleneğinde hakim paradigma olan Durkheim-Gökalp geleneğine karşı durmuştur. Doktora çalışması Durkheim üzerine olan Kösemihal’in, Durkheim geleneğine karşı tutum takınması da üzerinde durulması gereken konulardan biridir (Özcan, 2010a: 155).

1950’li yıllarda birçok Uluslar arası toplantıda Türkiye’yi temsil etmenin yanında, 1950–1951 yılları arasında Fransa’da, Sorbonne Üniversitesinde Gurvitch’le beraber çalışan Kösemihal, Gurvitch’in sosyolojiye yaklaşımına yönelik bir çok eseri Türk sosyoloji literatürüne kazandırmıştır. Amerika’da iken, Moreno’nun Sosyometri Akademisinde de bir süre kalarak psikodramanın ve sosyodramanın uygulama şekillerini inceleyen Kösemihal, sosyometri alanında çeşitli eserleri de Türk sosyoloji literatürüne kazandırmıştır (Beşirli, 2008: 754-755).

Kösemihal ile birlikte İstanbul’da çalışan ve 1950’li yıllarda köy sosyolojisine yönelen diğer bir düşünür de Cahit Tanyol’dur. Tanyol, dönemin egemen paradigması olan Amerikan sosyoloji anlayışına ve Prens Sabahattin’in Science Sociale’cı yöntemine bağlı olarak köy incelemeleri yapmıştır. Tanyol’un 1950’li yıllarda yaptığı köy incelemeleri; *Elifoğlu Köyü, Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İktimai Değişmelerin Kontrolü, Peşke Binamlısı Köyü, Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları* başlıklarını taşımaktadır. Tanyol bu dönem, Durkheim ve Ziya Gökalp’in İktimaiyat ekolü ile Prens Sabahattin’in İlm-i İctima ekolünün metod anlayışlarını benimsemektedir (Gelekçi, 2008: 994–999).

Köy incelemelerinin yanında, 1950’li yıllarda kısmen dahi olsa, her sosyologun farklı konulara ilgi duydukları görülmektedir. Hilmi Ziya Ülken, düşünce tarihi, sosyoloji tarihi, felsefe, şehirleşme, dil, din, sosyal siyaset; Cahit Tanyol, milliyetçilik, din, örf ve adetler, sanat ve edebiyat; Oğuz Arı, göç sosyolojisi; Amiran Kurtkan Bilgeseven, sanayileşme ve şehirleşme; Nurettin Şazi Kösemihal, sosyoloji tarihi; Turhan Yörük, sosyal psikoloji ve antropoloji; Cavit Orhan Tütengil, toplumsal değişme, eğitim, Türk sosyolojisi; Tahir Çağatay, ekonomi, eğitim, iletişim, siyaset; Tahsin Demiray, iç ve dış politika konularına ağırlık vermişlerdir (Kaçmazoğlu, 1995: 134).

1950’li yıllarda batılılaşma, milliyetçilik, kültür ve medeniyet, sanayileşme, şehirleşme, siyaset, köy sosyolojisi yanında tartışılan bir diğer konu da eğitim olmuştur. En muhafazakârından en ilericisine kadar dönemin tüm düşünürleri tarafından, Batılılaşma anlayışının yeni yetişen kuşaklara ulaştırılacağı en önemli yer olarak eğitim kurumları görülmüştür. Eğitim konusunda sosyologların tartıştığı temel konu da, köy enstitüleri olmuştur. Kimi düşünürler köy enstitüleri hakkında olumlu görüş belirtirken, kimileri de olumsuz görüş belirtmek suretiyle tartışmalara katılmışlardır (Kaçmazoğlu, 1995: 154–155).

1950’li yıllarda Türk sosyoloji tarihinde dikkat çeken bir noktada sosyoloji dergileri alanındadır. Bu yıllarda, Türkiye’de sınırlı sayıda sosyoloji dergisi çıkarılırken sosyologlar, sosyoloji dergileri dışında da pek çok dergide yazılar kaleme almışlardır. Kaçmazoğlu’nun (1995: 135) tespitine göre, “1950’li yıllarda sosyolojiyle doğrudan ilgili olan üç dergiden söz edilebilir: Bunlar Hilmi Ziya Ülken’in müdürlüğünü yaptığı *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 1949 yılında kurulan Türk Sosyoloji Cemiyeti’nin yayın organı olan *Sosyoloji Dünyası* ve Fındıkoğlu’nun Türkiye’nin Harsi ve İctimai Araştırmalar Derneği adına çıkardığı *İş ve Düşünce Mecmuası*’dır”.

1950’li yıllarda Türk sosyoloji tarihi açısından dikkat çekici bir gelişme de, 1949 yılında kurulan Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti’nin düzenlediği konferanslara Türkiye’den de temsilcilerin katılmasıdır. Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti’nin İlk kongresi, 1950 yılında Zürih’te yapılmış ve Türkiye’den Hilmi Ziya Ülken Azınlık Komitesi’ne üye seçilmiştir. II. Uluslararası Sosyoloji Kongresi 1953 yılında toplanmış ve İctimai Gerginlik ve Sınıflar Meselesi tartışılmıştır. III. Uluslararası Sosyoloji Kongresi ise 1956 yılında Amsterdam’da toplanmış ve Türkiye’den Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, Mümtaz Turhan, Nezahat Tanç ve Bedi Ziya Egemen temsilci olarak katılmışlardır. Bu kongrede, Ülken başkan vekilliğine, Fındıkoğlu da konsey üyeliğine seçilmiştir (Kaçmazoğlu, 1995: 172).

Hilmi Ziya Ülken’in, Türk sosyologları arasında, Türkiye’yi uluslararası kongrelerde temsil etme ve tebliğ sunma rekorunu da elinde bulundurduğunu belirten Kaçmazoğlu (2010b: 183), Ülken’in bu yöndeki etkinliğini şu cümleler ile açıklamaktadır:

Ülken, Türkiye’yi pek çok uluslararası Sosyoloji, Felsefe, Eğitim, Sosyal Bilimler ve Türkoloji kongrelerinde temsil etmiş, 1949’da UNESCO öncülüğünde kurulan *Uluslar*

arası Sosyoloji Derneği'nde kurucu üye olarak bulunmuş, bu derneğin bir şubesi olarak, 1949 yılında *Türk Sosyoloji Derneği*'ni kurmuş ve onun yayın organı olarak 1951 yılında *Sosyoloji Dünyası*'nı çıkarmaya başlamış ve 1956 yılında bu derneğin başkan yardımcılıklarından birine getirilmiştir.

1950'li yıllarda Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti'nin yanı sıra, Uluslararası Sosyoloji Enstitüsü'nün düzenlediği kongreler de dikkat çekmektedir. Türk sosyoloji tarihi açısından, bu enstitünün düzenlediği 15. Milletlerarası Sosyoloji Kongresi (Kaçmazoğlu, 1995: 172-173) önem arz etmektedir. Çünkü söz konusu kongre İstanbul'da 11-17 Eylül 1952 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Organizasyon komitesinde Başkan H. Z. Ülken, Ö. L. Barkan, V. Castellano, Ch. Crozat, H.R. Ertuğ, Z. F. Fındıkoğlu, N. Ş. Kösemihal, H. N. Kubalı-, A. Tanoğlu ve O.Tuna yer almıştır. Aynı yıl sunulan tebliğler ise yabancı dilde yayınlanmıştır (QCİS, 1952).

1.3. ÜÇÜNCÜ DÖNEM (1960 VE SONRASI)

Türk sosyoloji tarihinin üçüncü dönemi, aynı zamanda gelişim dönemi olarak da değerlendirilmelidir. Çünkü Türkiye'de sosyoloji kurumsallaşma konusunda önemli gelişmeler kat etmiş ve 1960'lı yıllarda yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönem Amerikan Üniversiteleri örnek alınarak yeni üniversiteler kurulmuş ve bu yeni üniversitelerde sosyoloji bölümleri de yer almıştır. Sosyoloji ve siyaset arasındaki ilişki, önceki dönemler de olduğu gibi bu dönemde sürmüştür.

Mübeccel Belik Kıray, Şerif Mardin, Cahit Tanyol, Sabri Ülgener, Baykan Sezer, Nilüfer Göle ve daha pek çok düşünür bu yeni dönem de adından sık bahsedilen düşünürler olmuştur. Bu dönemde sosyoloji bir yandan kurumsallaşmasını tamamlarken, diğer yandan yeni konu ve yeni sosyoloji anlayışları ortaya çıkmaya başlamıştır. 2000'li yıllardan sonra sosyoloji kurumsallaşmasını önemli oranda tamamlamış, artık mezun olunan öğrencilerin niteliği ve istihdam sorunu ön plana çıkmaya başlamıştır.

Türk sosyoloji tarihinin üçüncü dönemi de kendi içinde üç alt başlığa ayrılarak ele alınacaktır. İlk alt başlıkta, 1960–1980 yılları arasındaki sosyolojik gelişmelere değinilecektir. İkinci alt başlıkta ise 1980–2000 yılları arasındaki sosyoloji çalışmalarına yer verilecektir. Üçüncü ve son alt başlıkta ise 2000 sonrası dönem de görülen sosyolojik gelişmeler ele alınacaktır.

1.3.1. 1960–1980 Yılları Arasında Türkiye’de Sosyoloji

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Hilmi Ziya Ülken, 147’ler olayı ile İstanbul Üniversitesindeki görevinden uzaklaştırılmıştır. Daha sonra göreve dönmesine izin verilmişse de, o geri dönmemiş, sonraki çalışmalarını, dekanlığını da yaptığı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde sürdürmüştür. Ülken, bu görevini 1973 yılında emekli olana kadar sürdürmüş ve 1974 yılında vefat etmiştir. Ülken’den sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsü Başkanlığı’nı Nurettin Şazi Kösemihal üstlenmiştir. Aynı yıllarda Fındıkoğlu da İktisat Fakültesi’ne bağlı İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü’ndeki çalışmalarına devam etmiştir (Arlı ve Bulut, 2008: 27; Kaçmazoğlu, 2010b: 177).

Nurettin Şazi Kösemihal, Ülken’in kürsüden ayrılmasından sonra Kürsü Başkanlığı görevini üstlenmiş ve vefatına kadar bu görevi sürdürmüştür. Yalvaç’ın tespitine göre, 1961–1962 eğitim öğretim yılından itibaren Sosyoloji Bölümü ders programı Tecrübî ve Umumi Sosyoloji olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Tecrübî sosyoloji ders programında ki dersleri Kösemihal; Umumi sosyoloji ders programında ki dersleri ise Tanyol sürdürmüştür. Kösemihal ve Tanyol’a belli dönemlerde asistanlar da yardımcı olmuştur. Bu asistanlar arasında; Ayda Tanyeli Yörükan, Turhan Yörükan, Muzaffer Sencer, Oya Sencer, Ayşe Fügen Berkay, Ümit Meriç, Baykan Sezer, Korkut Tuna, Mehmet Yalvaç ve Mahmut Arslan yer almıştır (Yalvaç, 2010: 293–299).

Kösemihal, 1960’lı yıllarda Sosyoloji Bölümündeki yoğun ders programının yanında, Uluslararası toplantılara da katılmıştır. 1963 yılında, Arjantin’de düzenlenen Sosyoloji Toplantısı ile Milano’da düzenlenen Uluslararası Zümre Psikoterapi Kongresine katılan Kösemihal, 1967 yılında Türkiye-İran Dostluk ve Kültür Derneği tarafından İran’a davet edilmiş, 1966 yılında ise Frankfurt’ta, Gelişmekte Olan Memleketlerin Siyasi ve İktisadi Bakımdan Modern Bir Cemiyete İntikali kolokyumuna katılmıştır (Beşirli, 2008: 755).

Kösemihal’in mesai arkadaşı ve bölümün yükünü birlikte çektikleri Cahit Tanyol, 1960 askeri darbesinden sonra; İçtimaiyat ve İlm-i İçtima metodunu bırakıp, Marksist metodolojiyi benimsemeye başlamıştır. İstanbul Sosyolojideki derslerinin yanında, çeşitli

gazetelerde yazılar yazmaya devam eden Tanyol, 1960–1980 yılları arasında, Marksizm, Kemalizm, Laiklik, irtica, terör gibi konulara yoğunlaşmıştır (Gelekçi, 2008: 996–1003).

1960’lı yıllarda Türkiye’deki sosyoloji çalışmalarına iktisatçıların da ilgi duyduğu ve pek çok sosyologdan daha fazla ön plana çıktıkları görülmektedir. Sabri Ülgener, Sencer Divitçioğlu ve İdris Küçükömer gibi iktisatçı düşünürlerin Türkiye’nin düşünce gündeminde ön plana çıktıkları ve tartışmalara yön verdikleri görülmektedir (Özcan, 2010a: 158). Bu düşünürler arasında, Sabri Ülgener’e özellikle değinmek gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Ülgener, akademik yaşamına 1933 yılında İstanbul Üniversitesi’nde, Kessler’in asistanı olarak başlamıştır. İktisat ve Hukuk formasyonuna da sahip olan Ülgener, Alman Sosyolog Max Weber’in fikirlerini Türkiye’de tanıtan kişi olmasından ötürü, Türk sosyoloji tarihinde yâd edilen isim olmuştur.

Ülgener’in ön plana çıktığı tarihlerde, Dünya’da egemen olan sosyoloji geleneği Anglo-Amerikan sosyoloji geleneğidir. Özcan’ın (2010a: 159) tespitine göre, Ülgener 1950’li yılların başlarında ekonomi ve zihniyet (özellikle din) arasında kurduğu ilişkilerde benimsediği yöntem ile Alman sosyolog Max Weber’in Amerikan yorumlarını Türkiye’ye aktarmıştır.

1940’lı yıllara damgasını vuran, fakat 1948 yılında üniversiteden tasfiye edildikten sonra yurt dışına çıkan ve 1950’li yıllarda görünürlüğünü kaybeden Niyazi Berkes de, 1960 yılında yapılan askeri darbeden sonra tekrar düşün alanına dönmüş, *Yön Dergisi* aracılığıyla fikirlerini ifade etmeye başlamıştır. Berkes, 1961 yılında *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, 1973 yılında *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 1975 yılında ise *Türk Düşününde Batı Sorunu* adlı yapıtlarını yayınlamıştır (Özcan, 2010a: 152).

Bu dönemde sosyolojinin kurumsallaşması devam etmiştir. 1965 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde (ODTÜ) Sosyal Bilimler Bölümü içinde sosyoloji lisans programı açılmış, aynı dönemde Hacettepe Üniversitesi’nde de sosyoloji bölümü kurulmuştur (Çelebi, 2010: 60). ODTÜ sosyoloji lisans programı, 1965 yılında Mübeccel Belik Kıray öncülüğünde açılırken; Hacettepe sosyoloji bölümü 1964 yılında Nihat Nirun öncülüğünde kurulmuştur (Azman ve Yetim, 2010: 251–253).

1960’larda, Türkiye’de birbirine zıt iki büyük sosyoloji yaklaşımının bulunduğunu, bunlardan birincisinin tarihe, ikincisinin ise mevcut olgulara ağırlık verdiğini belirten Kaçmazoğlu (2010b: 298–299), bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

1960’lar Türkiye’inde bir yanda tarihsel verileri, diğer yanda yapısal-fonksiyonalist ve davranışsal özellikleri önemseyen iki büyük sosyoloji ekolü vardır. Tarihsel yaklaşıma sahip olan sosyologlar, Türkiye’nin tarihsel özelliklerini çeşitli açılardan ortaya koymaya, toplumsal yapımızı tarihsel boyutu ile açıklama ve çözülemeye, yapısal-fonksiyonalistler ve davranışçılar ise, o an ortaya çıkan toplumsal yapı özelliklerini resmetmeye çalışmaktadırlar.

1960’lı yıllarda ortaya çıkan ilk sosyoloji yaklaşımı, Türkiye’nin toplumsal yapısını tarihsel boyutu ile açıklama ve çözüleme çabası içinde olmuştur. Bu eğilimle birlikte, sosyolog, siyaset bilimci ve iktisatçılar tarihe ilgi duymaya başlamış, tarihin sosyal yönüne ağırlık vermiş ve sosyoloji ile tarih ilişkisini ele almışlardır (Kaçmazoğlu, 2010b: 296-297).

Tarihe ilgi duyan sosyologların ilgilendiği konulardan en önemlisi, Karl Marx’ın ortaya attığı fakat geliştirmedeği Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kavramıdır. ATÜT kavramı, 1960’lı yıllarda Türkiye’de tartışmaya başlanmıştır. Türkiye’de ATÜT’e ilgi duyan ilk kişi Kemal Tahir olmuştur. Onun dışında Selahattin Hilav ve Sencer Divitçioğlu da ATÜT’e ilgi duymuşlardır. Bunların yanında, Behice Boran ve Cahit Tanyol da tartışmaya katılan diğer isimler arasında yer almışlardır. Tartışmaya daha geç dâhil olan; fakat ATÜT modelini en iyi şekilde ele alan ve bu modeli Türkiye’nin tarihine uyarlayan kişi ise Baykan Sezer olmuştur (Özcan, 2010a: 165).

1960’lı yıllarda Türkiye’de görülen diğer bir sosyoloji yaklaşımı ise mevcut olgulara ağırlık veren, yapısal işlevselci ve davranışçı sosyoloji eğilimleridir. Amerikan sosyolojisinin literatüre kazandırdığı bu yaklaşımlar, Türkiye’deki Amerikan sosyolojisine ilgi duyan sosyologların ilgisini çekmiş ve 1960’lı yıllarda Türkiye’de uygulama alanı bulmuşlardır.

1960’lı yıllarda yapısal işlevselci ve davranışçı yaklaşımı benimseyen sosyologlar arasında iki isim dikkat çekmektedir. Bunlardan işlevselci sosyolog Mübeccel Belik Kıray, 1964 yılında yayımladığı, *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* adlı yapıtıyla

ön plana çıkarken; davranışçı sosyolog olan Şerif Mardin ise 1969 yılında yayımladığı, *Din ve İdeoloji* adlı yapıtı ile ön plana çıkmıştır (Kaçmazoğlu, 2010b: 299).

Yapısal işlevselci sosyolog Mübeccel Belik Kıray, DTCF’de 1944 yılında lisans eğitimini, 1946 yılında ise Behice Boran’ın danışmanlığında, *Ankara’da Tüketim Normları* adını taşıyan ilk doktorasını tamamlamıştır. *Dört Farklı Kültürde Gösterişçi Tüketim Eğilimleri* adını taşıyan ikinci doktorasını ise 1950 yılında Amerika Northwestern Üniversitesinde sosyal antropoloji alanında tamamlayan Kıray, 1951 yılında Türkiye’ye döndükten sonra, akademisyenlik için, hocalarının tasfiye edildiği DTCF’ye başvurmamış, İstanbul Üniversitesi’ne başvurmuştur. O dönem Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsünün başında bulunan Hilmi Ziya Ülken’den olumsuz yanıt alan Kıray’ın, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun başında bulunduğu, İktisat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsündeki asistanlık sınavını kazanmasına rağmen, kadro bulunmadığı gerekçesi ile resmi ataması bir türlü yapılmamıştır. Kıray, buradan da umduğunu bulamayarak ayrılmış ve 1961 yılına kadar akademi camiasından uzak kalmıştır (Altun, 2008: 589; Kurtuluş, 2008: 79-82).

1961 yılında ODTÜ’de akademisyenliğe başlayan Kıray, 1965 yılında ODTÜ Sosyoloji Lisans Programını açmış ve 1973 yılına kadar burada çalışmıştır. Buradan isteğe bağlı emekliliğe ayrılan Kıray, 1974 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’ne bağlı Şehir Bölge Planlama Bölümünde yarı zamanlı, 1979 yılında da İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’nde (İTİA) tam zamanlı çalışmaya başlamış, İTİA Marmara Üniversitesi’ne bağlandıktan sonra, Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde, Kentleşme ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı Başkanı olmuştur. 1987 yılında ikinci kez emekli olan Kıray, 2007 yılında vefat etmiştir (Kurtuluş, 2008: 82–85).

Kıray’ın ilgi duyduğu konuların başında toplumsal yapı ve toplumsal değişme konuları gelmektedir. Bu konuya ilişkin Altun (2008: 592) şu ifadeleri kullanmaktadır:

Kıray, 1960 sonrasının Türk sosyolojisinde, ‘nicel sosyoloji’ geleneği içerisinde yer alan ve bu anlamda Türkiye’nin toplumsal gerçekliğini kavramaya çalışan en önemli simalardan birisidir. Kıray, Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra dönüşen toplum yapısını ve bu dönüşüm süreci ile birlikte gündeme gelen sorunları irdelemiştir. Değişim sürecinin yönünü temel hareket noktası olarak değerlendiren ve bu bağlamda en genelde toplumsal değişme konusu üzerine eğilen Kıray, dönemin Türk sosyolojisinin diğer önemli figürleri gibi, toplum olarak çağdaşlaşma yönündeki bir toplumsal değişme sürecinin içerisinde bulunduğumuz kabulünden hareket etmiş ve bu bağlamda sosyolojik ilgi

alanlarını belirlemiştir. Kıray bu sorunsallar etrafında daha ziyade kırsal kalkınma konusu ile ilgilenmiş ve bu konu etrafında bir çok saha araştırmasını Türk sosyolojisine kazandırmıştır.

Kıray, yaptığı alan araştırmalarında toplumsal değişme süreçlerini incelerken tampon mekanizmaların önemini fark etmiştir. Kıray'a göre, "tampon mekanizmalar sayesinde sosyal yapının çeşitli yönleri birbirleri ile bağlanmakta, fonksiyonel bütünün parçası olmayan taraflar kaybolmakta ve bu şekilde toplumun orta hızdaki bir değişme sürecinde, tamamen çözülmeyen görece olarak dengede kalması mümkün olmaktadır" (Kurtuluş, 2008: 88).

Önce ODTÜ'de, sonra Marmara Üniversitesi'nde sosyal bilimlerin kurumsallaşmasında önemli katkıları olan Kıray'ı, şu ifadeler tanımlar niteliktedir: Kıray, DTCF ekolü içinde yetişen, çalışmaları bu ekolün uzantısı olan ve Amerikan sosyolojisinin etkilerini değişik bir görünüm altında Türkiye'de temsil eden bir sosyologdur (Özcan, 2010a: 176).

Bu dönemde dikkat çeken diğer bir düşünür ise davranışçı sosyolog Şerif Mardin'dir. Mardin, 1927 yılında İstanbul'da doğmuş, lise eğitimini, İstanbul'da başlayıp Amerika'da tamamlamıştır. Lisans, yüksek lisans ve doktora (doktora çalışması, *Yeni Osmanlıların Düşünsel Yapıtları* adını taşımaktadır.) eğitimini de Amerika'da tamamlayan Mardin, akademik hayata, 1954 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak başlamıştır. Siyasi sebeplerden dolayı bu görevinden istifa eden Mardin, 1961 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi Anayasa Hukuku kürsüsünde yeniden asistanlığa başlamış ve 1964 yılında doçentliğe, 1969 yılında ise profesörlüğe yükselmiştir. 1973 yılında Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin kurucu dekanlığını yapan Mardin, burada siyaset bilimi ve sosyoloji dersleri vermiştir. Mardin, Amerika ve İngiltere'nin çeşitli üniversitelerinde konuk öğretim üyesi olarak çalışmış ve 1989–1999 yılları arasında Washington American University İslam Araştırmaları Merkezi'nin Başkanlığını yapmıştır. 1999 yılında Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde çalışmaya başlayan Mardin, bu görevine halen (2014) devam etmektedir (Özcan, 2010a: 178; Arlı, 2013: 269).

Şerif Mardin, Türkiye'yi Uluslararası platformlarda temsil etmiş, Uluslararası bilim camiasında popülerleşmiş en önemli Türk bilim adamlarından birisidir. Mardin, kültürden

siyaset sosyolojisine, siyasal kuramdan tarihsel sosyolojiye, kültürel çalışmalardan yorumbilgisel çalışmalara değin çok geniş bir bilimsel yelpazede eserler üretmiş ve Türkiye’de modernleşme sürecinin, hem makro hem de mikro düzeylerde analizini yapmıştır (Keyman, 2010: 146). Şerif Mardin’in çalışmalarında ele aldığı konular; toplumsal yapı-kültür ilişkisi, ideoloji, kitle toplumu ve iletişim, sivil toplum, merkez-çevre modeli, Türk modernleşmesi, ulus devlet, Kemalizm ve din temalı konular olmuştur (Uluocak, 2008: 194–209).

Çok geniş yelpazede eserler üreten Şerif Mardin’i Türk sosyoloji tarihinde önemli kılan hususların başında, 1960’lı yıllarda Türk modernleşmesine dair ileri sürdüğü fikirleri gelmektedir. 1960’larda modernleşme anlayışları, sanayileşme, kalkınma, şehirleşme gibi temalar ekseninde tartışılırken; Mardin, modernleşmenin güçlü bir sivil toplum yapısının oluşması ile sağlanabileceğini belirterek, farklı bir çözüm önerisi ortaya koymuştur (Özcan, 2010a: 179).

Şerif Mardin, Osmanlı’dan başlayıp bugüne kadar gelen modern Türkiye çözümlemesinin paradigma kurucularının başında gelen bir isimdir. Bu yönüyle Mardin’i okumak Türkiye’yi okumak, Türkiye modernleşme tarihini Osmanlı’dan başlayarak bugüne kadar okumak, anlamak ve çözümlemektir (Keyman, 2010: 145).

Şerif Mardin’i Türk sosyoloji tarihine yaptığı katkıları göz önünde bulundurarak, 1980 öncesi ve 1980 sonrası şeklinde ele almak gerekmektedir. 1980 öncesi dönemde davranışçı sosyolog kimliği ile ön plana çıkan ve çoğunlukla siyaset ve kültür sosyolojisi alanlarında eserler üreten Mardin, Marksizm’e de önemli eleştiriler getirmiştir. 1980 sonrası dönemde ise din sosyolojisi ve din siyaset ilişkisine (Özcan, 2010a: 181) yönelen Mardin, 2000’li yıllarda etkisini yitirmiş, 2007 yılında ortaya attığı mahalle baskısı kavramı ile kısa bir süre tekrar gündeme gelmiştir.

Kıray ve Mardin’in ön plana çıktığı 1965–1980 yılları arasında, Türk sosyolojisinin tamamen Marksizm’le süslenen Amerikan sosyolojisinin egemenliğinde olduğunu belirten Kaçmazoğlu, bu egemenliğin geleneksel üniversitelerin yanında Amerikan üniversiteleri örnek alınarak kurulan Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve bu üniversitelere bağlı açılan sosyoloji bölümleri aracılığı ile sağlandığını belirtmektedir (Kaçmazoğlu, 1991b: 146). Kıray’ın İstanbul Teknik Üniversitesi’ne,

Mardin'in de Boğaziçi Üniversitesi'ne geçmesi, Kaçmazoğlu'nun ifadelerini desteklemektedir. Bu dönem, Kıray Marksist kimliği ile ön plana çıkarken, Mardin'in anti-Marksist bir çizgide durduğu da ifade edilmelidir (Özcan, 2010a: 181).

1971 yılında yaşanan Askeri muhtıra, Türkiye'deki sosyolojiyi de etkilemiştir. Kongar'ın tespitine göre Askeri muhtıradan sonra Ankara'daki sosyologların bir kısmı yurt dışına göç ederken bir kısmı da İstanbul'a göç etmişlerdi. Böylece İstanbul'da yeni bir sosyoloji merkezi ortaya çıkmıştır. Siyasal Bilgiler ve ODTÜ'den gelen sosyologlar Boğaziçi Üniversitesi'nde toplanarak yeni bir sosyoloji merkezi oluşturmuşlardı (Kongar, 2012a: 20). Bu sosyologlar arasında Şerif Mardin'de yer almaktaydı. Mardin, Boğaziçi Üniversitesinde sosyoloji ve sosyal bilimin yerleşmesinde öncü rolü üstlenmişti (İlyasoğlu, 1983: 2184).

Amerikan sosyolojisinin temel anlayışı uygulamalı sosyolojiye dayanmaktadır. Bu sebepten dolayı dönemin sosyologları alan araştırmalarına ağırlık vermişlerdir. Sosyologlar ile birlikte farklı disiplinlere bağlı isimlerin de alan araştırmasına yöneldikleri görülmektedir. Alan araştırması yapan isimler arasında; Nurettin Şazi Kösemihal, Orhan Türkdoğan, Barlas Tolun, Birsen Gökçe, Oğuz Arı, Ayşe Öncü, Ülgen Oskay, Bahattin Akşit, Muzaffer Sencer, Cahit Tanyol, İsmail Beşikçi, Cavit Orhan Tütengil, Kemal Karpat sayılabilir (Çelebi, 2010: 60).

1970'li yıllarda Türk sosyoloji tarihinde görülen önemli bir gelişme de sosyolojide yöntem sorununun tartışılmaya başlanmış olmasıdır. Ergun (1983: 2163), 1970'lerin ilk yıllarında meydana gelen sosyolojide yöntem tartışmalarının temel sebebinin, o güne değin yöntem ve tekniğin karıştırılıyor olmasına bağlamaktadır.

1972 yılında, genelde Türk sosyolojisi, özelde ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü adına önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kürsü Başkanı Kösemihal, yurt dışında vazifeli bulunduğu bir sırada, Mayıs 1972 tarihinde vefat etmiş, aynı yılın Eylül ayında da Baykan Sezer Asistan Dr. olarak bölümde çalışmaya başlamıştır (Yalvaç, 2010: 297). Kösemihal'in vefatından sonra sosyoloji kürsüsüne Cahit Tanyol başkanlık yapmıştır. Tanyol, 1982 yılında zorunlu emekliliğe ayrılana kadar İstanbul

üniversitesi Sosyoloji Bölüm⁶ Başkanlığı yanında Enstitü müdürlüğü de yapmıştır (Gelekçi, 2008: 991). Tanyol'un emekliliğinden sonra Sosyoloji Bölümü'nün başına ise Baykan Sezer geçmiştir.

1.3.2. 1980–2000 Yılları Arasında Türkiye’de Sosyoloji

Baykan Sezer, Türk sosyoloji tarihinde bir dönüm noktasını temsil eden isimdir. 1939 yılında Malatya’da doğan ve 1959 yılında Galatasaray Lisesi’nden mezun olan Sezer, 1962 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü’ne kayıt olmuştur. 1966 yılında Fransa’ya giden Sezer, Paris’te Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde bir süre eğitim görmüş ve Türkiye’ye döndükten sonra yarım kalan eğitimini 1968 yılında tamamlamıştır. Akademik yaşamına, 1969 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Davranış Bilimleri Kürsüsü’nde başlayan Sezer, 1971 yılında Sosyoloji Kürsüsündeki, *Doğu’da Yerleşik ve Göçebe Toplumların Sosyolojik Özellikleri* adlı doktorasını tamamlamıştır. 1971 yılında tekrar Fransa’ya giden Sezer, 1972 yılında Cahit Tanyol tarafından kendisine teklif edilen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi sosyoloji asistanlığı kadrosu için sınava girmiş ve doktor asistan olarak göreve başlamıştır (Eğribel ve Özcan, 2008: 494–496).

Sezer, 1976 yılında *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı* adlı çalışma ile doçent, 1988 yılında ise *Sosyolojinin Ana Başlıkları* adlı çalışma ile profesör olmuştur. Cahit Tanyol’dan sonra üstlendiği Sosyoloji Bölüm Başkanlığı görevini 1993 yılına kadar sürdüren Sezer, 1993 yılında kendi isteği ile Bölüm Başkanlığını bırakmış ve 1998 yılında yine kendi isteği ile emekliliğe ayrılmıştır. Sosyoloji Bölüm Başkanlığı dışında, Sosyoloji Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı Başkanlığı gibi görevlerde de bulunan Sezer, Türk sosyoloji tarihine yaptığı önemli katkıları arkasında bırakarak 7 Eylül 2002 tarihinde vefat etmiştir (Eğribel ve Özcan, 2003: 5). 1970’li yıllarda Türk düşünce tarihinde etkili olmaya başlayan Sezer, 1980’li yıllarda en verimli dönemini yaşamış ve Türk sosyolojisine önemli katkılar sağlamıştır.

⁶ YÖK kanunundan önce İstanbul Üniversitesinde sosyoloji öğretimi kürsü aracılığıyla sürmekteydi. YÖK kanunu ile birlikte; Felsefe, Sosyoloji ve Antropoloji bölümleri birleşerek "Felsefe ve Sosyoloji Bölümü"nü oluşturdular. Daha sonra YÖK üyesi olan Nihat Nirun, söz konusu alanların bağımsız birer bölüm olması için çabalamış ve bu çabası başarı ile sonuçlanmıştır (Bulut ve Arlı, 2008: 343).

Sezer'in çok sayıda makalesi ve yayınlanmış bilimsel yazılarının yanında, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı, Sosyolojinin Ana Başlıkları, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları ve Sosyolojide Yöntem Tartışmaları* (Tuna, 2003a: 17–18) adlı yayınlanmış 6 kitabı bulunmaktadır.

Yürüttüğü çalışmalarla sosyolojiyi bir kavram bilimi olmaktan kurtaran ve kullanılan kavramların gerisindeki tarihi/toplumsal gerçekliğin öne çıkmasını sağlayan (Tuna, 2003a: 15) Sezer, geliştirdiği Doğu-Batı çatışması teorisi ile Türk toplumunun sorunlarının kendi iç dinamikleri ile çözülebileceğini ortaya koymuştur (Kızılcılık, 2008: 183).

1960'lı yıllarda tartışılan ATÜT kavramı da Sezer'in ilgilendiği konular arasında yer almıştır. *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları* adlı çalışmasında ATÜT kavramına eğilen Sezer, söz konusu kavramı Doğu-Batı ayrımı çerçevesinde analiz etmiştir. Sezer, Doğu-Batı ayrımında kabul ettiği en temel ve geçerli ölçütlerden birisi olan ATÜT kavramının belli toplumlarda görüldüğünü belirtmiştir. Belli toplumlardan kastettiği ise Su Boyu Ovalarıdır. Sezer'e göre Su Boyu Ovalarındaki toplumlar ATÜT modeliyle açıklanabilirken; Bozkır ve Çöl Toplumları ATÜT modeli ile açıklanamaz (Kızılcılık, 2008: 226–228).

Baykan Sezer, ATÜT kavramının yanında, çağdaşlaşma-az gelişmişlik, feodalizm gibi kavramları da detaylı bir şekilde tartışmıştır. Sezer'i Türk sosyolojisi açısından önemli kılan husus bu kavramları tartışmanın yanında yeni bir sosyoloji anlayışını dile getirmiş olmasıdır. Bu sosyoloji anlayışı "Türk sosyolojisi" diye nitelendirilmektedir: "Doğulu olan Türk toplumunu Batı sosyolojisinden hareketle açıklamak olanağı yoktur. Türk toplumunu ve gerçeğini araştırmak için yeni bir sosyolojiye, yani Türk sosyolojisine gereksinim vardır" (Kızılcılık, 2004: 128) ifadeleri Sezer'in sosyoloji anlayışını özetlemektedir.

Baykan Sezer, Batı öğretilerinin sorunlarımızı anlamamıza yardımcı olamayacağını, bu sebepten dolayı bize ait yeni bir öğreti geliştirilmesinin gereğinden bahsetmiştir. Bunun yapılabilmesi için de Batı biliminin ve sosyoloji öğretilerinin tartışılması gerektiğini belirten Sezer, işe Batı öğretilerini inceleme ile başlamış, özgün ve

yeni bir sosyoloji öğretisinin ancak bu şekilde gelişebileceğini öne sürmüştür (Eğribel ve Özcan, 2008: 492).

Baykan Sezer'in Türk sosyoloji tarihine yaptığı önemli katkılardan bir tanesi de, *Sosyoloji Dergisi*'ni tekrar çıkarmaya başlamasıdır. Ziya Gökalp ve Hilmi Ziya Ülken tarafından iki defa çıkarılmaya başlanan ve her defasında yayına ara vermek durumunda kalan *Sosyoloji Dergisi*'nin üçüncü defa çıkarılmaya başlanması Baykan Sezer'in kişisel çabasının bir ürünüdür. 1989 yılında Baykan Sezer tarafından üçüncü defa çıkarılmaya başlanan Dergi'nin yayın kurulu Baykan Sezer, Ümit Meriç Yazan ve Korkut Tuna'dan oluşmuştur (Ercan, 2013: 154). *Sosyoloji Dergisi*'nin yanında, *Sosyoloji Yıllığı* dizisi de Sezer'in olağanüstü çabalarının bir ürünüdür (Eğribel ve Özcan, 2008: 504).

1980'li yıllarda, sosyolojinin şekillenmesinde 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin önemli bir etkisi olmuştur. 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan darbe, o dönem ki sosyolojiye önemli oranda etki etmiş ve özellikle Marksizmin sosyolojiye eklenmesine olanak sağlamıştı. 1980 askeri darbesi de sosyolojiyi yakından ilgilendiren gelişmelere imkân sağlamıştır. Darbeden sonra önceki dönemde popülerlik kazanan Marksizmin saf dışı kaldığı görülmektedir. Bu gelişmenin yanı sıra, 1980'li yılları önceki dönemden farklı kılan diğer bir gelişme de sosyolojinin ilgi alanlarının değişmiş olmasıdır. 1960 ve 1970'li yılların ilgi çeken konuları, Osmanlı tarihi, Osmanlı iktisadi ve toplumsal yapısı iken; 1980'li yılların ilgi çeken konuları laiklik, İslami yaşayış, örtünme, demokratikleşme, devlet-toplum ilişkisi, devlet-din ilişkisi, tüketim, boş zaman, demokrasi, özgürleşme, sivilleşme, çok kültürlülük, küreselleşme, yerelleşme gibi konular olmuştur (Özcan, 2010b: 137–138). 1980'li yıllarda, sosyologların ilgilendikleri konuların değişmesi ile birlikte, sağlık sosyolojisi, suç sosyolojisi, bilgi sosyolojisi ve çevre sosyolojisi gibi yeni sosyoloji dalları da ortaya çıkmıştır (Kaçmazoğlu, 2010b: 330).

1980'li yıllarda sosyologların ilgi duyduğu konuların değişmesinin yanında, düşün alanına da yeni isimler katılmıştır. Yeni dönemde toplumsal sorunlara ilgi duyan isimler şu şekildedir: Nilüfer Göle, Abdullah Topçuoğlu, Tülin İçli, Ayşe Saktenber, Mesut Yeğen, Dilek Cindoğlu, Yakın Ertürk, Ayşe Güneş Ayata, Feride Acar, Sevinç Güçlü, Nadir Suğur, Ercan Tatlıdil, Yaşar Erjem, Adnan Gümüş, Hüseyin Bal, Musa Taşdelen, Yıldız Ecevit, Sevil Atauz, Nurgün Oktik, Muammer Tuna, Sema Erder, Neşe Özgen, Ayşe Durakbaşa Tarhan, Esmâ Durugönül, Ferhan Mutluer Gündüz, Sezgin Kızılcılık, Mustafa

Gündüz, Faruk Kocacık, Zafer Cirhinlioğlu, Erol Demir, Hayriye Erbaş ve Nilgün Çelebi (Çelebi, 2010: 61).

12 Eylül 1980 Askeri darbesinden sonra, 18 Ekim 1982 tarihinde yeni bir Anayasa yürürlüğe girmiştir. 1982 Anayasası ile birlikte kurulan Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ile birlikte yeni üniversiteler de kurulmuş ve bu yeni üniversitelerde sosyoloji bölümleri de açılmıştır. Yeni yasa ile birlikte kurulan üniversitelerde açılan sosyoloji bölümleriyle beraber, Türkiye’de 30’u aşkın sosyoloji bölümü ortaya çıkmıştır (Arlı ve Bulut, 2008: 28).

YÖK’ün kurulmasından sonra, Anadolu’nun farklı üniversitelerinde sosyoloji bölümleri açılmıştır. Yeni açılan bu sosyoloji bölümleri, ya Ankara ekolünün öğretilerine göre şekillenmiş, ya da İstanbul ekolünün öğretilerine göre şekillenmişlerdir. Bölümü kuran öğretim kadrosunun yetiştiği sosyoloji ekolü, yeni açılan sosyoloji bölümlerine de taşınmıştır. Açılan tüm sosyoloji bölümlerine değinmek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından dolayı örnek olması açısından yalnızca iki bölüme değinilecektir.

YÖK sonrası açılan sosyoloji bölümlerinden bir tanesi, İnönü Üniversitesi’ne bağlı olarak açılmıştır. İstanbul ekolünün öğretilerine göre yetişen Ayşe Fügen Berkay’ın öncülüğünde, 1984 yılında açılan İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde İstanbul ekolünün temel özelliklerinden olan, tarihsel sosyoloji anlayışına bağlı bir sosyoloji öğretisi geliştirilmiştir. Berkay, akademik yaşamına, 1967 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde asistan olarak başlamış, 17 yıl burada çalıştıktan sonra, İnönü Üniversitesi’ne atanmış ve burada sosyoloji bölümünü kurup, 12 yıl Malatya’da kalmıştır. Berkay, 1996 yılında ise Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’ne atanmıştır (Bayhan, 2010a: 114–118). 2012 yılında emekli olan Berkay, halen Bursa’da yaşamaktadır.

Berkay ile birlikte aynı gelenekten gelen Mehmet Yalvaç da, 1 Mayıs 1984 tarihinde, İstanbul Üniversitesi’nden İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’ne öğretim görevlisi olarak atanmış ve emekli olduğu 2010 yılına kadar burada çalışmalarda bulunmuştur. Yalvaç, burada çalıştığı süre zarfında, hocası Cahit Tanyol’un uygulamalı sosyoloji geleneğini sürdüren çalışmalar yapmıştır (Bayhan, 2010b: 120–121).

Yeni dönem de açılan sosyoloji bölümleri arasında zikredilmeye değer bir bölüm de, Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’dür. 1988 yılında kurulan bölüm Türkiye’de ki

12. Sosyoloji Bölümü olarak tarihe geçmiştir. Eyüp Kemerlioğlu, Sabahattin Güllülü ve Hüseyin Akyüz öncülüğünde, 1988 yılında kurulan Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Türk sosyoloji tarihine dair yaptığı çalışmalar ve ortaya çıkardığı eserler ile dikkat çeken H. Bayram Kaçmazoğlu, 1989 yılında bölümün ilk asistanı olarak göreve başlamış ve 1999 yılına kadar burada çalışmıştır. Kaçmazoğlu, 1999 yılından sonra önce Cumhuriyet Üniversitesi'ne oradan da İnönü Üniversitesi'ne geçmiştir. Halen İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde çalışmalarını sürdüren Kaçmazoğlu, 1997 yılında doçent, 2003 yılında da profesör olmuştur (Özben, 2010: 171–173).

Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün kurucusu olmanın yanında, ilk bölüm başkanı da olan Eyüp Kemerlioğlu, Ankara ekolüne mensup bir sosyologdur. 1973 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, Nihat Nirun'un danışmanlığında doktorasını tamamlayan Kemerlioğlu, 1967 yılında Atatürk Üniversitesi'nde sosyoloji asistanı olarak göreve başlamıştır. 1986 yılında doçent, 1992 yılında profesör olan ve 1993 yılına kadar bölüm başkanlığı görevini de üstlenen Kemerlioğlu, 1993 yılında bölümden ayrıldıktan sonra, bölüm başkanlığı görevini Sabahattin Güllülü üstlenmiştir. Güllülü, 2006 yılına kadar bu görevi sürdürmüş ve emekli olduktan sonra bölüm başkanlığı görevini bölümün kurucularından olan Hüseyin Akyüz'e bırakmıştır (Özben, 2010: 172).

YÖK kurulduktan sonra, bilim dallarını anabilim dallarına ayırma kararı almış ve bu şekilde üniversitelerdeki bölümler üzerinde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden sosyoloji bölümleri de etkilenmiş ve 2547 sayılı kanun kapsamında Sosyoloji Bilim Dalı; Genel Sosyoloji ve Metodoloji, Kurumlar Sosyolojisi, Uygulamalı Sosyoloji ve Sosyometri şeklinde anabilim dallarına ayrılmıştır. YÖK bu kararı alırken, üniversitelerden de görüş almış ve sosyoloji anabilim dallarına ilişkin, Ankara, İstanbul, Ege, Hacettepe, ODTÜ ve Boğaziçi gibi üniversiteler görüş bildirmişlerdir. Bu şekilde sosyoloji dört anabilim dalına ayrılmıştır (Çelebi, 1995: 63).

YÖK'ün sosyoloji bölümleri üzerindeki etkisi bununla sınırlı kalmamıştır. YÖK tarafından sosyoloji bölümlerine tek tip bir program dayatılmış, farklı sosyoloji anlayışları ortadan kaldırılmıştır. Sosyoloji bölümlerinde uygulanan müfredatta Amerikan sosyolojisinin yapısal-işlevsel sosyoloji anlayışı dışında herhangi bir sosyoloji anlayışına yer verilmemiştir (Kaçmazoğlu, 2010d: 208).

1980’li yıllarda Türk sosyoloji tarihine damga vuran önemli gelişmelerden bir tanesi de sosyoloji kongreleridir. Kaçmazoğlu’na (2010b: 327) göre, sosyologlar, bu dönem yapılan sosyal bilim kongrelerinin içerisinde ağırlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. Ona göre sosyologlar 1980’lerin sonları ile 1990’ların başlarında kendi bilim dallarının alt alanlarında dahi kongreler düzenleyebilecek duruma gelmişlerdir.

1980’li yıllar ve 1990’lı yılların başında Türkiye’deki sosyoloji tarihine yönelik teorik çalışmalar yoğunluk kazanmıştır (Kaçmazoğlu, 2010b: 330). Bu yönde çalışmalar yapan isimler arasında, Doğan Ergun, Korkut Tuna, Ümit Meriç Yazan, Hasan Ünal Nalbantoğlu, Kadir Cangızbay, Beylü Dikeçligil, H. Bayram Kaçmazoğlu, Mehmet Karakaş, Nevin Güngör Ergun, İsmail Coşkun, Ertan Eğribel, Elif Kuş, Hüsamettin Arslan, Himmet Hüler, Yasin Aktay ve Nilgün Çelebi yer almaktadır (Çelebi, 2010: 61).

1990’lı yıllarda Türk sosyolojisi açısından yeni gelişmeler yaşanmıştır, Çağdaş sosyoloji teorileri ve temsilcilerine yönelişin başladığı bu dönemde, özellikle Nilüfer Göle ve Ali Akay’ın bu yöndeki gayretleri dikkat çekmektedir. Göle’nin *Modern Mahrem ve Melez Desenler* adlı çalışmaları ile Akay’ın *Tekil Düşünce* ve *Minör Politika* adlı çalışmalarında çağdaş sosyoloji teorilerinin etkisi görülmektedir. Bu vesile ile Türk sosyoloji literatürü, 1990’lı yıllarda post-yapısalcılıkla, Foucault, Derrida, Deleuze, Guattari ve Touraine ile tanışma imkânı bulmuştur (Özcan, 2010b: 140).

Nilüfer Göle, lisans eğitimine 1970 yılında ODTÜ Sosyoloji’de başlamıştır. Bu bölümden 1974 yılında mezun olan Göle, lisansüstü eğitim için 1976 yılında Fransa’ya gitmiştir. Fransa’da Alain Touraine danışmanlığında, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere* adlı tezi ile doktorasını tamamlamıştır. Fransa’da öğretim üyesi olarak da çalışan Göle, Türkiye’ye döndükten sonra 1987 yılında Boğaziçi Üniversitesi’nde çalışmaya başlamıştır. Profesörlük unvanını da Boğaziçi Üniversitesi’nde alan Göle, Fransa’nın başkenti Paris’te Ecoles des Hautes en Sciences Sociales isimli alanında çok tanınmış sosyal bilimler akademisinde *çoğul modernlikler* konusunda kürsü başkanı olarak çalışmalarına devam etmektedir (Erjem, 2008: 880–882).

Nilüfer Göle’yi Türk sosyoloji tarihi açısından önemli kılan temel hususlar arasında, literatüre kazandırdığı kavramların önemi büyüktür. Göle, yükselen değerler, öteki Türkiye, beyaz Türkler, zayıf tarihsellik, Batı-dışı modernlik, ekstra modernlik, tek

aktör patolojisi, liberal yanılı, modern mahrem gibi kavramları literatüre kazandırdığından dolayı *kavram ana* olarak da adlandırılmıştır (Erjem, 2008: 899). Göle'nin Türk sosyoloji tarihindeki yeri, literatüre kazandırdığı bu kavramlarla sınırlı değildir. Göle, fikirleri ile Türkiye sınırlarını aşip, Uluslararası alanda eser üreten ve tanınan bir sosyologdur.

1990'lı yıllarda İslami hareketlerin artan taleplerine bağlı olarak ortaya çıkan yeni gelişmeler sosyologların da ilgisini çekmiş ve bu ekseninde İslam/oryantalizm, din/modernleşme, kimlik/aidiyet gibi tartışmalar başlamıştır. Bu konuların tartışılmaya başlandığı dönem, Şerif Mardin de tartışmalara dâhil olmuş ve önceki dönemlerde ilgi duyduğu davranış bilimleri ve siyaset sosyolojisi eksenli çalışmalardan uzaklaşarak din sosyolojisi alanına yönelmiştir (Özcan, 2010b: 138).

Din ve siyaset ilişkisi, din ve modernizm gibi konuların sıklıkla tartışıldığı bu dönem de, Şerif Mardin din, siyaset ve modernizm konularına yoğunlaşmıştır. Din ve modernizm ilişkisinin tartışıldığı ve modernizm ile birlikte dinin toplum üzerindeki etkisinin zayıflayacağını ileri süren tezlerin yoğunlaştığı dönem de Mardin, din ve modernizmin eklemlenerek ilerleyebileceklerini belirterek (Özcan, 2010a: 181), bu anlamda farklı bir bakış açısı geliştirmiştir. 1990'lı yıllarda etkili olan Mardin'in, 2000 sonrası dönemde düşün alanındaki etkisini yitirdiği söylenebilir.

1.3.3. 2000 ve Sonrası Türkiye'de Sosyoloji

2000 sonrası dönemde, sosyolojide bir paradigma değişiminden bahsetmek mümkündür. Makro kurumlar yerini mikro kuramlara bırakırken, tarihsel sosyoloji de yerini coğrafya temelli sosyolojiye bırakmaya başlamıştır. Akay, modernizmin tarihsel sosyolojiye olanak sağladığını, post-modernizmin ise coğrafya temelli bir sosyoloji yapma olanağı sağladığını belirtmektedir (Akay, 2010: 184). Bu değişimin 2000 öncesi dönemde yaşandığını, 2000 sonrası dönemde de tüm hızıyla sürdüğü söylenebilir.

Sosyologların, teorik bilgileri kullanarak coğrafya temelli mikro sosyolojiye yöneldikleri bu dönemde, toplumun içindeki küçük gruplara yönelme başlamış; mahalle, alışveriş merkezleri, semt pazarları, siteler gibi mekânlar sosyolojiye malzeme olmuştur. Özcan'ın (2010a: 186) ifade ettiği üzere, mikro ve coğrafya temelli sosyoloji anlayışının geliştiği bu dönemde, disiplinler arası çalışmaların öne çıktığı ve konuların çeşitlendiği de

görülmektedir. Kadın araştırmaları, etnik sorunlar, toplumsal cinsiyet, tüketim, şiddet, suç, çocuk ve aile araştırmaları sosyoloji bölümlerinde revaçta olan konular arasındadır.

Son zamanlarda tarihsel sosyolojiye mesafe alınması ile birlikte geçmişin de unutulmaya başlandığı görülmektedir “Batılı kaynaklardan çeviriye dayalı düşünme etkinliği alabildiğine genişlerken, Türkiye’nin gerek Tanzimat/Meşrutiyet/Cumhuriyet dönemi Batılılaşma deneyimine gerekse Batılılaşma öncesi döneme ilişkin aşırı reddiyeci, kavrama girişimlerini daha baştan yok eden önyargılı tutum ağırlık kazandı” (Özcan, 2010a: 189).

2000’li yıllarda, özellikle 2010 sonrası dönemde sosyolojinin kurumsallaşmasına dair sorunlar arka planda kalmış, sosyoloji bölümlerinin kalitesi ve mezun olan öğrencilerin istihdamı sorunu ön plana çıkmıştır. 2007 yılında, her ilde üniversite kurulması ve yeni kurulan bu üniversitelerin çoğunda sosyoloji bölümlerinin açılması beraberinde yeni sorunlar doğurmuştur. Yeterli öğretim elemanı bulunmayan bu yeni sosyoloji bölümlerine, Felsefe Bölümü, Antropoloji Bölümü, İlahiyat Fakültesi, İletişim Fakültesi mezunu olan veya bu alanlarda doktora yapan öğretim elemanlarının, sosyoloji bölümlerinin kuruluşunda yer aldığı ve sosyoloji öğretiminde buldukları görülmektedir.

Yeni açılan sosyoloji bölümlerinde öğretim elemanı eksikliği önemli bir sorundur. Bu durum öğretim üyelerinin ders yükünü artırmanın yanında düşünme, bilgi üretme, bilimsel çalışma yapma gibi asıl ilgi alanlarından kopmalarına sebep olmaktadır. Avrupa ülkelerinde öğretim üyesi başına düşen haftalık ders yükü ortalaması 8–10 saat iken, Türkiye’de bu oran 30–40 saati bulmaktadır (Kaçmazoğlu, 2010d: 211). Öğretim üyesi sayısının azlığı ve ders yükünün fazla olması araştırma görevlilerinin de derse girmelerini zorunlu kılmakta, bu durum araştırma görevlilerinin verimli bir yüksek lisans ve doktora çalışması yapmalarına engel olmaktadır. Bunun yanı sıra bu durum, nitelik açısından da sosyoloji bölümlerinin sorgulanmasına sebep olmaktadır.

2005 yılında Türkiye’de bulunan üniversite sayısı 55’i devlet 25’i vakıf üniversitesi olmak üzere 80 idi. Bu üniversitelerden 30 tanesinde sosyoloji bölümü yer almaktaydı (Çelebi, 2010: 62). 2005 yılında 30 olan sosyoloji bölümü sayısı, aradan çok zaman geçmeden, sadece 3 yıl sonra, 63’e çıkmıştır.

Aktay'ın (2010: 189) 2009 yılındaki çalışmasında gördüğümüz kadarıyla, Türkiye'de 43'ü devlet ve 20'si vakıf üniversitesinde olmak üzere toplam da 63 sosyoloji bölümü bulunmaktadır. 2008 ÖSYM verilerine göre bu bölümlere ayrılan kontenjan sayısı 2838'dir. 2008 KPSS'de puanı hesaplanan sosyolog sayısı ise 5091'dir. Aktay'ın aktardığı verilerden ilginç olanı ise sosyolog istihdamına yöneliktir: *İlk defa 2005 yılının sonunda sosyolog alımına başlayan devlet, bu üç yıl zarfında sadece 164, son alımda da sadece 24 sosyolog almıştır.*

2014 ÖSYS (osym.gov.tr) kılavuzunda yer alan bilgilere göre ise 60 tanesi devlet üniversitesinde, 20 tanesi özel üniversitede, 3 tanesi de yurt dışında olmak üzere, toplam 83 üniversitede sosyoloji bölümü yer almaktadır. Bu bölümlerin 24 tanesi ikinci öğretim öğrencisi de almaktadır. Bu bölümlere ayrılan öğrenci kontenjanları ise şu şekilde sıralanabilir: Devlet üniversiteleri; birinci öğretim kontenjan sayısı: 3460, ikinci öğretim kontenjan sayısı: 1475. Özel üniversiteler; burslu, yarı burslu ve ücretli öğrencilerin toplam sayısı: 1041. Yurt dışına ayrılan kontenjan sayısı: 15. Bunların yanında, 3 devlet üniversitesine toplam da 8000 açık öğretim kontenjanı ayrılmıştır. Bu veriler sonucu toplam kontenjan sayısı açık öğretim dahil 13991'dir.

Sosyolog istihdamına gelince, 2014 KPSS-1 yerleştirme verilerine göre kamu kurumlarına atanan sosyolog sayısı 255'dir (memurlar.net). Benzer şekilde önceki dönemlerde yapılan sosyolog alımları da sınırlı sayıda olmuştur. Mezun sayısı her geçen gün artarken, istihdam düşük düzeyde kalmaktadır.

Yukarıda ki verilerden çıkarılacak sonuç şudur: Arada 6 yıl gibi, kısa bir zaman olmasına karşın, yeni açılan sosyoloji bölümleri (Bu süre zarfında, 17 devlet üniversitesinde sosyoloji bölümü açılmıştır) ve bu bölümlere ayrılan kontenjan sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Aynı artışın istihdam konusunda gerçekleştiğini söylemek ise mümkün değildir.

Türkiye'de yeni açılan sosyoloji bölümlerinden biri de Bingöl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'dür⁷. 2007 yılında kurulan Bingöl Üniversitesi bünyesinde, 2008 yılında Sosyoloji Bölümü açılmıştır. Kurucu Bölüm Başkanlığını, felsefe alanında doktorasını yapan Hüseyin Çaldak yapmış ve daha sonra bölüm başkanlığı görevini, sosyoloji

⁷ Türkiye'de, son yıllarda çok sayıda sosyoloji bölümü açılmıştır. Bu çalışmada örnek olması bakımından Bingöl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne yer verilmiştir.

formasyonuna sahip olan Aznavur Demirpolat'a devretmiştir. 2011 yılında, Bingöl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü doçentlik kadrosuna atanan M. Cengiz Yıldız bölüm başkanlığı görevine getirilmiştir. Yıldız'ın göreve başlaması ile birlikte, olağan üstü çabaları sonucu, henüz lisans mezunları vermeden, 2013 yılında yüksek lisans öğrencisi almaya başlayan bölüm, 2014 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ile birlikte ortak doktora programına öğrenci almıştır. 2014–2015 güz dönemi itibari ile kadrosunda 2 doçent, 3 yardımcı doçent, 1 öğretim görevlisi ve 7 araştırma görevlisi bulunan bölüm, 2014 yılında ilk mezunlarını vermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KORKUT TUNA VE TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİNDEKİ YERİ

Çalışmanın ikinci bölümü, Korkut Tuna'nın hayatı, eserleri, sosyoloji anlayışı ve temel ilgi alanlarından olan şehir, bilgi ve Türk Dünyasına yönelik çalışmalardan oluşmaktadır. Tuna, felsefe ve sosyoloji formasyonuna sahip bir düşünürdür. Felsefe bölümü ile üniversite yaşamına başlayan Tuna, sosyoloji ile kurduğu ilk temastan sonra, sosyolojiye yoğun ilgi göstermiş ve akademik yaşamını da sosyoloji alanında sürdürmüştür. Tuna'nın felsefe formasyonuna sahip olması, sosyoloji alanında yaptığı çalışmalara felsefi bir boyut kazandırdığı söylenebilir.

2.1. KORKUT TUNA'NIN HAYATI, ESERLERİ VE TÜRK SOSYOLOJİ TARİHİNDEKİ YERİ

Korkut Tuna, 1962 yılında üniversite hayatına başlamış, 1971 yılında ise akademik hayata ilk adımını atmıştır. Akademik hayatı boyunca, çok sayıda makale ve beş kitaba imza atmıştır. Çalışmaları genel itibariyle teorik düzeyde olan Tuna, İstanbul sosyoloji ekolünün temel öğretilerinden hareketle çalışmalarını ele almıştır.

Tuna'nın Türk sosyoloji tarihindeki yeri, *Korkut Tuna ve Sosyoloji Dergisi* ile *İstanbul Ekolü ve Korkut Tuna* başlıkları altında ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, Tuna'nın İstanbul sosyoloji ekolü ile olan ilişkisi, ekole kazandırdığı yeni bakış açısı ve çalışmalarına yansıyan sosyolojik anlayışın İstanbul ekolünün anlayışı ile olan yakınlığı, bu başlık altında ele alınan mevzular arasındadır.

2.1.1. Hayatı

Korkut Tuna⁸, 3 Haziran 1944 tarihinde Balıkesir'de doğmuştur. Babası Hukukçu, Annesi ise Ev Hanımıdır. Ailenin en küçük ferdi olan Tuna'nın kendisinden büyük iki ağabeyi daha vardır. İlk ve orta eğitimini Edremit'te, sırasıyla İstiklal İlkokulu (1950–1955), Edremit Ortaokulu (1955–1958) ve Edremit Lisesi'nde (1958–1961) tamamlayan

⁸ Tam adı Ahmet Korkut Tuna'dır. Literatürde yaygın olarak Korkut Tuna olarak kullanıldığından, bu çalışmada da Korkut Tuna olarak ifade edilecektir.

Tuna, lisans öğrenimine 1962 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde başlamıştır.

Tuna'nın Felsefe Bölümüne kayıt yapması tesadüf eseri olmuştur. Babası ve bir ağabeyi Hukukçu olan Tuna'dan, ailesi tarafından Hukukçu olması istenmiştir. Diğer ağabeyi de İktisatçı olan Tuna, ilk başlarda İstanbul Üniversitesi Hukuk ve İktisat Fakültesi'ne başvurmuş ve 1961 yılındaki bu teşebbüsü başarısızlıkla neticelenmiştir. Bu durum sağlığı üzerinde olumsuz bir etki bırakmış, sonraki yıl tekrar aynı Fakülte ile birlikte 4 farklı bölüme daha başvuru yapmıştır (Bulut ve Arlı, 2008: 327–328).

1962 yılında 5 farklı bölüme yaptığı başvuru sonucunda, Felsefe Bölümüne kayıt yapma serüvenini Tuna (Bulut ve Arlı, 2008: 328), şu şekilde anlatmaktadır:

Ertesi sene, daha akıllanmış olarak beş farklı yere başvurdum. Tabii, o zamanlardan başlayan amaç üniversiteye girmek. Yine Hukuk ve İktisat Fakültelerine başvurdum. Gazetecilik Enstitüsü vardı şimdiki İletişim Fakültesinin çekirdeği diyelim, ona başvurdum. Bir de daha sonra Marmara Üniversitesi olacak olan Sultanahmet'teki İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne başvurdum. Sonra Edebiyat Fakültesine de geldim. Coğrafya bölümü çok öğrenci alıyordu o zaman: İki yüz elli öğrenci sanırım. Tabii, öğrenci temayülüyle ona da kaydolmak istedim. Herkes benim gibi düşündüğü için de, bölümün başvuru masasının önünde büyük bir kuyruk vardı. Onun hemen birkaç masa yanında ise Felsefe bölümünün masası vardı ve bomboştu. Lisede iken felsefe derslerim iyiydi. 'Öyleyse niye Coğrafya'ya başvuruyorum ki' diye düşündüm ve gittim Felsefe'ye kayıt oldum. Yüz kişi alıyorlardı ben kırk beşinci sıradan kazandım sonrasında.

Korkut Tuna, felsefe bölümüne kayıt yaptırdıktan sonra, Hukuk Fakültesi'nin yedek listesinde de adının yer aldığını öğrenir, fakat tercihini felsefeden yana kullanır. Tuna, sonraki yaşamında Hukuk Fakültesi'ne gitmeyip, felsefe bölümü'nde devam etmesi konusunda da herhangi bir pişmanlık yaşamadığını belirtmektedir (Bulut ve Arlı, 2008: 328).

Tuna, Felsefe Bölümünde okurken, geçimini sağlamak için çalışma hayatına da atılmıştır. İlk işine Beyoğlu'nda Haşet Kitabevi abonman servisinde başlamış ve Sultan Hamam'da bir şirkette muhasebeci olarak çalışma hayatını sürdürmüştür. Tuna, Haşet Kitabevinde çalışırken tanıştığı Ayşe Melek Hanım ile 1967 yılında evlenmiştir. Bu evliliklerinden 1975 yılında Yasemin adlı bir kız çocukları dünyaya gelmiştir (Şan, 2008: 641).

Korkut Tuna, 1962 yılında başladığı lisans eğitimini araya giren evlilik ve çalışma hayatından dolayı 7 yıl sonra bitirebilmiştir. Tuna, 1969 yılında, *Platon'a Göre Sofistler* başlıklı lisans bitirme tezi ile Felsefe Bölümü'nden mezun olmuştur.

Korkut Tuna, 1968 yılında yaşanan ve tarihe 68 olayları olarak geçen olaylar sırasında üniversite öğrencisidir. O dönem yaşanan olayların içinde yer aldığını belirten Tuna, herhangi bir siyasi ya da ideolojik gruba bağlı olmadığını, içinde bulunduğu grubun daha iyi eğitim için şartların iyileştirilmesine yönelik bir takım taleplerde bulunduğunu, kendisinin bu olaylar sırasında ortamı yatıştıran bir rol üstlendiğini ve bu olaylardan herhangi bir zarar görmeden kurtulduğunu ifade etmektedir (Bulut ve Arlı, 2008: 338).

Tuna'nın sosyolojiye olan ilgisi, Felsefe Bölümü'nde okurken başlamıştır. Tuna'nın öğrencilik yıllarında Sosyoloji Bölümü, bölüm dışında olan öğrencilere sertifika eğitimi verdiğinden dolayı, bölüm dışında okuyan öğrenciler bu sertifikayı almak için başvuru yapmaktaydılar. Tuna da, Umumi ve Tecrübî Sosyoloji ortak derslerinden alınabilecek sertifika için, Umumi Sosyoloji sertifikasına başvurmuş ve bu alandan sertifika almaya hak kazanmıştır (Şan, 2008: 640–641).

O dönem, Tecrübî Sosyoloji Sertifikasının Başkanlığını Prof. Dr. Nurettin Şazi Kösemihal yaparken, Umumi Sosyoloji Sertifikasının Başkanlığını Prof. Dr. Cahit Tanyol yapmaktadır (Yalvaç, 2010). Tuna, Tanyol'un kürsüsünde sosyoloji sertifikası almış ve yine akademik yaşama Tanyol'un yönlendirmeleri ile yönelmiştir.

Felsefe Bölümü'nü bitirdikten sonra askerlik vazifesini Kahramanmaraş'ta İstihkâm Subayı olarak tamamlayan (Şan, 2008: 641) Tuna, askerlik dönüşü Sosyoloji Bölüm Başkanı Cahit Tanyol'un teklifi ile asistanlık başvurusunda bulunmuş, fakat kadroya alınmamıştır. Daha sonra aynı kadroya Baykan Sezer alınmıştır (Bulut ve Arlı, 2008: 334).

Tuna, 1971 yılında, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde, doktora programına başlayarak akademik hayata ilk adımını atmıştır. Doktora çalışması, yurt dışına işçi gönderme olayıdır. Dönemin önemli toplumsal bir gerçeği olan Batı Avrupa ülkelerine işçi gönderme olayını incelerken, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun verilerinden yararlanmış (Bulut ve Arlı, 2008: 334–335). Doktora tez danışmanlığını ise Prof. Dr. Cahit Tanyol üstlenmiştir. Tuna, tez çalışmasını, 1975 yılı Eylül ayında, *Yurt Dışına İşçi Gönderme*

Olayının Sosyolojik Eleştirisi başlığı ile Prof. Dr. Cahit Tanyol, Prof. Dr. Erol Tümertekin, Prof. Dr. Nihat Nirun, Prof. Dr. Refia Şemin ve Prof. Dr. Nephân Saran'dan oluşan jüri önünde savunarak, sosyoloji doktoru unvanını almıştır (Şan, 2008: 641).

Doktora çalışmasını yaparken, bir yandan da yaşamını sürdürebilmek için çeşitli alanlarda çalışan Tuna, 1976 yılı sonlarında Sosyoloji Kürsüsü'nde açılan asistanlık sınavına başvuruda bulunmuştur. Tuna'nın başvuruda bulunmasında, Cahit Tanyol ile birlikte Fügen Berkay ve Baykan Sezer'in ısrarları da etkili olmuştur. Neticede Tuna, Prof. Dr. Cahit Tanyol, Prof. Dr. Vehbi Eralp ve Prof. Dr. Erol Tümertekin'in bulunduğu jüri önünde, iki aday arasından başarılı bulunmuş ve 3 Ocak 1977 tarihinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde Dr. Asistan olarak göreve başlamıştır (Bulut ve Arlı, 2008: 335; Coşkun, 2011: 21).

Göreve başladıktan sonra, Sosyoloji Kürsüsünün Umumi ve Tecrübî Sosyoloji sertifikalarının ders, seminer ve uygulamalarında görevler üstlenen Tuna, akademik yaşamının çeşitli dönemlerinde yurt dışına çıkma imkânı bulmuştur (Coşkun, 2011: 22).

Tuna'nın her yurt dışına çıkışı, ilgi alanlarını da etkilemiştir. İlk üç yurt dışı deneyimini Fransa'ya giderek yaşayan Tuna, temel ilgi alanlarından olan, şehir ve bilgi sosyolojisine yönelik çalışmalarını bu deneyimler sonucu ilerletmiştir. Sovyetlerin dağılması ile birlikte Türkî Cumhuriyetlere ilgi duymaya başlayan Tuna, bu ülkelere yaptığı ziyaretler sonucunda, düşün alanında dikkat çeken diğer bir yön olan, Türk Dünyası Çalışmalarına yönelmeye başlamıştır. Özetle, Tuna, yaşadığı her yurt dışı deneyiminden sonra düşün alanında yer alan konulara yönelik çalışma imkânları elde etmiştir

İlk yurt dışı deneyimini kendi imkânları ile 2 Temmuz–28 Eylül 1979 tarihleri arasında gittiği Fransa'da yaşamış, burada Poitiers Üniversitesi ve Tours Üniversitesi'nde bulunmuştur. İkinci yurt dışı deneyimini ise 1980 yılında Sosyoloji Kürsüsünün uygun görüşü ve Fakülte yönetiminin kararı ile 1 Haziran 1980–1 Mart 1981 tarihleri arasında Fransa'ya görevlendirilmesi ile yaşamıştır. Bu süre zarfında, Fransa'nın Tours ve Toulouse şehirlerinde bulunmuş ve Mirail Üniversitesi'nde şehircilik araştırmaları ile ilgili bölümlerde, şehircilik araştırmalarına yönelik dersleri izlemiştir (Coşkun, 2011: 22). Bir yıl ara ile yaşadığı bu deneyimler, Tuna'nın şehir sosyolojisine olan ilgisini pekiştirmiştir.

Tuna'nın bu yurt dışı ziyaretleri, doçentlik tezi olarak sunacağı, şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasının tarihsel arka planını irdeleyen çalışması için gerekli araştırmaları yapma imkânı sağlamıştır. İstanbul ekolünün, özellikle Baykan Sezer'in temel yaklaşımı olan Doğu-Batı çatışması, Tuna'nın kullandığı bir yaklaşım olarak, şehir konusundaki çalışması ile iyice belirmeye başlamıştır.

Üçüncü yurt dışı deneyimini ise 1990 yılında, Paris'e giderek yaşayan Tuna, bu yurt dışı deneyimi ile birlikte diğer bir ilgi alanı olan bilgi sosyolojisine yönelik çalışmalarını iletme imkanı elde etmiştir. 1990 yılında gittiği Fransa'da, Institut de Recherches sur les Societes Contemporaines (IRESCO) kütüphanesinde bilgi sosyolojisi konusunda yaptığı araştırmalar (Seheroğlu, 2010: 90) sonucunda profesörlük takdim tezi olan, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* adlı eseri için gerekli donanımı elde etmiştir. Batılı bilgiyi eleştirirken kullandığı yaklaşım, tıpkı şehir sosyolojisinde olduğu gibi Doğu-Batı çatışması ekseninde şekillenmiştir.

Tuna, dördüncü yurt dışı deneyimini ise Avrupa'ya değil de, Orta Asya'ya yaptığı ziyaretler ile yaşamıştır. Sovyetlerin dağılması ile birlikte yeni kurulan Türk Cumhuriyetlerine Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü müdür yardımcısı iken giden Tuna'nın, düşün alanında önemli yer tutan Orta Asya ve Türk Dünyası çalışmalarına ilgisi de bu dönem başlamıştır.

Korkut Tuna'nın öğretim üyeliği yaşamı da, YÖK sonrasında başlamıştır. YÖK kanunu ile birlikte üniversiteler baştan aşağıya yeniden yapılanmış, bu yeni yapılanma ile birlikte yardımcı doçentlik kadrosu da ihdas edilmeye başlanmıştır. Bu yeni kadroya atanan Tuna, 1985 yılında doçentlik tezi vererek doçent olan son kuşak düşünürlerdendir (Şan, 2008: 642).

Doçentlik başvurusunda hazırladığı tezi, ilk başvurusunda reddedilmiş ve bu durum Tuna'nın performansını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Daha sonra, Orhan Türkdoğan'ın teşvik ve ısrarı ile ilk başta hazırladığı tez üzerinde bir takım ekleme ve çıkarmalar yaparak yeniden doçentlik için başvuruda bulunmuş ve bu başvuru neticesinde tezi kabul edilerek doçentlik tezi ile doçent olan son düşünürlerden birisi olmuştur (Bulut ve Arlı, 2008: 344).

Tuna'nın doçentlik tezi, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adı ile 1987 yılında Edebiyat Fakültesi yayını olarak basılmıştır.

Tuna, 2011 yılında doçentlik tezi olarak sunduğu ve reddedilen ilk çalışması ile kabul edilen ikinci çalışmasını birleştirerek, *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri* adı ile yeniden basmıştır.

Sosyoloji doçenti olduktan sonra, Baykan Sezer'in Sosyoloji Bölümü Başkanlığı yaptığı dönemde, Bölüm Başkan yardımcılığı görevini üstlenen ve 1990 yılında Edebiyat Fakültesi dekan yardımcılığı görevine seçilen Tuna, o dönem başlayan idari görevleri, sırası geldikçe değinileceği gibi, emekli olana kadar sürmüştür. Akademik çalışmalarının yanı sıra, idareci vasfı da ön planda olan Tuna, Coşkun'un ifadesi ile *eli sürekli taşın altında* olan bir düşünce adamı olmuştur (Coşkun, 2011: 25).

Korkut Tuna, 5 Haziran 1992 tarihinde, Uygulamalı Sosyoloji anabilim dalında açık bulunan profesörlük kadrosuna atanmıştır. Atanma jürisinde, Prof. Dr. Baykan Sezer, Prof. Dr. Taylan Akkayan, Prof. Dr. Esin Küntay, Prof. Dr. Zeki Erdoğan ve Prof. Dr. Önal Sayın yer almıştır. Eski usul profesörlük tezi olarak sunulan bilgi sosyolojisi çalışması, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* adı ile 1993 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını olarak basılmıştır (Coşkun, 2011: 25–26).

Profesörlüğe atandıktan kısa bir süre sonra, 8 Temmuz 1992 tarihinde, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanlığına atanan Tuna, 15 Ekim 1994 tarihinde dekan yardımcılığı görevinden ayrılmıştır. Tuna, 1993 yılında başladığı, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü görevini 1996 yılına kadar sürdürmüş ve 11 Kasım 1994 tarihinde başladığı Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü müdür yardımcılığı görevini de Enstitü müdürü Prof. Dr. Mertol Tulum'un emekliliğe ayrıldığı 1996 yılına kadar sürdürmüştür (Şan, 2008: 642; Coşkun, 2011: 25).

Tuna, Türkiyat Enstitüsündeki görevi sırasında, enstitü müdürü Prof. Dr. Mertol Tulum ile birlikte, 1995–1996 yıllarında Orta Asya'ya yönelik bir proje gerçekleştirmişlerdir. İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonunca desteklenen *Türk Dünyasında Toplumsal Yapı Araştırmaları, I. Ön Çalışma Projesi* kapsamında 18 Eylül–16 Ekim 1995 tarihlerinde Kırgızistan ve Kazakistan'da, 18 Eylül–16 Ekim 1995 tarihlerinde ise Türkmenistan ve Özbekistan'da çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu proje, Tuna'nın Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik ilgisinin de başlamasına sebep olmuştur (Coşkun, 2011: 26).

27 Şubat 1996 tarihinde Sosyoloji Bölüm Başkanlığına atanan (Coşkun, 2011: 25) Tuna, bu görevi emekli olduğu 2011 yılına kadar sürdürmüştür.

Türkiye'deki siyasi kırımların üniversiteler üzerinde her dönem önemli etkilere sebep olduğuna, çalışmanın birinci bölümünde değinmiştik. 2000 öncesi dönemde yaşanan siyasi atmosfer, özellikle üniversiteler üzerinde etkili olmuştur. Bu etki, İstanbul Üniversitesi ve bu üniversitenin bir bölümünde idareci olan Korkut Tuna'ya da yansımıştır. 2000 yılında, Tuna'nın 1993 yılında ilk baskısı yapılan, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* adlı kitabının yeniden basımı söz konusu olmuştur. İlk baskısı Edebiyat Fakültesi tarafından yapılan kitabın yeni baskısı, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılmıştır. O dönem, basına konu olan söz konusu kitabın basımı dolayısı ile Tuna hakkında soruşturma başlatılmıştır. Kurulan soruşturma komisyonu, her ne kadar suçun karşılığı olan *yönetim görevinden ayırma cezası* yerine bir alt cezanın uygulanmasına karar vermişse de, Fakülte disiplin kurulu, 26 Eylül 2000 tarihli kararı ile komisyonun önerisini reddederek, Tuna'yı görevden uzaklaştırma kararı almıştır. Eser hakkında açılan dava ise 16 Ocak 2001 tarihinde "takipsizlik kararı" ile sonuçlanmıştır (Coşkun, 2011: 26–27).

Fakülte yönetimince görevden uzaklaştırılan Tuna, söz konusu durumu mahkemeye taşımış, mahkeme; dava konusu olan *yönetim görevinden uzaklaştırılması* ile ilgili davada 28 Şubat 2001 tarihinde yürütme durdurma ve dava neticelenene kadar Tuna'nın göreve iadesine karar vermiş, 16 Ekim 2001 tarihinde ise esastan dava konusu işlemi iptal ederek davayı neticelendirmiştir. Fakülte yönetimi, 2 Ağustos 2001 tarihinde Tuna'yı, Sosyoloji Bölüm Başkanlığı, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanlığı ve Sosyoloji Araştırma Merkezi Müdürlüğü görevlerine iade etmiştir (Coşkun, 2011: 27).

2000'li yıllarda, Tuna; şehir, bilgi, Türk Dünyası ile ilgili teorik çalışmalarını sürdürmenin yanında, ilgi alanlarını çeşitlendirmiştir. Bir yandan çeşitli sempozyumlara önemli katkılarda bulunan Tuna, diğer yandan yönettiği yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarına yoğunlaşmıştır.

Temel ilgi alanları olan şehir, bilgi, Orta Asya temalı toplantılara düzenleyici ve katılımcı olarak katkı sağlayan Tuna'nın, çeşitli aşamalarda katkıda bulunduğu bilimsel faaliyetler şunlardır; *Yoksulluk Kültürü Sempozyumu*, *Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Ulusal Sempozyumu*, *1. Türk Dünyası Sosyologlar Kurultayı* ve *Küreselleşme ve Türk*

Uygarlığı Uluslararası Sempozyumu (Şan, 2008: 643). Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Ulusal Sempozyumu'nun üç toplantısına katılan Tuna, dördüncü toplantıda yer almamıştır.

Tuna'nın, Sosyoloji Bölüm Başkanlığı ve dekan yardımcılığı görevleri ile başlayan idari görevleri, 2005 yılı itibari ile Edebiyat Fakültesi Dekanlığı ile sürmeye devam etmiştir. 14 Nisan 2005 tarihinde Edebiyat Fakültesi Dekanlığına atanan Tuna, emekli olana kadar bu görevi sürdürmüştür (Coşkun, 2011: 28).

Korkut Tuna'nın, doktora, doçentlik ve profesörlük takdim tezleri kitaplaştırılmış ve alanında referans alınacak önemli kitaplar olmuştur. Tuna'nın diğer önemli bir kitabı ise *Yeniden Sosyoloji*'dir. 1983 ve 1984 yıllarında Erzurum'da sunduğu iki bildiri ile başlayan, bildiri ve makalelerin bir araya toplandığı eserin ilk baskısı 2002 yılında, genişletilmiş ikinci baskısı ise 2013 yılında yapılmıştır. Kitabın içindeki yazılar, Tuna'nın ilgi alanlarına ışık tutacak türdendir.

Tuna, şehir, bilgi ve Türk Dünyasına ilişkin ilgisini, her dönem canlı tutmakla birlikte, dönemin popüler konuları hakkında da fikir beyan etmiştir. 1990'lı yılların popüler konusu olan küreselleşme olgusuna da eleştirel bir şekilde yaklaşan Tuna'nın, 2000'li yıllarda da bu konuya ilgi duyduğu, konuya ilişkin yazılarından anlaşılmaktadır.

Türk sosyoloji tarihi de, Tuna'nın 2000'li yıllarda ilgisini çeken konu olmuştur. Türk sosyolojisine ilk ilgisi, doçentlik deneme dersi olarak verdiği, *Ziya Gökalp'ın Milli Sosyoloji Anlayışı* çalışmasında görülmektedir. Bu alana ilgisi, daha sonra çeşitli toplantılarda sunduğu fikirleri ile devam etmiştir (Coşkun, 2011: 28).

Korkut Tuna, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün tarihinde üçüncü kuşağa mensup fikir adamıdır (Coşkun, 2011: 28). Türk sosyoloji tarihinde İstanbul ekolünden bahsedilecekse, bu ekolün önemli bir halkasını da Tuna'nın oluşturduğu söylenebilir. Hilmi Ziya Ülken ile başlayan, Baykan Sezer ile farklı bir boyut kazanan bu ekol, Tuna ile bugüne taşınmıştır. Tuna'yı bu ekolün bir parçası olarak zikretmek yanında, bu ekole getirdiği yeni bakış açısı da daha sonraki konular arasında detaylı bir şekilde ortaya konmaktadır.

Korkut Tuna, 2011 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı ve Sosyoloji Bölüm Başkanlığı görevini sürdürürken, yaş haddinden emekliliğe ayrılmak durumunda kalmıştır. Onun sosyolojiye olan ilgisi, emekliliği ayrılması ile son bulmamıştır. Emekliliğe ayrılrsa da özel bir kuruluş olan, İstanbul Ticaret Üniversitesinde, Sosyoloji Bölümü kurarak, sosyolojiye olan ilgisini sürdürmüştür. Halen (Aralık 2014) aynı üniversitede Sosyoloji Bölüm Başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Korkut Tuna, felsefe ve sosyoloji formasyonuna sahip bir düşünür olarak, sosyolojiyi felsefeden daha çok benimsemiştir. Onun, “tekrar dünyaya gelsem hiç düşünmem yine sosyoloji eğitimi alır ve yine sosyolog olurum” (Seheroğlu, 2010: 92) ifadeleri, sosyolojiye olan ilgi ve alakasını göstermektedir.

2.1.2. Eserleri

Korkut Tuna, meslek hayatına başladığı ilk günden bugüne, onlarca makale ve beş kitaba imza atmıştır. İlk kitabı, doktora tezi olarak hazırladığı ve Edebiyat Fakültesi yayını olarak 1981 yılında basılan *Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi* adını taşımaktadır. İkinci kitabı, doçentlik tezi olan ve yine Edebiyat Fakültesi yayını olarak çıkan, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adını taşımaktadır. Tuna'nın doçentlik tezi olarak sunduğu ve kabul edilmeyen ilk çalışması ile daha sonra bir takım eklemeler yaparak yeniden sunduğu ikinci çalışması 2011 yılında, *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri* adı ile yeniden basılmıştır. Tuna'nın diğer bir kitabı, profesörlük takdim tezi olan *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* adlı eseridir. Doktora, doçentlik ve profesörlük tezlerini kitaplaştıran Tuna'nın, 1983 yılından başlayarak akademik yaşamı boyunca kaleme aldığı makale ve sunduğu bildirileri topladığı bir diğer eseri, *Yeniden Sosyoloji* adını taşımaktadır. Bu eserin ilk baskısı 2002 yılında, genişletilmiş ikinci baskısı ise 2013 yılında yapılmıştır.

2.1.2.1. Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi

Korkut Tuna'nın 1974 yılında tamamlanan, *Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi* başlıklı doktora tezi, 1975 yılında jüri önünde savunulmuş ve kabul edilmiştir. Toplam 262 sayfa ve 102 kaynaktan oluşan tez, 1981 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını olarak kitap haline getirilmiştir (Aycan, 2011: 215).

Çalışma, temelde iki bölümden oluşmuştur. İlk bölümünde Yurt dışında çalışma olayının belirlenmesi, ikinci bölümünde ise Yurt dışına işçi gönderme olayının unsurları incelenmiştir. Çalışmada, işçi gönderilen ülkeler arasında Almanya'ya bilhassa dikkat çekilmiştir.

Almanya'nın yabancı işçi isteğinin tarihi 19.yüzyıla kadar götürülebilir. Fakat Türklerin de yurt dışına işçi göndermeye başladığı 20.yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte, Almanya'nın işçi isteği yeni boyutlar kazanmıştır. Yurt dışına işçi gönderme olayı, Türkiye ve Almanya arasında yeni türden ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler başlatmıştır (Aycan, 2011: 216).

Tuna (1981), çalışmanın ön sözünde; “Batılılaşma, Sanayileşme ve Toplum kalkınması konusunda büyük ümitler beslenmiş bir toplumsal hareketlilik olan yurt dışına işçi gönderilmesi olayını, hiçbir peşin yargıya dayanmadan, kendi işleyişi içinde ele almaya çalıştım” diyerek, çalışmada benimsediği yöntemi ifade etmektedir.

Çalışmanın sınırları belirlenirken, yurt dışına gidenler arasından göç edenler değil, geçici bir süre için gidenler; yerleşmeye gidenler değil çalışmaya gidenler ele alınmış, aynı şekilde, kendi imkânları ile yurt dışına çıkıp iş bulanlarda konu dışında bırakılmıştır. Özetle, çalışmaya dâhil edilen grup, yurt dışına “giden” değil “gönderilen” ve İş ve İşçi Bulma Kurumunun resmi kaynaklarında görülebilecek kitleden oluşmaktadır. Çalışmanın diğer bir sınırlaması da zaman açısından yapılmıştır. 1961 yılında başlayan bu sosyal hareketlilik incelenirken, 1961 yılından başlanarak 10 yıllık bir zaman dilimindeki hareketlilik ele alınmıştır (Tuna, 1981: 9–10).

Çalışmada, yurt dışından alınan iş münhalları⁹, yurt dışında çalışmak için yapılan müracaatlar ve yurt dışına gönderilen işçiler gibi unsurlar belirleyici olmuştur. Diğer bir deyişle, yurt dışına gidiş, dış ülkelere alınan iş münhalları ile yurt içinden yapılan müracaatların bir sentezi şeklinde ortaya çıkmıştır. Zira yurt dışına işçi gönderilmesi münhal ve müracaatların izin verdiği ölçüde gerçekleşmiştir (Tuna, 1981: 246–247).

Tuna'nın çalışmada vardığı en önemli sonuçlardan birisi, yurt dışına yapılan bu gönderimlerin yol açtığı sosyal hareketliliğin, toplumlar arası bir ilişkiyi de ekonomiler

⁹ İş münhalları, işçi gönderilen ülkelere alınan, çalışma alanlarına göre işçi ihtiyacını gösteren verilerden oluşmaktadır.

arası boyutlarda ortaya çıkarmasıdır. Bu olay ile işçi gönderen ülkeler ve işçi isteyen ülkeler şeklinde bir bloklaşma da oluşmuş; Türkiye, Yunanistan, Cezayir, Yugoslavya gibi ülkeler işçi gönderen ülkeler olarak belirirken, Almanya, Fransa, Hollanda, İsviçre, Belçika gibi ülkeler işçi isteyen ülkeler olarak dikkat çekmişlerdir (Tuna, 1981: 244; Aycan, 2011: 226).

Çalışmada, yurt dışına gönderilen işçilerin yurt dışında ki yaşayışları ile ilgili olarak; buldukları sosyal çevreye intibak durumları, beslenme durumları, konut durumları, ana ve babaları çalışan çocukların durumları, bu çocukların eğitimleri, yabancılarla evlenmeler gibi problemlere dikkat çekilmiş; Türkiye’de ise yurt dışına gidişin böldüğü ailelerle ilgili problemler, satın alma gücündeki artışın doğurduğu problemler, yabancılarla evlenmeler ve doğan çocukların durumları gibi problemlerin varlığına dikkat çekilmiştir (Tuna, 1981: 11).

2.1.2.2. Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme

Korkut Tuna’nın doçentlik tezi olan, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adlı çalışması, 1985 yılında kabul edilmiş ve 1987 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını olarak kitap haline getirilmiştir.

Tuna’nın şehir konusuna ilgisi, ilk iki yurt dışı deneyimi sonucu iyice pekişmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Tuna, ilk yurt dışı deneyimini 1979 yılında Fransa’nın Tours kentinde, ikinci yurt dışı deneyimini ise 1980 yılında Fransa’nın Toulouse şehrinde yaşamıştır. Buralarda şehir coğrafyacıları ve tarihçileri ile tanışma fırsatı bulan ve derslerine katılan Tuna, bu deneyimleri sonucu edindiği bilgileri doçentlik çalışması için kullanmıştır (Şan, 2008: 644).

Tuna’nın İlk doçentlik çalışması, *Toplum Açıklama Girişimleri Olarak Şehir Teorileri* adıyla 1982 yılında sunulmuş; fakat yeterli görülmediği gerekçesi ile kabul edilmemiştir. Kabul edilmeyen çalışmasının bir kısmını da kullanarak yeniden geliştiren Tuna, çalışmanın son halini *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adı ile 1985 yılında tamamlamıştır. Bu çalışması, Batı sosyolojisinde şehir, tarihte ilk şehirler ve özellikleri ve şehirleşme sürecinde yeni gelişmeler şeklinde üç bölümden oluşmaktadır (Tuna, 1987).

Tuna, ilk bölüm olan, *Batı sosyolojisinde şehir* başlığı altında, şehir ve şehirleşme olgusuna Batı sosyolojisinde getirilen açıklamaları ele alıp değerlendirmektedir. Tuna, bu bölümün alt başlıklarında Comte, Spencer, Tönnies, Marx, Pirenne, Weber, Jones, Toynbee gibi Batılı tarihçi ve sosyologların görüşlerinden hareketle şehir olgusunu irdelemekte ve bu isimlerin çalışmalarında şehir ve sanayileşme olgularının birlikte ele alındıklarını ifade etmektedir (Şan, 2008: 646).

Çalışmanın ikinci bölümü olan, *tarihte ilk şehirler ve özellikleri* başlığı altında ise tarihte ilk şehirlerin hangi coğrafyalarda görüldüğünü anlatan Tuna, şehirlerin yaygınlaşmasını, Doğu'da ortaya çıkan yeni şehirler ve Doğu-dışı örgütlenmelerde görülen ilk şehirlerin oluşumu şeklinde açıklamaktadır.

Çalışmanın son bölümü ise *şehirleşme sürecinde yeni gelişmeler* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Doğu-dışı şehir örgütlemelerinde yaşanan yeni gelişmeleri, Hellen-Roma Şehirleri ve Batı Orta Çağ Şehirleri örneğinde irdeleyen Tuna, Doğu'daki yeni gelişmeleri de İslam Şehirleri ve Osmanlı Türk Şehirleri örneğinde irdelemektedir.

Korkut Tuna, bu çalışması ile Hilmi Ziya Ülken'in başlattığı tarihsel şehir sosyolojisi çalışmalarını ileriye taşımış ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile Ayda Yörükkan'ın çalışmalarında görülen "kültürel fark" vurgusunu, Doğu-Batı çatışması şeklinde sürdürmüştür (Akyurt ve Yaman, 2012: 198). Tuna'nın bu yaklaşımı İstanbul ekolünün sosyoloji anlayışını şehir çalışmalarında da sürdürdüğünü göstermektedir.

2.1.2.3. Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri

Korkut Tuna'nın *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri* adlı eseri şehir sosyolojisi üzerine yaptığı iki çalışmanın bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. İlk çalışması *Toplum Açıklama Girişimleri Olarak Şehir Teorileri* adı ile 1982 yılında doçentlik tezi olarak sunulmuş, fakat kabul edilmemiştir. İkinci çalışması ise 1985 yılında yine doçentlik tezi olarak, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adı ile sunulmuş ve kabul edilmiştir.

Erasmus Üniversitesi'nden Anton Zijderveld adlı bir akademisyen, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin davetlisi olarak, *Doğudan Batıdan* adlı Uluslararası konferansa katılmak için İstanbul'a gelmiş ve burada şehir konusu ile ilgili bir takım değerlendirmeler

de bulunmuştur. Söz konusu konferansta, Korkut Tuna da müzakereci olarak yer almış ve Zijderveld'in ele alışı karşısında, şehir konusu ile ilgili görüşlerini yeniden ele alma gereği duymuştur (Tuna, 2013b: 7-8):

Anton Zijderveld konferansında, benim kurduğum bağlantılarla dikkat çekmeye çalıştığım ama geçen zaman içinde Türk aydınının karşısına konan yeni konular ve ele alışlar karşısında, ele aldıkları biçime gelen çizgideki katkıları pek bilinmeyen, unutulduğu hatta aşıldığı ve bu yüzden de devrini kapattığı sanılan tema ve kişileri önümüze koyup; Batı şehrinin özgünlüğünü, onun bilinen bir tarihe rağmen gerçek manada şehir olma niteliğini taşıdığını ileri sürünce, eski notlarımı tekrar ele alıp, bu konuları yeni bir eleştiri süzgecinden geçirip başka bir değerlendirme ile tekrar Türk okuyucusunun önüne koymayı ve belli bir açıdan bu konuyu hatırlatmayı düşündüm.

Tuna, başka bir yerde (2013a: 348), söz konusu konferansta Zijderveld'in ele alışı karşısında, onun fikirlerine karşı eleştirel anlamda bir takım değerlendirmelerde bulunduğunu, fakat kendisinin misafir akademisyen tarafından anlaşılmadığını ifade etmektedir.

Kendisi ile 2008 yılında yapılan bir röportajda doçentlik çalışmasında küresel şehirler gibi bir bölümün eksik olduğunu belirten (Bulut ve Arlı, 2008: 347) Tuna'nın, söz konusu eksikliği *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri* adlı eserinde kısmen giderdiği görülmektedir (Tuna, 2013b: 171–179).

2.1.2.4. Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine

Korkut Tuna'nın diğer bir kitabı profesörlük takdim tezi olarak sunduğu, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* adlı eserdir.1992 yılında sunduğu söz konusu çalışması, 1993 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasından çıkmıştır.

Korkut Tuna'nın bilgi sosyolojisine olan ilgisi, 1990 yılında yaşadığı üçüncü yurt dışı deneyimi sonucu iyice pekişmiştir. Önceden ilgi duymaya başladığı bu alan, Doğu-Batı çatışması ekseninde yeni boyutlar kazanmış ve söz konusu eser vücuda gelmiştir.

Korkut Tuna'yı bilgi konusuna yönelten temel etmen, küreselleşme denen sürecin izini sürme isteğidir. Çalışmanın yapıldığı yıllarda küreselleşme söylemi tüm düşünürlerin ilgi duyduğu bir alandır. Korkut Tuna, küreselleşme konusunu ele alırken, onun asıl belirleyici unsuru olan bilgi konusuna eğilmeyi uygun görmüştür. Bilgi konusunda

başvurduğu yöntem, şehir konusunda olduğu gibi Doğu-Batı çatışması eksenindedir (Şan, 2008: 647).

Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine adlı eser, temelde 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, *Bilginin Batılılaşması* konusuna ayrılmıştır. İkinci bölüm, *Batılı Bilgi Önünde Türk Toplumunu* başlığını taşıırken; üçüncü bölüm *Batılı Bilginin Eleştirisi* başlığını taşımaktadır. Son bölümde ise *Sonuç Olarak: Ne Yapmamız Lazım?* başlığını kullanan Tuna, çeşitli önerilerde bulunmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından ilk baskısı yapılan kitapta, *Batılı Bilgi Önünde Türk Toplumunu*¹⁰ bölümü yer almamış, söz konusu bölüm, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 2000 yılında yapılan ikinci baskıda yer almıştır. Üçüncü baskısı 2005 yılında Ufuk Kitapları tarafından yapılan kitabın son baskısı, 2011 yılında İz yayıncılık tarafından yapılmıştır.

“Genelleştirilmiş mutlak bir bilginin varlığını tartışmaya açan kitap aynı zamanda “bilgi nedir?” sorusuna da değinmektedir. Güç (ekonomik, siyasi, teknik vb.) ve iktidar odakları ile bilgi arasındaki gizil ilişkinin Batılı bilginin dayanaklarından biri olarak değerlendirildiği eserde, *toplum* ve *bilgi* arasındaki bağlantılar tarihsel bir bakış açısı içinde sunulmaktadır” (Seheroğlu, 2010: 90–91).

Bilginin, Batı dünya egemenliğinin her türlü pis ve karmaşık ilişkisini örtme adına bir kılıf işlevi gördüğünü, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* adlı çalışmanın temel amacının bu konudaki görünmezlik perdesini aralamak olduğunu (Tuna, 2011b: 14) ifade eden Tuna, Batılı bilgi konusuna eğilmesine yol açan gerekçeleri ise şu şekilde açıklamaktadır:

Belli sorunlara çözüm getirmemekle beraber uygulanan siyasetler çerçevesinde Batılılaşan kadrolar ve gayretleri ile toplumda gerçekleştirilmeye çalışılan topyekûn dönüşümler ve bunu desteklemek bakımından Batı’dan yapılan her türlü aktarmalar ve bunlara bağlı olarak toplum hayatında ortaya çıkan veya karşılaşılan özellikler Batılı bilgi konusuna eğilmemize yol açmıştır (Tuna, 2011b: 115).

¹⁰ Söz konusu bölüm, profesörlük takdim tezi olarak sunulan çalışmada yer almıştır. Kitabın ilk baskısında yer almayan söz konusu bölüm, ikinci baskıya dahil edilmiştir.

Türkiye'nin sosyoloji literatüründe Batılı bilgiyi eleştirel okumaya tabi tutan çalışmanın bulunmaması Tuna'nın çalışmasını anlamlı kılmaktadır. Çalışmanın içeriği ile ilgili detaylı bilgi, "Bilgi Sosyolojisi" bölümünde ele alınmaktadır.

2.1.2.5. Yeniden Sosyoloji

Korkut Tuna'nın diğer bir eseri, *Yeniden Sosyoloji* adını taşımaktadır. 1983 yılında Erzurum'da sunduğu iki bildiri ile başlayan ve ilk baskısının yapıldığı 2002 yılına kadar çeşitli toplantılarda sunduğu bildiri ve çeşitli dergilerde yayınlanan makalelerinin bir araya getirilmesi ile oluşan kitabın genişletilmiş ikinci baskısı, 2013 yılında yapılmış ve ilk baskının yapıldığı 2002 yılından, ikinci baskının yapıldığı 2013 yılına kadar Tuna'nın yayınlanmış makale ve sunduğu bildirileri yeni baskıya dahil edilmiştir.

Yeniden Sosyoloji, 4 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, *Bilim Olarak Sosyoloji* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Tuna'nın bilgi sosyolojisi, Türk sosyoloji tarihi gibi konular hakkında ki yazıları yer almaktadır. İkinci bölüm, *Türk Toplumuna Üzerine* başlığını taşımakta ve bu bölümde; Orta Asya, Türk Dünyası, Türk Tarihi, kültür, küreselleşme gibi geniş yelpazeden konular yer almaktadır. Üçüncü bölüm, Tuna'nın temel ilgi alanlarından olan şehir sosyolojisine dair yazılarından oluşurken; son bölüm, Tuna'nın lisans bitirme tezi olan *Platon Açısından Sofistler* adlı çalışmasından oluşmaktadır.

Korkut Tuna, *Yeniden Sosyoloji* ismini tercih etme sebebini, “Yeniden Sosyoloji ifadesi sosyoloji bilimine duyduğum güven ve bu bilimin çok hızlı değişen toplum olaylarını anlayabilmeye, değerlendirebilmeye olan katkısından dolayıdır” (Tuna, 2013a: 7) ifadeleri ile açıklamaktadır.

Şehir ve bilgi sosyolojisi alanlarında referans alınabilecek eserlere imza atan Tuna, akademik yaşamının 20 yıldan fazlasını idari görev yaparak sürdürmüştür. Bir yandan idari görevleri sürdüren Tuna, diğer yandan yüksek lisans ve doktora tezleri yönetmiş, bunların yanında verdiği lisans ve lisansüstü dersleri ile birlikte *Yeniden Sosyoloji* adlı eserin vücut bulmasına imkân veren makale, tebliğ ve toplantılarda sunduğu yazılardan oluşan kırka yakın yayına imza atmıştır.

2.1.3. Türk Sosyoloji Tarihindeki Yeri

Korkut Tuna'nın Türk sosyoloji tarihindeki yeri ele alınırken, Türk sosyoloji tarihinde İstanbul ekolü diye nitelendirilen sosyoloji geleneğine önemli ölçüde değinilecektir. Çünkü Tuna'nın sosyoloji çalışmaları, İstanbul ekolünün bir gelenek olarak varlığını sürdürmesinde ve yeni anlayışlar kazanmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Bu bölümde, Tuna'nın İstanbul sosyoloji geleneğinin serüvenine tanık olan *Sosyoloji Dergisi* ile olan münasebetine değinilecektir. Bunun yanı sıra *İstanbul Ekolü ve Korkut Tuna* bölümünde, Tuna'nın bu ekole katkıları ve ekole kazandırdığı yeni bakış açısı etraflıca ele alınacaktır. Tuna'nın Türk sosyoloji tarihindeki yeri ele alınırken, sosyoloji anlayışı da önemli bir başlık olarak değerlendirilecektir.

2.1.3.1. Sosyoloji Dergisi ve Korkut Tuna

Sosyoloji Dergisi denince akla ilk gelen dergi, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi'dir. Dünyanın en eski sosyoloji dergileri arasında kabul edilen Sosyoloji Dergisi, belli aralıklarla yayına ara verse de yaklaşık 100 yıllık bir serüvene sahiptir. Ziya Gökalp tarafından 1917 yılında İctimaiyat Dar'ül Mesaisi'nin yayını olarak İctimaiyat Mecmuası adı ile yayınlanmaya başlanan dergi, bu ad ile altı sayı yayınlanmış, Ziya Gökalp'ın görevden alınıp, tutuklanması ile yayınına son verilmiştir.

Altı sayı yayınlanan İctimaiyat Mecmuası'nda ele alınan konular, genel sosyoloji ve metodoloji, sosyoloji tarihi, Ahlak Sosyolojisi, Eğitim Sosyolojisi, Aile Sosyolojisi, toplum tarihi ve Milli Sosyoloji gibi alanlardan oluşmuştur. 1942 yılında, Hilmi Ziya Ülken'in gayretleri ile tekrar yayınlanmaya başlanan dergi, Ülken'in Sosyoloji Bölümündeki görevinden ayrıldığı 1960 yılına kadar on beş sayı yayınlanmıştır. Ülken'den sonra, Nurettin Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol'un sorumluluğunu üstlendiği dergi, 1968 yılına kadar yedi sayı daha yayınlanmış ve tekrar yayına ara vermek zorunda kalmıştır (Ercan, 2013: 62). Derginin ikinci cildinde; genel sosyoloji ve metodoloji, tarihsel sosyoloji ve felsefe, sosyal antropoloji, din ve kültür, sosyal psikoloji, hukuk sosyolojisi, köy sosyolojisi, iktisat sosyolojisi, Türkiye'de sosyoloji, yerli ve yabancı sosyologlar, edebiyat, ahlak, eğitim, coğrafya gibi alanlardan çok çeşitli yazılar yer almıştır (Ercan, 2013: 18).

Sosyoloji Dergisinin üçüncü kez yayınlanmaya başlanması, Baykan Sezer'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Başkanlığı yaptığı 1989 yılında gerçekleşmiş ve üçüncü kez tekrar yayınlanmaya başlanan dergi, bugüne kadar (Aralık 2014) 28 sayı yayınlanmıştır. Böylelikle üç cildin toplam sayısı 56 olmuştur.

1989 yılında, 3. Dizi 1. Sayı olarak üçüncü kez aynı adla tekrar yayınlanmaya başlanan dergi, her ne kadar yeni bir cildin ilk sayısı olarak çıkmışsa da, derginin *Yeniden Çıkarken* başlıklı yazısında 29. Sayı olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Ercan, 2013: 154–155).

Üçüncü kez yayınlanmaya başlanan Sosyoloji Dergisi'nin yayın kurulu, Baykan Sezer, Ümit Meriç Yazan ve Korkut Tuna'dan oluşmuştur. Derginin yönetim ve sorumluluğunu da yayın kurulu üstlenmiştir (Ercan, 2013: 154). 2003 yılına kadar 5 sayı yayınlanan dergi, yayın kuruluna giren farklı isimlerle sürdürülmüştür.

Sosyoloji Dergisi, 2003 yılında çıkan altıncı sayıdan sonra hakemli dergi olmuş ve yılda iki sayı çıkarılmaya başlanmıştır. Bu sayıdan itibaren editörlük sistemi getirilmiş ve çıkmaya başlanan yeni sayılarda editör ismi yer almaya başlamıştır. Editörlük, Sosyoloji Bölümü öğretim elemanları tarafından dönüşümlü yapılmıştır (Ercan, 2013: 155). Korkut Tuna, üçüncü cildin ilk sayısından itibaren, dergiye çeşitli aşamalarda katkıda bulunmuş ve bu katkısı halen devam etmektedir. Tuna'nın sosyoloji dergisinde yayınlanan yedi yazısı bulunmaktadır.

Korkut Tuna'nın Sosyoloji dergisindeki İlk yazısı, üçüncü cildin ilk sayısında *Feodalizm Tartışmalarında Yeni Bir Ele Alış Denemesi: Feodal Düzen ve Şehir* adı ile çıkmıştır. Tuna'nın, söz konusu yazıda şehir sosyolojisine olan ilgisini sürdürdüğü görülmektedir. Söz konusu çalışmada, feodalizmin ne olduğuna açıklık getirmekle yazıya başlayan Tuna, feodalizmin ortaya çıkış koşulları, özellikleri, evrenselleştirilme çabaları gibi durumlara açıklık getirerek, doğu düzeni ve feodalizmin uyumsuzluğunu şehir olgusu üzerinden açıklamaya girişmiştir (Tuna, 1989: 197–222).

Korkut Tuna'nın sosyoloji dergisindeki ikinci yazısı, 1991 yılında çıkan üçüncü cildin ikinci sayısında *Bilgi, Toplum ve "İthal Bilgi" Üzerine I* başlığı ile yayınlanmıştır. Söz konusu çalışmada Bilgi Sosyolojisine olan ilgisini ortaya koyan Tuna, ithal bilgi

kavramından yola çıkarak, bilgi ve toplum ilişkisini yabancılaşma ve ideoloji kavramları ile açıklamaya girişmiştir (Tuna, 1991: 87–114).

Bu iki yazıdan sonra, sosyoloji dergisinin yayınlanan üç sayısında yazıları çıkmayan Tuna, 2003 yılında hakemli olarak çıkmaya başlayan altıncı sayıda üçüncü yazısını yazmıştır. Tuna, *Küresel Mi/Yerel Mi: Neler Oluyor Bize?* Başlığını taşıyan söz konusu yazıda küreselleşme kavramına eleştirel yaklaşmış, Gökalp'ın kültür ve uygarlık ayırımından hareketle, küresel yerel ayırımına açıklık getirmeye çalışmıştır (Tuna, 2003b: 1–12).

Sosyoloji dergisindeki dördüncü yazısı, 2003 yılında çıkan yedinci sayıda yayınlayan Tuna, *Modern Bilimlerin Ortaya Çıkışının Sosyolojik Arka Planı* başlığı altında Bilgi Sosyolojisine olan ilgisini sürdürmüş ve modern bilimler kavramından hareketle, Doğu-Batı çatışması ekseninde Batı bilimine eleştiriler yöneltmiştir (Tuna, 2003c: 1–10).

Korkut Tuna'nın bir diğer yazısı, *Kentsel Dönüşüm Sorunları ve İstanbul Kimliği* başlığı ile sekizinci sayıda yayınlanmıştır. Bu yazı, daha önce İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 10–11 Ekim 2003 tarihlerinde düzenlenen, *Kent Kimliği ve Çok Kültürlülük* konulu, I. İstanbul Kongresinde sunulmuş ve sosyoloji dergisinin sekizinci sayısında da yer almıştır. Bu yazıda, Tuna, İstanbul'un tarihteki yerinden ve öneminden bahsetmiş, göç ile İstanbul'a gelen yeni insanların yaşadıkları sorunlara değinerek, İstanbul'un yaşadığı tahribattan kurtulup, bir dünya şehri olması gerektiğini ifade etmiştir (Tuna, 2004: 1–8).

Korkut Tuna'nın sosyoloji dergisindeki son iki yazısı ise Türkiye'de sosyoloji ile ilgili iki farklı sempozyumda yapmış olduğu açılış konuşmalarından oluşmaktadır. Bu konuşmaların ilki 2005 yılında çıkan onuncu sayıda yer alırken, diğeri 2006 yılında çıkan on ikinci sayıda yer almıştır.

Korkut Tuna'nın sosyoloji dergisine katkısı, yazdığı yazılardan ibaret değildir. Tekrar yayınlanmaya başlanan üçüncü cildin ilk sayısından itibaren yayın kurulu üyeliği, editörlük, hakemlik gibi pek çok aşamada dergiye katkıda bulunan Tuna, Baykan Sezer'in emekliliğe ayrılmasından sonra, Sosyoloji Bölümünün en tecrübeli ismi olarak sosyoloji dergisinin varlığını sürdürmesi konusunda önemli katkılarda bulunmuştur.

Korkut Tuna'nın sosyoloji dergisine önemli bir diğer katkısı ise üçüncü cildin başladığı 1989 yılından 2003 yılına kadar sadece beş sayı yayınlanabilen derginin, yılda iki sefer ve hakemli bir dergi olarak yayına yeniden başlamasında üstlendiği roldür. Tuna'nın bu katkılarını unutmayan Sosyoloji Dergisi Yayın Kurulu, 2011 yılında çıkan Sosyoloji Dergisinin yirmi ikinci sayısını, *Korkut Tuna'ya Armağan* özel sayısı ile çıkarmıştır.

2.1.3.2. İstanbul Ekolü ve Korkut Tuna

1914 yılında kurulan Türkiye'nin ilk, dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsü olan İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Kürsüsü, kurulduğu günden bugüne kadar bir asırlık tarihi birikime sahip olan bir gelenek oluşturabilmiştir. Ziya Gökalp tarafından kurulan ve Hilmi Ziya Ülken ile ikinci kuruluşunu yaşayan kürsü, Baykan Sezer ile yeni bir anlayışa kavuşmuş ve bu anlayışı Korkut Tuna da sürdürmüştür.

İstanbul ekolünün sosyoloji anlayışı; yerel sosyoloji, yerli sosyoloji, milli sosyoloji (Aysoy, 2013: 106) şeklinde isimlendirilse de bu ekolün temel yaklaşımı için makro ölçekli tarihsel ve eleştirel sosyoloji demek yerinde olacaktır. Ziya Gökalp ile başlayan tarihsel sosyoloji anlayışı, Baykan Sezer ile yeni bir anlayışa¹¹ kavuşmuş ve bu anlayış Korkut Tuna tarafından da sürdürülmüştür.

İstanbul ekolünün sosyoloji anlayışında, tarihsellik kadar millilik ve yerellik gibi unsurların da etkili olduğu görülmektedir. Milli sosyoloji anlayışını Ziya Gökalp'e dayandırmak mümkündür (Tuna, 2013a: 151–169). Yerellik ise Baykan Sezer'de tam anlamıyla belirginleşmektedir (Ceylan, 2007).

Yerelliğe yapılan vurgu her ne kadar Baykan Sezer zamanında belirginleşse de, kaynağını Kemal Tahir'den almaktadır. 1960'lı yılların ortalarında Kemal Tahir'in yerelliği savunan, Batı öğretilerini sorgulayan, Batı karşısında Doğu toplumlarını savunan düşünceleri, yerel sosyoloji anlayışının oluşmasında etkili olmuştur. Kemal Tahir'in başlattığı bu düşünce geleneği, Cahit Tanyol tarafından da benimsenmiş, Baykan Sezer tarafından ise en canlı dönemini yaşamıştır (Coşkun, 1991: 21).

¹¹ Ziya Gökalp ile başlayan, Hilmi Ziya Ülken ile devam eden tarihsel sosyoloji anlayışı, Baykan Sezer ile eleştirel bir boyut da kazanmıştır. Sezer, Doğu-Batı çatışması ekseninde eleştirel sosyoloji anlayışını tarihsel sosyoloji anlayışı ile birlikte sürdürmüştür.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Kürsüsünün kurucusu Ziya Gökalp'in çalışmaları, tarihsel birikimleri merkeze alan çalışmalardır. Gökalp'ten sonra fetret devri yaşayan sosyoloji geleneği, Hilmi Ziya Ülken ile tekrar canlanan ve felsefi ağırlıklı çalışmalarla yoğunluk kazanan, temelde Türk düşünce dünyasının temel niteliklerini ve toplumsal yapısının gerçekliklerini vurgulayan ortak bir temada buluşmaktadır. Ülken'den sonra Kösemihal ve Tanyol tarafından da kısmen sürdürülen tarihsel sosyoloji anlayışı, Baykan Sezer ile yeni bir boyut kazanmıştır (Parin, 2011: 50–51). Tarihsel sosyoloji anlayışını benimseyen Sezer, eleştirel sosyoloji anlayışına da sahiptir. Doğu-Batı çatışması, Sezer'in eleştirel sosyoloji anlayışı ile anlam kazanan bir yaklaşımdır.

Baykan Sezer'in İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanlığını üstlenmesi ile birlikte yerelliğin, yerli bir bakışın kürsüde ağırlık kazandığı görülmektedir (Coşkun, 1991: 22). Baykan Sezer, Türkiye'de sosyoloji yapmanın, Batı sosyolojisini nakletmekten öte bir anlam taşıması gerektiğini, toplumun anlaşılması ve toplumsal sorunların çözümünde sağlıklı bir hedefe ulaşılması için toplumsal tarihin doğru okunması ve değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Baykan Sezer'in sınırlarını net bir biçimde çizdiği bu anlayışı, Ziya Gökalp'te de görmek mümkündür. Sezer'in çabası Gökalp ile başlayan, Ülken ile sürdürülen bu anlayışın sınırlarını belirginleştirmiş ve süreklilik kazanmasını sağlamıştır (Parin, 2011: 51).

Ziya Gökalp ile başlayan ve yaklaşık yüz yıllık bir birikime sahip olan İstanbul sosyoloji geleneğinin tarihsel sosyoloji yapma tarzını, Baykan Sezer ile yakın mesai arkadaşlığı yapan Korkut Tuna'nın çalışmalarında da görmek mümkündür. Bu yönüyle "Korkut Tuna'nın çalışmaları Baykan Sezer'in teorisine –hoca talebe ilişkisi dışında- bir ekol niteliği kazandırmıştır" (Aysoy, 2013: 106). İstanbul Üniversitesi sosyoloji geleneğinin sosyoloji yapma tarzı, kıta Avrupa'sı kaynaklı ve makro ölçekli tarihsel referansların ağır bastığı bir tarzıdır (Parin, 2011: 53). Bu tarza Sezer'in eleştirel sosyoloji anlayışı da dahil edilerek yeni bir boyut kazandırılmıştır. Makro boyutta sürdürülen tarihsel ve eleştirel sosyoloji tarzını, Baykan Sezer'de olduğu gibi, Korkut Tuna'da da görebilmekteyiz.

Korkut Tuna'nın doktora tezi olan, *Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi* adlı çalışmasında görülmeye başlanan tarihsel sosyoloji yapma tarzı, doçentlik tezi olan *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adlı

çalışmasında da sürmektedir. Tuna'nın profesörlük takdim tezi olan *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* adlı yapıtında da sürdürülen bu tarz, makale, bildiri ve çeşitli yazılarında da görülmektedir.

Korkut Tuna'nın sosyoloji yapma tarzı, hem İstanbul ekolüne benzeyen yönü, hem de kendine özgü yönü ile çözümlenebilir niteliktedir. Yani Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışı teorik ve kavramsal açıdan, İstanbul ekolünün teorisi ile hem kesişen hem de farklılaşan yönleri sahiptir. Bu yönüyle, Korkut Tuna'nın İstanbul ekolü ile kesişen yönleri ekolün sürekliliğini sağlama adına önem kazanırken, ekolden farklılaşan yönleri kendine özgü bir yaklaşım kazandığını göstermektedir (Aysoy, 2013: 108). Tuna'nın bu kendine özgü yaklaşımı, İstanbul ekolüne yeni bir anlayış kazandırma şeklinde okunmalıdır.

İstanbul Üniversitesi sosyoloji ekolünün temel özelliği olan makro ölçekli tarihsel ve eleştirel sosyoloji yapma tarzını önemli ölçüde sürdüren ve bu anlamda ekolün önemli bir temsilcisi olarak görülen Korkut Tuna'nın, ekole yeni bir anlayış kazandırdığı da görülmektedir. Bu yeni anlayış, makro ölçekli sosyoloji ile mikro ölçekli ve saha araştırmalarına dayanan, daha çok Ankara ekolünün benimsediği bir yöntemi bir arada kullanmaya başlamış olmasıdır. Parin'e göre, Korkut Tuna ile birlikte, İstanbul Üniversitesi sosyoloji ekolünün bilimsel ve yöntemsel anlamda yeni bir biçim aldığı görülmektedir. Ekolün çalışmalarının teorik arka planını oluşturan yerli, tarihsel sosyolojik söylemi referans alan Korkut Tuna, mikro çalışmaları bu anlayış ile İstanbul ekolünün tarihsel kimliği içine taşımayı başarabilmiştir (Parin, 2011: 53). Bu yönüyle Tuna, İstanbul ekolüne yeni bir anlayış kazandırmıştır.

Korkut Tuna'nın çalışmalarında mikro ölçekli saha çalışmalarına pek rastlanmasa da, yüksek lisans ve doktora öğrencilerini bu alana yönlendirdiği görülmektedir (Şen, 2011: 39–41). Bu anlamda Gedikpaşa, Fatih, Bayrampaşa, Denizli ve Habitat Toplantıları ile ilgili yaptırdığı tez çalışmalarından bahsedilebilir (Parin, 2011: 55). Bu çalışmalar ile Tuna, tarihsel birikimden faydalanarak, toplumun içindeki küçük parçaları anlama yoluna gitmiş ve öğrencilerini de bu yönde çalışmaya teşvik etmiştir.

Korkut Tuna'nın, hem tarihsel ve eleştirel sosyoloji anlayışını, hem de sosyolojinin gündelik yaşama dönük uygulamalı sosyoloji yapma biçimini bir arada kullanan bir yaklaşımla, İstanbul ekolüne yeni bir anlayış kazandırdığı görülmektedir (Parin, 2011: 56).

Tuna'nın bu anlayışını, İstanbul ekolünün öğretilerine bağlı olarak yetişen öğrencilerinde de görmek mümkündür. Bu anlamda Köksal Alver ve Alim Arlı'yı zikretmek mümkündür.

2.1.3.3. Korkut Tuna'nın Sosyoloji Anlayışı

Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışı İstanbul ekolü ile hem kesişen hem farklılaşan yönleri ile çözümlenebilir niteliktedir (Aysoy, 2013: 108). İstanbul ekolü ile kesişen yönü itibari ile tarihsel ve eleştirel sosyolojinin hâkim olduğu makro ölçekli bir sosyoloji iken; İstanbul ekolü ile farklılaşan yönü itibari ile uygulamaya dönük mikro ölçekli sosyolojidir (Parin, 2011). Yani, Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışında makro ve mikro sosyolojiyi bir arada kullanan bir anlayış görülmektedir.

Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışının teorik yönü itibari ile iki nokta dikkat çekmektedir. Birincisi, Batı düşün kalıplarını eleştiren ve Doğu-Batı çatışmasına dayanan *eleştirel sosyoloji* anlayışı, diğeri ise, geçmişten bir takım dersler çıkartılması gerektiğini ve bugünün anlaşılabilmesi için geçmişin iyi bilinmesi gerektiğini ifade eden *tarihsel sosyoloji* anlayışıdır. Tarihsel sosyoloji anlayışından hareketle Korkut Tuna'nın kendi öz dinamiklerine dayalı milli bir sosyoloji yapma tarzı güttüğü de görülmektedir. Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışında dikkat çeken diğeri nokta eleştirel yaklaşımdır. Tuna, bu anlamda, Batı sosyolojisine ve Batı düşün kalıplarına eleştirel yaklaşmaktadır. Başka bir ifade ile onun sosyoloji anlayışında Doğu-Batı çatışması hakim konumdadır.

Korkut Tuna, Batı düşün kalıplarını sorgulayan bir sosyoloji anlayışına sahiptir. Ona göre; *Başlangıçta tüm toplumlar için, sorunların çözümü yolunda ümit veren sosyolojinin bugün Batı'da aldığı şekil ve bizdeki etkisi sorunları anlamada ve köklü bir biçimde çözüme yetersiz kalmaktadır.* Böyle bir sorun ile karşı karşıya kalındığına göre, yani Batı sosyoloji anlayışının, Türkiye'nin sorunlarına çözüm üretememesinden dolayı, yeni bir sosyolojik yaklaşıma, yeni bir sosyoloji anlayışına ihtiyaç duyulduğunu belirten Tuna, bu yeni sosyolojinin geçmişten bir takım dersler çıkarması gerektiğini, Batı sosyolojisinin düştüğü hatalara düşmemesi gerektiğini belirtmektedir (Tuna, 1991: 37).

Korkut Tuna, Batı ve Batı düşün kalıplarını eleştirirken, Batı'yı hepten yok sayma gibi bir düşüncede değildir. “Batı ile sürdürmek zorunda olduğumuz ve kaçınılmaz olarak ayak uydurmamız gereken yanlar vardır” diyen Tuna, bu anlamda Türk sosyolojisinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini, Batı ile ilişkilerde nelere dikkat edilmesi

gerektiğinin iyi belirlenmesi gerektiğini belirtmekte ve netice itibari ile *yeniden sosyoloji* çağrısında bulunmaktadır (Tuna, 2013a: 22). Yeniden sosyoloji çağrısı Tuna'nın sosyolojik düşüncesinin temel karakteristiğidir.

“Yeniden sosyoloji derken Osmanlı'nın son yılları ile Cumhuriyetin ilk yıllarında karşılaşılan sorunlara cevap arayan sosyolojinin ve değişen dönemlere göre ortaya konan, toplumun değişik yanları ve sorunları ile ilgilenen her tür sosyolojinin, yeni tarihi toplumsal koşulların önünde kendini yeniden kurması, araştırma alan ve sorunlarını tanımlayarak ele alması gerekmektedir” (Tuna, 2013a: 23). Görüldüğü gibi, Tuna'nın yeniden sosyoloji çağrısında da, tarihsel sosyoloji anlayışı görülmektedir.

Korkut Tuna'nın yeniden sosyoloji çağrısında dikkat çeken ilk nokta *tarihiliktir*. Küreselleşmenin günceli tayin ettiğini, güncelin panzehirinin ise tarih ve tarihilik olduğunu ifade eden Tuna, Tarihi bir süreç içine oturtulmayan ve bunun neticesinde ilişkilerinden kopartılmış ve soyutlanmış bir ele alışın her zaman işe sıfırdan başlama riskini doğuracağını ifade etmektedir (Tuna, 2013a: 22). Bu sebepten dolayı, yeni bir sosyoloji inşa edilirken, tarihi birikimden faydalanmak kaçınılmazdır. Tuna'nın anlayışına göre yeniden sosyoloji derken, tarihi birikimleri göz ardı etmemek gerekmektedir.

Sosyolojinin, içinde yer alınan, yaşanan toplum koşulları ile yakın ilişkisi vardır. İçinde yaşanan koşullar ise her şeyden önce o toplumun tarihi/toplumsal koşullarıdır (Tuna, 2013a: 16). Bu anlamda sosyoloji yapacak kişiler, ele alacakları sorunları tarihi ve toplumsal koşullarından kopuk bir biçimde ele alamazlar. Bu noktada sosyolojiye yeni bir alan açılmış olacaktır: “Sosyoloji, belli bir yerdeki/dönemdeki bu tarihi/toplumsal özelliklerin, ilişkilerin, sorunların açıklanması sırasında ortaya atılan ve belli özellikler taşıyan görüşlerin, yaklaşım tarzlarının, açıklama biçimlerinin de bir toplamı; bunlar üzerinde toplumsal aidiyetin getirdiği bakış açılarıyla, eleştiri ve tartışmaların arenasıdır” (Tuna, 2013a: 16).

Korkut Tuna'nın yeniden sosyoloji çağrısında tarihilik olgusuna verdiği önem, güncel toplum sorunlarını göz ardı ettiği anlamına gelmemektedir. Tam aksine, Korkut Tuna, “tarihsel sosyoloji geleneğini koruyarak, güncel toplum sorunları ile ilgili bilgi üretmenin önünü açmıştır” (Coşkun, 2011: 29). Bu noktada, Tuna'nın makro sosyoloji ve mikro sosyolojiyi bir arada kullandığını söylemek mümkündür (Parin, 2011).

Makro sosyoloji ve mikro sosyoloji arasındaki farkı kısaca ifade etmek gerekirse; makro sosyoloji, büyük toplumsal birim olarak toplumu bütünüyle inceler. Mikro sosyoloji ise, küçük toplumsal birimler olarak toplumsal grupları inceler (Ergun, 2006: 60). Yani makro sosyolojide tarihsel sosyoloji, mikro sosyolojide ise gündelik yaşamın sosyolojisi dikkat çekmektedir.

Yirminci yüzyılın başından itibaren makro sosyoloji ve mikro sosyolojinin bir arada kullanılmaya başlanması, Türkiye’deki sosyoloji ekollerine farklı şekillerde yansımıştır. Bu anlamda, Türkiye’de etkili olan iki sosyoloji ekolü varlığını sürdürme gelmiştir. Biri Kıta Avrupa’sı kaynaklı makro ölçekli tarihsel referansların ağır bastığı sosyoloji yapma biçimini sürdürürken; diğeri Anglo-Amerikan menşeli, saha araştırmaları ve mikro çözümlemeleri esas alan bir sosyoloji yapma biçimini sürdürmüştür (Parin, 2011: 52–53). İlki İstanbul ekolü olarak nitelendirilirken; ikincisi Ankara ekolü olarak nitelendirilmiştir.

Korkut Tuna, bu noktada Türkiye’de etkili olan bu iki sosyoloji anlayışını birleştirerek, kendine özgü yeni bir sosyoloji anlayışı geliştirmiştir. Bu anlamda, “özellikle 1980’lerle birlikte Bölüm’deki çalışmaların teorik arka planını oluşturan yerli, tarihsel sosyolojik söylemi referans alan Korkut Tuna, mikro çalışmaları bu anlayış içinde Sosyoloji Bölümü’nün tarihsel kimliği içine taşıma anlamında önemli bir adım atmıştır” (Parin, 2011: 53). Tuna'nın bu gayreti, daha önce de değinildiği gibi, İstanbul ekolüne kattığı yeni bir anlayış olarak değerlendirilmelidir.

Korkut Tuna’nın makro ve mikro sosyoloji yapması şehir çalışmalarında vücut bulmuştur. Doçentlik tezi olan; *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adlı çalışmasında, bu konuya ilişkin tarihsel verilere dayalı makro ölçekli bir anlayış güttüğü ve şehir konusuna ilişkin teorik altyapıyı oluşturduğu söylenebilir. Korkut Tuna’nın, bu alan ile ilgili uygulamaya dönük mikro ölçekli saha çalışmaları ise özellikle İstanbul şehrinin değişen yapısına yönelik bir takım incelemeler ile gün yüzüne çıkmıştır (Parin, 2011).

Korkut Tuna’nın sosyoloji anlayışında teori ve pratik birlikteliğinin yanında *aidiyet* ve *ön kabuller* de dikkat çekmektedir. “Sosyolojik çalışmaların ana payandası olan realite ve bu realiteyi açıklamaya yönelik yaklaşımlar teori ve pratiğin ayrılmaz bütünlüğünü

göstermektedir” (Tuna, 2013a: 17–18). Aynı şekilde, Tuna, toplumla ilgili arayışlara *aidiyet* meselesinin de katılması gerektiğini ifade etmektedir (Tuna, 2013a: 18):

Toplumla ilgili arayışlara *aidiyet* meselesinin de katmamız gerekmektedir. Sosyolojide söz ve söylem sahipleri kimlerdir. Açıklamalar kim tarafından ve kimin için yapılmaktadır. Bunun için sosyoloji yapanların yerlerinin belirlenmesi, açılımların ortaya konması, çalışmaların selameti açısından büyük önem taşımaktadır. Başka türlü söyleyecek olursak, sosyolojik tutumların farklı ele alışı yanında, bu çaba içinde bulunan sosyologun da tutumu, toplum olayları örgüsüne hangi açıdan yaklaştığı, nasıl bir müktesebat ve bunun getirdiği ait olma ile meseleye nereden baktığı, kendisinin nerede olduğu önemlidir. Bunun sonucunda sosyologun *aidiyeti* ile birlikte sosyolojinin toplum olaylarına bağlı olarak ele alınması, değerlendirilmesi; onun ortaya çıkış koşullarında kazandığı özellikler ve yine ortaya çıkışını sağlayan toplum olayları tarafından şekillendirilmesi farklı sosyolojik anlayış ve tutumların varlığına işaret olmaktadır.

Korkut Tuna, sosyoloji yaparken *ön kabullerin* varlığına da dikkat çekmektedir. Ona göre, “ön kabullerimiz şahsi düşünme ve algılama sistemimizin görünmez kolaylaştırıcıları olduğu gibi, belli bir alanda, belli olaylar grubunu daha geniş bir çerçeveye yerleştirmeyi sağlayan bazı düşünce biçimi kabulleri, tartışma ve eleştiri süzgeçlerine karşı bağımsızlık kazanmış bakış açıları olabilir” (Tuna, 2013a: 25). Bu sebepten dolayı bir araştırmada, ön kabullerin varlığı daha hızlı yol almaya sebep olabilir. Bu durum uygulamalı çalışmalarda kullanılan hipotez ve varsayım ile yola çıkmaya benzemektedir.

Nasıl ki, hipotez ve varsayımların geçersiz olma durumu varsa, aynı şekilde ön kabuller de bizi geçerliliği olmayan sonuçlara götürebilirler. Bu noktada, Korkut Tuna, ön kabullerimizi gözden geçirmemizi önermektedir. Zira ön kabullerimiz, bizi yanlış yönlendirebilecek yapıda olabilirler. Tuna, bu anlamda toplumsal sorunlarımızı çözmenin yeni bir takım ön kabuller gerektirebileceğini belirtmektedir (Tuna, 2013a: 24–25):

Evet, sosyolojimizin kurucusu, bugün hala geçerli olan yaklaşımların sahibi Ziya Gökalp’ten başlayarak adım adım her alanda kurduğumuz sosyolojimizin yeniden ele alınması, gözden geçirilmesi gerekecektir. İçinde yer alacağımız dünyayı anlayabilmek için yeniden işe başlamamız için böyle bir çaba gerekmektedir... Kendi toplumumuzu bilmemiz, neler yapabileceğimizi kestirebilmemiz, dünyada olup bitenleri anlayabilmemiz için sosyolojimizi yeniden güçlendirmemiz gerekecektir... Bunu yapabilmemiz için ön kabullerimizi de gözden geçirmemiz gerekecektir. Yeniden başlarken ön kabullerimizi

yakalayıp, onları eleştiri süzgecinden geçirerek işe başlamalıyız. Acaba onlar bizim bazı şeyleri gözden kaçırmamıza mı yol açmışlardır? Sorusunu hiç aklımızdan çıkarmamamız gerekmektedir.

Korkut Tuna, yeni ön kabuller için yeniden okumaya başlanması gerektiğini, belki de *Türkçülüğün Esasları*'ndan başlayarak yeniden okumaya başlamanın ve yeni iddialara karşı yeni ön kabuller edinmenin yegâne yolunun bu olduğunu ifade etmektedir (Tuna, 2013a: 26). Netice itibari ile denilebilir ki; Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışında, yeniden sosyoloji çağrısı yanında, teori ve pratik birlikteliği, aidiyet ve ön kabuller de önemli etkiye sahiptir.

2.2. ŞEHİR ÇALIŞMALARI

Korkut Tuna'nın temel ilgi alanlarından en önemlisi şehir çalışmalarıdır. Tuna'nın şehir çalışmaları doçentlik tezi ve beraberindeki pek çok makalede vücut bulmuştur. Tuna'nın niçin şehir çalışmalarına ilgi duyduğu, şehir sosyolojisine ilgi duyduktan sonra ne tür çalışmalara imza attığı, bu çalışmaları yaparken hangi sosyoloji anlayışı ile hareket ettiği gibi hususlar bu bölümde açıklığa kavuşturulacaktır.

2.2.1. Niçin Şehir

Şehir çalışmaları daha çok makro boyutta olan Korkut Tuna'nın, şehir sosyolojisine ilgisi, 1980'li yılların başlarına kadar geri götürülebilir. Şehir konusuna ilgi duymasının çeşitli sebepleri olduğunu belirten Tuna, şehir olayı ile sosyolojinin kapsamlı ve geçerli açıklamalara ulaşacağına inanmaktadır. Bu anlamda, şehir olayının bizi tarihin derinliklerine götürebildiğini, her aşamada, toplumda ortaya çıkan değişme ve gelişmeleri de yansıttığını, bunun yanında şehir alanının çok çeşitli araştırmaların yapılabileceği bir alan olduğunu belirtmektedir (Tuna, 1987: IV). Tuna, şehir konusuna ilgi duymasının önemli bir sebebi olarak da şu ifadeleri kullanmaktadır (Bulut ve Arlı, 2008: 339):

Daha öncesinde şehir üzerine çalışmaya başlamıştım. Kafamda vardı zaten. O dönemde CHP'nin seçim söylemlerinde siyasetin artık şehir tarafından tayin edilebileceği tarzında laflar vardı... Bu laflar, bende bir çağrışım yaptı ve şehir konusunun önemli olduğunu düşünmeye başladım. Tabi bu arada Baykan Bey, ilk tanışmamızda bana bazı kitaplardan bahsetmişti. Bunların arasında Gordon Childe'in *Tarihte Neler Oldu* gibi kitapları vardı. Barthold'un kitabı vardı. Ben bunları aldım. Fransa'dan, buradan aldım. Bunlar da etkili olmuştu. Şehir konusuna böylece başlamış oldum.

Korkut Tuna'nın çalışmalarında *şehir* ismini tercih etmesi, diğer bir ifade ile kent değil de şehir ifadesini kullanması üzerinde durulması gereken bir durumdur. Hilmi Uçan'ın kent ve şehir arasında yaptığı; "kent, şehrin büyümüş, azmanlaşmış, sorunları artmış şeklidir. Şehir klasik yerleşim yerlerinin adıdır; kent ise modern toplumun kurduğu şehirdir" (2009: 183) şeklindeki ayırım, Tuna'nın şehir kavramını kullanma gerekçesi hakkında bize fikir verebilir. Zira Tuna'nın "şehir" kavramını kullandığı ve makro boyutta ele aldığı şehir çalışmaları daha çok şehrin tarihi kökenine yönelik çalışmalar iken; "kent" ifadesini kullandığı şehir çalışmaları ise daha çok mikro boyutta çalışmalar olup, şehrin büyüyen ve karmaşıklaşan yapısına yönelik çalışmalardır.

Korkut Tuna'nın şehir konusuna yaklaşımı, Doğu-Batı çatışması ekseninde şekillenen eleştirel sosyoloji anlayışı ve geriden gelip günümüze varan tarihi bakış çerçevesinde şekillenmiştir (Okan, 2011: 314). Şehirlerin günümüzün en çarpıcı ve ortak olayı olması yanında, tarihi bir boyutunun da mevcut olması, Tuna'nın şehir konusunu ele alırken tarihilik özelliğinin üzerinde biraz daha fazla durmasına ve onu sadece bugün için değil, geçirmiş olduğu tarihi süreç içerisinde de ele almasına yol açmıştır (Tuna, 1987: 7).

Korkut Tuna'nın şehir konusu ile ilgili şu tespiti de oldukça dikkat çekicidir: "Şehirler, birçok konuda sanıldığı gibi aksine, kendi açıklamasını kendi içinde taşımayan bir toplum gerçeği olarak, kendi dışındaki ilişkilerin ürünü olarak var olmuşlardır" (Tuna, 1994: 139). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere şehirlerin ortaya çıkması ve yayılması kendi dışındaki bir takım ilişkilerin sonucunda gerçekleşmiştir. Bu anlamda şehir ve şehir olayını anlamak için, şehrin dışındaki bu olayları anlamak gerekmektedir.

Görüldüğü gibi Korkut Tuna, şehirler ile toplum ve toplum olayları arasında bir bağ kurmaktadır. Şehirlerin hangi toplum ilişkilerinin ürünü olduğu, hangi toplum gelişmesinin ve toplum örgütlenmesinin şehirleşmeye yol açtığı ve bunun hangi toplum gereklerini karşıladığı Tuna'nın üzerinde durduğu meselelerdir (Tuna, 1987).

Şehir, kendisinden önceki köy örgütlenmesinin açmazları karşısında ortaya çıkmış bir örgütlenme biçimi olarak karşımızda bulunmaktadır diyen Tuna, şehri köyün sorunlarına aranan çözüm neticesinde ortaya çıkmış bir örgütlenme biçimi olarak değerlendirmektedir (Tuna, 2009). Tuna, şehri temelde bir örgütlenme biçimi olarak ele alır. Örgütlenmenin ileri bir seviyesi, gelişkin bir örneğidir şehir (Alver, 2011: 331). "Şehir

aynı zamanda aşılammış bir örgütlenme biçimidir de. Kendisinden daha ileri ve daha karmaşık bir örgütlenmeyi toplumlar henüz başaramamışlardır. Ortadan kalkan medeniyetler ve şehirlerin yerini başka medeniyetler ve şehirler almıştır" (Tuna, 2009: 16).

Şehrin serüveni aynı zamanda insanlığın serüvenidir. Başka bir deyişle şehrin tarihi insanlığın tarihi ile örtüşmektedir (Tuna, 2009: 16). Fakat şehrin serüveni sanayileşme ile yeni bir boyut kazanmış, yeni şehir modelleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Sanayi ile birlikte şehirlerin fiziki görünüşleri de önemli ölçüde değişmiştir. Tuna, sanayileşme ile birlikte yeni bir form kazanan şehir olgusuna, sanayi temelli bir yaklaşımla bakmak yerine, şehre sanayi olayından çok eskilere dayanan tarihi bir olgu olarak bakmaktadır (Tuna, 1987).

Israrlı bir şekilde şehirlerin başlı başına, bağımsız birimler şeklinde değil, belli ilişkilerle açıklanması gerektiğini vurgulayan Tuna, toplum ve toplumsal olayların açıklanmasında ve anlaşılmasında şehrin merkezi bir birim olduğuna dikkat çekmektedir (Alver, 2011: 333). Özellikle şehrin artık-ürün neticesinde ortaya çıktığı savı, Tuna'nın çalışmasının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

2.2.2. Şehir Sosyolojisi

"Şehir sosyolojisinin tarihsel süreci, ortaya çıkışı ve yaygınlaşması ve belli tartışma alanları Tuna'nın ilgisini çeker. Şehir sosyolojisi alanında gerçekleştirilen çalışmaların siyasal, toplumsal ve dönemsellik izini sürerek, hem Batı sosyolojisindeki hem de Türkiye'deki şehir sosyolojisi çalışmalarının ana özelliklerini, yönelimlerini, toplumsal, iktisadi ve siyasi bağlamını irdeler" (Alver, 2011: 333). Bu yönüyle, Tuna'nın şehir sosyolojisi çalışmaları çok yönlü olmak gibi bir özelliğe sahiptir. Korkut Tuna, şehir olgusunu tarihi derinliği içinde ele alma gereği duymanın yanında, Batı sosyolojisinde şehir olgusunun nasıl ele alındığı meselesine de eğilmiştir (Tuna, 1987: 7).

Weber, Simmel gibi sosyologlar meselenin tarihsel, teorik ve mekânsal boyutlarına dikkat çekmiş, Chicago okulu ise somut, pratik şehir çalışmalarıyla öne çıkmıştır. Gideon Sjoberg Sanayi öncesi şehir çalışmasıyla şehir sosyolojisine katkıda bulunurken, Emrys Jones ise sanayiye vurgu yaparak Batı şehrinin özgünlüğüne dikkat çeker. Henri Lefebvre ise sanayinin bir milat olarak kabul edilemeyeceğini, sanayiden önce de şehir olgusunun var olduğunu ifade eder (Alver, 2011: 334).

Korkut Tuna, Batı sosyolojisinde şehir konusunu üç dönemde ele almaktadır. İlk dönem de Ortaçağ şehrine yönelik ele alışı değerlendirildiği görülmektedir. Bu noktada, Henri Pirenne ve Max Weber'in ele alışlarını değerlendirmiştir. İkinci dönem de ise Sanayi olayına bağlı ele alışı değerlendiren Tuna, Emry Jones ve Arnold Toynbee'nin açıklamalarını ele almıştır. Son bölümde ise günümüz sorunları açısından şehir konusuna eğilen Tuna, Chicago Okulu ve şehir planlama çalışmalarını değerlendirmiştir (Tuna, 1987: 13–70).

Sanayi devrimi ile birlikte Batıda toplumsal ve siyasal alanda pek çok değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Batıdaki bu değişim ve dönüşüm, Batının pek çok alanda üstünlük elde etmesine olanak sağlamıştır. Bu üstünlüğü şehirler üzerinden de okumak mümkündür. “Sanayi devrimi Batı’ya büyük bir güç ve üstünlük sağlamıştır. Batı kendisine güç ve üstünlük sağlayan bu unsurları araştırıp, bunları kendi çıkarına sürdürmek isteyecektir” diyen Tuna (1987: 20), Henri Pirenne ve Max Weber'in şehir sosyolojisine ilgi duymasını bu duruma bağlamaktadır. Yani Pirenne ve Weber, Batının elde ettiği bu üstünlüğü şehir olgusu üzerinden açıklama yoluna gitmişlerdir.

Henri Pirenne, 1893 yılında yayınladığı, *Ortaçağ Şehir Kuruluşlarının Kökeni* adlı makalesinde, büyük çoğunluğu Alman araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen açıklama modellerinden hareketle orta çağ şehirlerinin ortaya çıkış ve yaygınlaşmalarındaki süreci açıklamaya girişmiştir (Tuna, 1987: 21). Pirenne, ele alışında, Batı'nın üstünlüğünü şehir olgusu ile temellendirme yoluna başvurmuştur. Zira Pirenne, “Batı'nın ilk defa kendi cevheriyle baş başa kaldığı orta çağdan, dünyaya yön veren büyük bir uygarlık çıkarması üzerinde durarak; bunun, orta çağ içinde filizlenen burjuvaların ve bunların kurduğu şehirlerle, müesseselerinin eseri olduğunu kuşkulara yer vermeyecek bir biçimde açıklamak istemişti” (Tuna, 1987: 30). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Pirenne, Batının sanayi olayı ile birlikte ele geçirmiş olduğu üstünlüğünü şehir olgusu üzerinden açıklama yoluna gitmiştir.

Ortaçağ şehri ile ilgili diğer bir ele alış ise Max Weber'in ele alışıdır. Weber, şehir olgusunu ele alırken otorite tiplerinden gayr-ı meşru otorite tipini kullanır. Bu otorite tipine bağlı olarak şehir, “geleneksel otoritenin tükendiği, karizmatik otoritenin henüz bulunmadığı ve yasal bürokratik otoritenin henüz doğmadığı bir ortamda sürüp giden çıkar çatışmalarının artışıyla ortaya çıkar” (Remy ve Voye, 1974: 212 den akt. Tuna, 1987: 33).

Batı şehrini ön plana çıkaran Weber'e göre, gerçek anlamda şehir sadece Batı toplumlarında vardır. Çünkü Batı şehri, özerk ve bağımsız bir şekilde kendi yönetim ve yargılamasına sahipti. Dünyadaki diğer tüm şehirler bu özellikleri taşımadıklarından dolayı şehir sayılmazlardı (Tuna, 2013a: 342). Tıpkı, Pirenne gibi Weber'de, Batı merkezli ele alışında, Batının sanayi olayı ile birlikte ele geçirdiği üstünlüğünü şehir olgusu üzerinden temellendirmektedir.

Korkut Tuna, Ortaçağ da şehir olgusunu ele alan Pirenne ve Weber'in ele alışlarından sonra, sanayi olayına bağlı değerlendirmeleri ele almıştır. Bu anlamda Emrys Jones ve Arnold Toynbee'nin ele alışlarını değerlendiren Tuna, Batı şehrinin, sanayi olayı ile birlikte mutlak hâkimiyetini sağladığını ve bu yöndeki ele alışların dünyada kabul gördüğünü ifade etmektedir.

Sanayi olayına bağlı olarak, geçmişin değerlendirilmesi ve tarihi gelişmenin tek bir süreçmiş gibi sanayi devrimi ile sonuçlandığı şeklindeki anlayışın şehir konusunda ki temsilciliğini yapan Emrys Jones, şehir olgusunu ele alırken ikili bir ayrıma gitmekte ve şehir olayını sanayi-öncesi şehri ve Batı şehri şeklinde sınıflandırmak suretiyle ele almaktadır (Tuna, 1987: 41–47). Jones'un ele alışında, ideal şehir tipi sanayi olayından sonra ortaya çıkan ve Batıya özgü olan şehir tipidir.

Batı sosyolojisinde şehir konusunu sanayi olayına bağlı olarak değerlendiren diğer bir isim Arnold Toynbee ise üçlü bir ayırım yapmakta ve şehir olgusunu; geleneksel şehirler, mekanize şehirler ve geleceğin dünya şehri şeklinde sınıflandırarak ele almaktadır. Sanayi öncesi şehirlere yeni bir adlandırma yaparak sistemleştiren Toynbee, sanayi öncesi şehirler için geleneksel şehirler ismini kullanmaktadır. Mekanize şehirleri, sanayi şehirleri olarak değerlendiren Toynbee, bu şehirleri açıklarken teknolojiye başvurmaktadır. Toynbee, mekanize şehirlerin bir takım açmazlarla karşılaştığını, bu açmazlardan kurtulmalarının geleceğin dünya şehri ile yani şehrin evrensel boyutlara ulaşması ile aşılacağına inanırken; Korkut Tuna, Toynbee'nin geleceğin dünya şehri fikrinin gerçekleşme ihtimalinin bulunmadığını belirtmektedir (Tuna, 1987: 47–53). Günümüzün küresel kentlerinin Toynbee'nin geleceğin dünya şehri olarak tasavvur ettiği şehir modeline uygun olup olmadığı, üzerinde durulması gereken bir ayrıntıdır.

Korkut Tuna, Batı sosyolojisinde şehir olgusunu irdelerken, son olarak günümüz sorunları açısından meseleye yaklaşan ele alışları değerlendirmektedir. Bu anlamda, Chicago okulunun görüşlerini irdelleyen Korkut Tuna, Alver'e (2011: 335) göre, şehir sosyolojisi çalışmalarında Chicago okulunun ayrıcalıklı yerini tespit etmiştir.

Korkut Tuna'ya (1987: 57–59) göre, bireyin kentsel çevresi ile ilişkisinin türünü ortaya koyan çeşitli açıklamalar Chicago Okulunun şehir konusunu ele alışında ve açıklamasında etkili olmakla birlikte, Chicago şehri de böyle bir ele alışta etkili olan önemli bir faktör olmuştur. Zira Chicago şehri, 1860'tan 1930 yılına kadar geçen 70 yılda 31 kat büyüyerek, 108.206 kişilik nüfustan 3.373.753 kişilik bir nüfus potansiyeline ulaşmıştır. Bu hızlı nüfus artışı, pek çok toplumsal sorunu da beraberinde getirmiş ve farklı ilişki tiplerini ortaya çıkarmıştır. Böyle bir ortamın oluşması ve beraberinde oluşan ilişkiler yumağı yeni bir araştırma grubunun doğmasına yol açmıştır. Bu araştırma grubu da Chicago Okulu olarak adlandırılmıştır.

ABD'nin birçok şehrinde olduğu gibi, Chicago şehrinde de sanayinin gelişmesi ile birlikte ani bir büyüme meydana gelmiş ve Avrupa'da ki tarihi gelişmelerin doğurduğu sıkıntıları yaşamadan sanayi olayı ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu ani değişimin çözümlenmesi amacıyla yürütülen çabalar birçok araştırmacının bir araya gelmesine ve bir okulun oluşmasına olanak sağlamıştır. Korkut Tuna, günümüz sorunları açısından şehir olgusuna yönelik ele alışları değerlendirirken, bu okulun yanında şehir planlama ve ülke düzenleme çalışmalarına da değinir. Ona göre, şehir planlama ve ülke düzenleme çalışmalarının temel amacı, bir takım sorunlarla karşılaşan şehirleri değiştirerek ve düzenleyerek topluma istenilen yönün verilmek istenmesidir (Tuna, 1987: 55).

Batı sosyolojisinde şehir konusunu yukarıda ifade eden isimler çerçevesinde ele alan Korkut Tuna, *Şehir Sosyolojisinin Dünü Bugünü Üzerine* adlı çalışmasında Gideon Sjoberg ve Henri Lefebvre gibi düşünürlerin ele alışlarına da vurgu yapmaktadır (Tuna, 2013a: 342–343). Bunun yanında, *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri* adlı yapıtında da Henri Lefebvre'ye ayrıcalıklı bir yer ayıran Tuna, sanayileşme ve şehirleşme olgularına açıklık getirmektedir (Tuna, 2013b: 139–154).

Korkut Tuna'nın Batı sosyolojisinde şehir başlığı altında ele aldığı şehir sosyolojisi çalışmalarında, Batı şehrinin merkeze konularak şehir olgusunun ele alındığı

görülmektedir. Batı, sanayileşme ile birlikte ele geçirdiği üstünlüğünü her alanda sürdürmek istemiş ve bu açıdan şehir sosyolojisi çalışmalarında da Batı şehri bilimsel bir temellendirme ile ideal bir şehir tipi olarak Batılı düşünürler tarafından dünyaya lanse edilmiş ve dünyada da bu şekilde kabul edilmiştir (Tuna, 1987).

Batı sosyolojisinde şehir olgusunu, ana hatları ile bu şekilde ele alan Korkut Tuna, Türkiye’de ki şehir sosyolojisi çalışmalarına da değinmiştir. Türkiye’deki şehir sosyolojisine yönelik teorik çalışmaların ilk kez, 1930’larda Hilmi Ziya Ülken’le başladığını, ancak alanın uzun zaman ilgisiz kaldığını belirten Tuna, şehir sosyolojisine ilginin 1960’lı yıllarda artmaya başladığını ifade etmektedir (Alver, 2011: 335). Şehir sosyolojisine yönelik pratik çalışmaların ise 1928 yılında, *Müstakbel Ankara Şehri Planı* yarışması ile başladığını ve 1934 yılında İstanbul’da bir takım atılımlarla sürdüğünü görmekteyiz (Tuna, 2013a: 345).

Türkiye’de, şehir sosyolojisine yönelik çalışmaların üniversite öğretim üyeleri ve çeşitli bölümlerin gayretleri ile sürdürüldüğünü belirten Tuna, 1960 yılından sonra artan şehirleşme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gecekondulaşma olayının, Türkiye’deki şehir sosyolojisinin ana malzemesini oluşturduğu tespitinde bulunmaktadır (Tuna, 2013a: 346).

Batı şehir sosyolojisinde hakim olan ele alış biçimi, sanayi olayına bağlı olarak gerçekleşen bir ele alış biçimidir. Sanayi olayını evrenselleştiren ele alış biçimleri, Türk şehir sosyolojisi için önemli açmazlara neden olmaktadır. Her şeyden önce Türk şehirlerinin oluşumu ve yaygınlaşması sanayiye bağlı olarak gerçekleşmemiştir. Bu nedenle, sanayiye bağlı olarak ortaya çıkan ele alış biçimleri, sorunların çözümü için yeterli olmamaktadır.

Korkut Tuna’ya göre böyle bir durumda, Türk şehir sosyolojisi, kendine özgü bir ele alış biçimi ile sorunlara yaklaşmalı, sorunların çözümü için kendi kavramlarını kullanmalı, kendi görüşünü evrenselleştiren Batı şehir sosyolojisine eleştirel yaklaşmalı ve Batı şehir sosyolojisinin teori ve uygulamalarını gözü kapalı bir şekilde takip etmemelidir. Ona göre, Türk şehir sosyolojisinin meseleleri Türk toplumunun hayat tarzı ve şehirleşme problemleri etrafında şekillenmelidir (Alver, 2011: 335). Tuna’nın bu yaklaşımı, aynı zamanda sosyoloji anlayışını da yansıtmaktadır.

2.2.3. Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması

Şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, Korkut Tuna'nın çalışmasının odağını oluşturmaktadır. Tuna, şehirlerin ortaya çıkışı konusunda, Doğu ve Batı dünyalarını, şehirler üzerinden ele alır. Şehirlerin ne zaman, nerede, hangi ilişkiler sonucu ve nasıl ortaya çıktığını ayrıntılı bir şekilde ele alan Tuna, bu ele alışta Doğu-Batı yaklaşımını kullanır. Ona göre her iki dünya farklı ilişkiler sonucu şehirleri ortaya çıkarmıştır. Bu farklılığa karşın, her iki dünyanın ortak özellikleri ve buna bağlı ilişkileri de vardır (Alver, 2011: 336).

Korkut Tuna'ya (1987: 74) göre, “tarihte ortaya çıkan ilk şehirler insan topluluklarının tarih sahnesine çıkışları sırasında karşılaştıkları sorunlara benzer veya değişik çözümler buldukları ve bunlara bağlı başarıları ölçüsünde gelişme kaydettikleri bir sırada Doğu'da görülen ve belli ilişkilere bağlı örgütlü bir gelişmenin ürünü olarak ele alınabilirler.” Yani tarihte görülen ilk şehirler, Doğu bölgelerine ait şehirlerdir. Bu şehirlerin ortaya çıkışı da belli ilişkilerin sonucunda gerçekleşmiştir.

Batı şehir teorilerine karşı Doğu şehirlerini ön plana çıkaran Tuna'ya göre, tarihte ilk şehirler, yakın Doğu'da Fırat ve Dicle vadilerinden oluşan Mezopotamya bölgesinde ve Nil vadisinde ortaya çıkmışlardır. Ona göre İlk şehirlerin ortaya çıktığı bölgeler, Asya topraklarının özellikleri nedeniyle, farklı şekillerde örgütlenmişlerdir (Tuna, 1987: 82; Alver, 2011: 336).

İlk şehirlerin örgütlenme biçimi için Doğu örgütlenmesi ifadesini kullanan Tuna, üretim denetim örgütlenmesi, askeri örgütlenme, merkezleşme, sulama kanalları, örgütleyici-yönetici kadrolar, artık ürün, endüstriyel üretim ve ticaret kavramları etrafında Doğu örgütlenme biçimine açıklık getirmektedir (Tuna, 1987).

Doğu şehirleri bir çözümün sonucunda ortaya çıkmış; fakat ortaya çıktığı coğrafya ile sınırlı kalmamış, çevreyi de etkileyerek, kendine benzeyen yapıların ortaya çıkışına da olanak sağlamışlardır. Böylece, şehir olgusu Doğu dünyası ile sınırlı kalmamış, başka dünyalara da yayılmıştır tespitinde bulunan Tuna, şehir olgusunun ilk görüldüğü yer olarak Doğu toplumlarını göstermekte ve Batı şehirlerinin daha sonra ve farklı sebepler sonucu ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Alver, 2011: 336–337).

İlk şehirlerin Doğu örgütlenmesi ile birlikte ortaya çıkması ve bir takım sorunlara çözüm üretmiş olması, örnek alınmalarına ve yeni şehirlerin ortaya çıkmasına, diğer bir ifade ile şehirlerin yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Korkut Tuna, bu noktada Doğu örgütlenmesi dışında yeni bir örgütlenmeden bahsetmektedir. Bu örgütlenme Doğu-dışı örgütlenmedir. Yeni bir örgütlenme ile birlikte yeni bir uygarlık da ortaya çıkmıştır. Bu yeni uygarlık ile birlikte uygarlık çatallaşmasının ortaya çıktığını, bu çatallaşma ile birlikte tarihte iki farklı uygarlığın hüküm sürmeye başladığını belirten Tuna, bu uygarlıkların farklı doğrultularda hareket etmelerine karşın birbirleriyle ilişki içinde olduklarını belirtmektedir (Tuna, 1987: 99).

Korkut Tuna, ilk şehirlerin Doğu örgütlenmesine bağlı olarak, özellikle tarım bölgelerinde ortaya çıkmasının, onların tarım faaliyetleri ekseninde şekillendiği şeklinde algılanabileceğini, bu yüzden ilk şehirlerin kendi üretimlerine ve üretici güçlerine sahip tarım dışı iktisadi faaliyet merkezleri olarak ortaya çıktığının bilinmesi gerektiğini belirtmektedir. Korkut Tuna, tarımda sağlanan artık ürünün ve şehirlerde ortaya çıkan tarım dışı üretim faaliyetlerinin, şehirlerin yönetim merkezi olarak belirmelerine yol açtığını ifade etmektedir. Ona göre, şehirler bu yönüyle ele alındıkları zaman idari, askeri, siyasi ve dini faaliyetlerin de örgütlendiği yerleşim merkezleri olarak kabul görecektir (Tuna, 1987: 100–101).

Korkut Tuna, şehirlerin yaygınlaşması konusunu ele alırken, ilkin Doğu örgütlenmesi etrafında yaygınlaşan şehirlere açıklık getirmektedir. Tuna'ya (1987: 101) göre, Doğudaki şehirlerde ortaya çıkan ve bu şehirlere gerçek kimliğini kazandıran tarım dışı üretim faaliyetlerinin (ticaret ve sanayi) sürdürülebilmesi için gerekli olan koşullar, yeni şehir alanları ile mümkün olabilmektedir. Başka bir ifade ile “karmaşıklaşan ve farklılaşan toplum ilişkilerinin sürdürülmesi yolunda gerekli olan artık-ürünün devamlı ve düzenli bir biçimde birikimi şehirler dışında ki başka bir toplum biriminde mümkün olmayınca şehirlerin yeni alanlarda da ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır” (Tuna, 1987: 102).

Şehirlerin yaygınlaşması ile birlikte, şehirler ile birlikte ortaya çıkan bir takım örgütlenmelerin de yaygınlaştığı görülmektedir. Özellikle üretim sonucu ortaya çıkan artık ürün ve farklı bölgeler ile yapılan ticaret ile birlikte iktisadi örgütlenmenin yaygınlaşması ve bununla birlikte merkezi yönetimin sistemli bir şekilde farklı bölgeleri tek çatı altında

birleştirmesi bu anlamda dikkat çekmektedir. Tuna'ya (1987: 105) göre; “bütün bu gelişmelere bağlı olarak yeni şehir alanlarının... Anadolu'da ve Doğu Akdeniz sahillerinde belirdiği anlaşılmaktadır. Bu yeni şehir alanları ile birlikte eski şehir merkezleri arasındaki ilişkiler Doğu'daki şehirleşmenin boyutlarını ortaya çıkarmaktadır”.

Doğu örgütlenmesi bağlamında şehirlerin yaygınlaşmasından sonra, Doğu-dışı örgütlenme ve bu örgütlenmeye bağlı olarak ortaya çıkan şehirlere değinen Tuna, “artık ürünün varlığı Doğu dışında, Doğu modeline ulaşamamış toplumlarda da bir canlanmaya ve bunun açık belirtisi olan şehirler ve şehirleşmeye yol açmıştır” (1987: 108) tespitinde bulunmaktadır. Bu anlamda, Tuna'nın yaklaşımında şehirleşmenin olabilmesi için artık-ürünün olmazsa olmaz koşul olduğu görülmektedir. Artık-ürünün varlığı ise beraberinde merkezi bir örgütlenmenin varlığını şart koşacaktır.

Korkut Tuna, şehirleşmenin temel koşulunun artık-ürün ve merkezi bir örgütlenme olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Bu savını ise Kıbrıs adasının ancak Doğu örgütlenmesi ile karşılaşınca şehirleşebildiği argümanı ile açıklamaktadır. Tuna'nın (1987: 110) ifadesine göre, “konumu ve sahip olduğu imkânlar açısından önemli bir potansiyele sahip Kıbrıs'ın ancak Doğu ticareti çerçevesine dâhil olduktan sonra hızla şehirleştiği anlaşılmaktadır. Bakır madeninin varlığı uzman bir işçi kesiminin oluşmasına yol açsa bile şehirlerin ortaya çıkmasına yol açmamıştır”.

Doğu-dışı örgütlenmede ilk şehir örneği ise Girit adasının Knossos şehri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şehrin ortaya çıkması Doğu örgütlenmesinden etkilenen kendine has yeni bir örgütlenme biçimini de geliştirmiştir. Girit adasının Mısır, Asya ve Ege sahillerinin arasında, Akdeniz'in ortasında yer alması ve tunç madeninin bulunması, Girit adasına daha ileri imkânlar sağlamıştır. Tuna'ya göre, Britanya sahillerinden getirilen kalayın, Kıbrıs adasından getirilen bakır ile birleştirilerek Mısır'a satılmasını içeren bu yeni örgütlenme, Girit'e denizlerde de bir egemenlik sağlamıştır (Tuna, 1987: 111).

Neticede Girit adasının temsilciliğini yaptığı bu yeni iktisadi örgütlenme Doğu şehir uygarlıklarında ortaya çıkan ürün fazlasını ticaret ve korsanlıkla elde ederek önceki toplum örgütlenmesinin besleyemediği nüfusa geçim imkânları sağlamış olmaktadır. Bütün doğal imkânlarla rağmen Kıbrıs'ta bu işin başarılabilmesi bize örgütlenmenin şehirleşme için zorunlu bir faktör olduğunu göstermektedir... Doğu-dışı örgütlenmesinin, kendi üretilmediği bir ürün fazlasından yola çıkarak bir mamul ve hammadde trafiğini

örgütleyerek sorunlarına çözüm bulduğu anlaşılmaktadır. Bu örgütlenmenin şehirleri bu çözüm doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Şehirlerin her biri kendisini besleyecek tarım alanından, bir geri-ülkeden yoksun oldukları için kendi dışlarındaki güç ve imkânları kullanabildikleri ölçüde ayakta kalabilecek *siteler* şeklinde ortaya çıktılar (Tuna, 1987: 112).

Şehirleşmenin temel koşulu olarak görülen örgütlenmenin, Doğu dışında farklı bir biçimde seyrettiği görülmektedir. Bu farklı örgütlenme, farklı şehirleşme biçimlerini doğurmuştur. Doğu dışında görülen bu şehirleşme biçimi Site'ler şeklinde ortaya çıkmıştır. Tuna'ya göre, Site'lerin de önemli açmazları vardı. En önemli açmazları fazla nüfus barındıramıyor olmalarıydı. Hammadde ticaretinden mamul madde ticaretine geçmek bile nüfus sorununa çözüm getirememişti. Bu noktada, çözüm olarak yeni koloniler yaratma yoluna gidilecekti. Böylece, nüfus baskısı biraz olsun hafifletilmiş olacaktı. Tuna, Yunan toplumlarında görülen köleliğin ortaya çıkışını da bu gelişmelere bağlamaktadır (Tuna, 1987: 112–113).

Bir olgu olarak şehir, ait olduğu toplum, çevre, dünya ve inanç öbeğine bağlı olarak şekillenir. Bu yönüyle pek çok şehir modelinden bahsetmek mümkündür (Alver, 2011: 335). Korkut Tuna'nın şehir çalışmasında böyle bir ele alış ile ilk şehirlerden başlayarak, geçen zamana bağlı olarak dünya üzerinde ortaya çıkan farklı şehir modellerini ele aldığı görülmektedir. Bu anlamda, Tuna'nın ilk şehirlerin yanında Helen-Roma şehirleri, Batı Orta Çağ şehirleri, İslam şehirleri ve Osmanlı-Türk şehirlerini ele aldığı görülmektedir (Tuna, 1987).

Doğu-dışı örgütlenme sonucu ilk şehirlerin, farklı bir uygarlığın yeni bir örgütlenme sistemi oluşturması ile ortaya çıktığını belirten Tuna, Doğu-dışı örgütlenmede şehirleşme sürecinin daha ileri boyutlarına da açıklık getirmektedir.

Batı Avrupa'da, feodal düzenin çözülmesi ve yerine yeni bir düzenin kurulmasında önemli rol oynayan burjuva sınıfı, Doğu bölgesi ile kurduğu ticari ilişkiler ve gerçekleştirdiği coğrafi keşifler sonucu, Doğudaki zenginlikleri Batıya taşıyarak Batıda yeni bir medeniyetin oluşumuna ve buna bağlı olarak yeni şehir modellerinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Tuna, 1989).

Feodal düzenin yıkılarak, yeni şehir modellerinin oluşmaya başlaması sadece burjuva sınıfının Doğu ile kurduğu ticari ilişkiler ve coğrafi keşifler sonucu olmamıştır.

Tuna'ya (1994: 143) göre, Amerika kıtasının keşfi de Avrupa'daki şehirlerin canlanışına önemli katkılar sağlamıştır.

Amerika'nın keşfi, Batı şehri açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Amerika'nın keşfinden sonra dünya üzerindeki şehirleşme olgusu sömürge ilişkilerine göre şekil almaya başlamıştır. Gerek Amerika kıtasında, gerekse dünyanın diğer bölgelerindeki şehirlerde bu durumu görmek mümkündür (Tuna, 1994: 144).

Amerika'nın keşfi ve sonrasında şehirlerde yaşanan gelişme, Batı şehri için yeni bir tanımlama doğurmuştur: Kentsel toplum. Tuna'ya göre, Batı, şehirlere sahip olduğu için dünya egemenliğini ele geçirmiş değil, üstünlüğü ele geçirdiği için, yani kendi dışındaki ilişkilerin denetimini ele geçirdiği için kentsel toplum olabilmiştir (Tuna, 1994: 146).

Kentsel toplumda yaşanan toplumsal olaylar endüstriye bağlı olarak şekillenmiştir. Avrupa'da sanayi şehri olarak nitelendirilen şehir modellerinin, kentsel toplum söyleminden önce varlık bulması bunun bir göstergesidir. Tuna'ya (2009: 20) göre, ortaya çıkan sanayi, şehirleri canlandırmış ve onlara yeni bir kimlik kazandırmıştır. Sanayileşme sonucu şehirlerde artan nüfus, kırdan şehirlere yönelik artan göç ile birlikte farklı bir boyut kazanmış ve sanayi şehri yeni sorunların da yaratıcısı olmuştur.

Sanayi şehrinde ortaya çıkan sorunların başında konut sorunu gelmektedir. Konut sorunu ile birlikte Batıda başlayan ve küreselleşme ile tüm dünyaya yayılan kentsel planlama ve düzenleme faaliyetleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kentsel planlama çalışmaları da zamanla bölge ve ülke düzenleme çalışmalarına dönüşmüştür (Tuna, 2009: 20-21). Artık sadece şehirlere değil, tüm dünyaya istenilen şekil verilebilecektir.

Bu planlamalar neticesinde, şehirlerdeki barınma sorunu giderilmiş ve kalabalık nüfusun bir arada yaşadığı şehirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kalabalık şehirler, Batıda kentsel toplum olarak nitelendirilen toplum modelini simgelemektedir. Tuna'nın (2009: 21) ifadesine göre, "Zaman içinde Batı şehirleri üzerindeki nüfus baskısının kalkması sorunların üstesinden gelinmesine yol açacak ve büyük oranlarda şehirlerde toplanan nüfus *Kentsel Toplum* ifadesini gündeme getirecek ve kendisini sanayi toplumu olarak tanımlayan Batı, bu defa kentsel toplum tanımını benimseyecektir". Şehir modelinin en son şekli ise küreselleşme ile varlık bulan küresel şehir modelidir. Bu şehir modeline sonraki sayfalarda yer alan *küreselleşme söylemi ve şehir* bölümünde değinilecektir.

2.2.4. Feodal Düzen ve Şehir

Korkut Tuna'nın şehir çalışmasında üzerinde durduğu önemli konulardan birisi de feodalizm ve şehir ilişkisidir. Tüm toplumların zorunlu olarak geçirecekleri bir düzen olarak kabul edilen feodalizmin, Türk toplumu için geçerli bir düzen olup olmadığı, diğer bir ifade ile Osmanlı'nın yapısının feodalizm ile ilgisinin olup olmadığı konusu, Tuna'nın şehir olgusu ile açıklığa kavuşturduğu bir mevzudur (Tuna, 1989).

Korkut Tuna, feodalizm konusunu ele alırken, ilk olarak feodalizmin ortaya çıkışı ve temel özelliklerinden bahseder. "Feodal olarak nitelendirilen toplum düzeninin ortaya çıkışı, zaman olarak, Roma imparatorluğunun yıkılışından sonra beliren yeni üretim ilişkileri ve örgütlenmesi" (Tuna, 1989: 199) ile birlikte gerçekleşmiştir. Feodalizmin ne olduğuna da açıklık getiren Tuna, "feodalizmin toplumsal özellikleri açısından yapılan bir genel değerlendirme ise; onun, köleci toplum düzeni ile kapitalist toplum düzeni arasında yer alan iktisadi bir sistem şeklinde" (1989: 200) tanımlamaktadır. Ona (1989: 220) göre, feodal düzenin ortaya çıkış koşulları ve özellikleri şu şekilde ifade edilebilir:

Feodalizm Roma İmparatorluğunun yıkılışı ve barbar istilaları çerçevesinde Batı toplumlarında karşılaşılan çöküntü sırasında toplum hayatını sürdürme yolunda gerçekleştirilen bir örgütlenme olup, ortaya çıkışını ve örgütlenmesini kazandıran özellikler açısından belli bir dönem ve yöreye aittir, belli bir tarım üretimi örgütlenmesidir ve dışarıya kapalı bir sistem oluşturmaktadır.

Ortaya çıkış koşulları ve belli bir yöreye has olan özelliklerine rağmen feodalizmin evrenselleştirilme çabasına dikkat çeken Tuna, Karl Marx'ın tarihi gelişmeyi açıklama biçimi olan, tüm toplumların aynı tarihi gelişme çizgisini takip ettikleri şeklindeki ele alışın feodalizmi evrenselleştirdiğini belirtmektedir (Tuna, 1989: 220).

Korkut Tuna, feodalizmin evrenselleştirilme çabası sonucu, Osmanlı İmparatorluğu'nun da feodal bir sisteme sahip olduğuna yönelik ele alışlara karşı eleştirel bir tutum sergilemektedir. Osmanlı'nın tıpkı feodal sistemde olduğu gibi tarıma dayalı bir yapısının olması ve tüm toplumların aynı tarih çizgisini takip edecekleri şeklindeki Batılı bir tarih anlayışı sonucu, Osmanlı'nın hüküm sürdüğü sıralarda Batı'da en verimli dönemini yaşayan Feodal düzenin Osmanlı toplumuna da uyarlaması ile neticelenmiştir. Bu noktada Tuna, Osmanlı'nın feodal sistem ile benzer yönlerini veya feodal sistem ile

farklılıklarını ortaya koymaktan ziyade, feodal sistemin tamamen farklı bir sistem olduğunu ortaya koymak için şehir olgusunu ele almıştır (Tuna, 1989).

Korkut Tuna'ya (1989: 213) göre, feodalizm ile ilgili yapılan araştırmalarda şehir ve şehirleşme gibi toplumların ana gelişme doğrultularına bağlı olarak sağlıklı değerlendirmelere izin veren olgular göz ardı edilmiştir. Bu sebepten dolayı, feodalizmin gerçek anlamda anlaşılabilmesi için şehir ve şehirleşme olgularının da bilinmesi gerekir.

Şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması bölümünde ifade edildiği üzere, ilk şehirler Doğu örgütlenmesi çerçevesinde ortaya çıkmış ve çevreyi de etkileyerek yayılmışlardır. Bu etkilenme sonucu Doğu-dışı örgütlenme çerçevesinde yeni şehirlerin ortaya çıktığı ifade edilmişti. Her iki örgütlenmede de dikkat çeken nokta artık-ürün ve bu artık ürünün belli merkezden kontrolü idi. Doğu örgütlenmesi ekseninde şekillenen şehirler, kendi üretim ilişkileri sonucu artık-ürün elde etmiş ve bunu merkezi bir örgütlenme ile değerlendirme yoluna gitmişti. Doğu-dışı örgütlenme de ise artık-ürün, üretim sonucu elde edilmemiş, deniz yolunu elinde bulundurmaları dolayısı ile başka bölgelerden gelen ürün fazlasına el koymak suretiyle artık ürünlerini oluşturmuşlardı. Kısaca, her iki örgütlenme sonucu ortaya çıkan şehirlerde, artık-ürün ve bu ürünün merkezi bir yönetim ile değerlendirilmesi dikkat çekici noktadır.

Bu iki ayrı toplum örgütlenmesi, iki ayrı şehir yapılanmasını ortaya çıkarmıştır: Bir tarafta, Doğu örgütlenmesi çerçevesinde ortaya çıkan ve yaygınlaşan Osmanlı şehri, diğer tarafta ise Doğu-dışı örgütlenme çerçevesinde ortaya çıkan ve yaygınlaşan Batı Avrupa şehri.

Doğu-örgütlenmesi çerçevesinde gelişen Osmanlı şehirleri, üretim yönetim faaliyetlerine bağlı olarak, bunların örgütlenip denetlendiği bölgelerde gelişmişler ve çağın en büyük yerleşim merkezleri halini almışlardır. Doğu-dışı örgütlenme çerçevesinde gelişen şehirler ise artık-ürüne sahip olup, merkezi bir örgütlenmeye ulaşmak için çok zaman geçmesini beklemişlerdir (Tuna, 1989: 216–217).

Batı Avrupa'da, feodal düzenin hüküm sürdüğü sıralarda şehirleşmenin görülmediğini ifade eden Tuna (1989: 217), “feodal düzen kendi artık-ürününü üretilmediği ve mevcut güç ve zenginliklerini bu yolda örgütleyemediği için şehirsiz bir

düzendir. Şehirlerle feodalizm bir arada bulunamazlar, birinin varlığı diğerini dışarıda bırakır” tespitinde bulunmaktadır.

Batı Avrupa’da, şehirleşmenin yeniden canlanması, mevcut toplum düzeninin değişmeye başlaması ile mümkün olmuştur. Mevcut toplum düzeni olan feodalizmin çöküşü, feodal kadroların dışında yeni bir sınıfın ortaya çıkması ile mümkün olmuştur. Ticari ilişkilerini geliştiren bu sınıf, Doğu ile girdiği ticari ilişkiler sonucu, Doğu’daki zenginlikleri Batıya taşıyarak, Batıda yeni bir düzenin oluşmasına ön ayak olmuştur. Eski toplum düzeninin çözülmesi ve yeni bir toplum düzenine geçilmesine sebep olan bu sınıf burjuva sınıfı olarak nitelendirilmiştir (Tuna, 1989: 219).

Korkut Tuna, netice itibari ile feodalizmin belli bir zaman ve yöreye ait olduğunu belirtmektedir. Ona göre, feodalizm Batı Avrupa toplumlarına has olan ve onuncu yüzyılda görülmeye başlanıp, on dördüncü yüzyılda en gelişmiş dönemine yükselen bir sistemdir (Tuna, 1989: 202). Aynı şekilde, “feodalizm Doğu’da görülen yükseliş ve zenginlik üretiminin değil, Batı’da görülen asgari düzeyde toplum hayatı sürdürmenin adı olmuştur” (Tuna, 1989: 210).

Feodalizmin hüküm sürdüğü dönemde ve coğrafyada şehir olgusu ile karşılaşmadığımızı ana hatları ile ortaya koyan Korkut Tuna, feodalizmin evrenselleştirilmesi sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun da feodal bir düzene sahip olduğu şeklindeki yaklaşımları, Osmanlı’da şehir olgusunun varlığını ortaya koyarak eleştirmekte ve Osmanlı'nın feodal bir düzene sahip olmadığını belirtmektedir.

2.2.5. Küreselleşme Söylemi ve Şehir

Korkut Tuna, küreselleşme söylemine dair de bir takım değerlendirmelerde bulunmaktadır. Onun küreselleşme söylemine yaklaşımı, temel sosyoloji anlayışını da yansıtmaktadır. Bu anlamda Tuna, küreselleşme söylemine eleştirel ve yerel bir bakış ile yaklaşmaktadır. Ona (2013a: 309) göre; "Küreselleşme Batı dünya egemenliğinin sürdürülmesi ve bir manada mutlaklaştırılması çabalarından ibarettir". Küreselleşmeye ilişkin bir diğer değerlendirmesi ise şu şekildedir: "Küreselleşme bir kader, mutlak ve kaçınılmaz bir olay değildir. Batının mevcut egemenliğini pekiştirme ve değiştirmeme operasyonudur" (Tuna, 2013a: 318).

Küreselleşme söyleminin ortaya çıkışı ve dillendirilmeye başlanması farklı yorumlara sebep olmuştur. Kimi yorumlar, bu söylemi Amerika'nın keşfine kadar geri götürmektedir. Tuna ise bu söylemin tüm toplumlarda tartışılmaya başlanmasının Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte gerçekleştiğini belirtmektedir (Tuna, 2013a: 309).

Korkut Tuna'nın küreselleşme söylemine ilişkin bir başka değerlendirmesi ise küresel yerel ayrımında kendisini göstermektedir. Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımına benzer bir ayırım ile küresel ve yerel kavramlarının kullanıldığını ifade eden Tuna, bu tutumun masum bir tutum olmadığını, tüm dünyanın Batı medeniyetine entegre edilmek istenmesinin bir yolu olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir (Tuna, 2003b).

Küreselleşme söylemine eleştirel ve yerel bir bakış ile yaklaşan Korkut Tuna, Batı medeniyetinin yeni dünya düzeninde aktif rol biçtiği küreselleşme söyleminin gerçek anlamda anlaşılabilmesi için farklı ve önemli bir bakış geliştirmiştir. Ona göre, küreselleşme söylemini anlamamanın önemli bir yolu, küresel şehirleri anlamaktan geçmektedir.

"Küreselleşme, dünyanın kültürel ve ekonomik anlamda aynılaştırılması, ekonomik anlamda tek bir elden yönetilmesi demektir... Küreselleşmenin ekonomik düzlemde olduğu gibi kültürel düzlemde, mimaride, kentlerin kuruluş ve gelişmesinde de önemli bir etkisi vardır. Küresel kentler de farklı kültürlerin bir araya getirildiği melez uzamlardır" (Uçan, 2009: 182–183). Küreselleşme, dünyayı herkesin, her an, her şeye ulaşabileceği bir alana dönüştürmüştür. Malların, yerlerin, hatta değerlerin aynılaştırıldığı böylesi bir düzende, şehirlerin aynılaştırılması kaçınılmaz bir durum olarak görülmektedir.

Şehir çalışmalarına ilişkin oldukça geniş ve önemli konuları ele alan Korkut Tuna, şehre ilişkin önemli bir boyut olan küresel şehirlere ilişkin oldukça kısa bir değerlendirme de bulunmaktadır. İlk şehir çalışmalarında ele almadığı küresel şehirler mevzusu hakkında ki eksikliği kendisi de belirtmektedir. Bu eksikliğin farkında olan Tuna, küresel şehirler ile ilgili kısa fakat oldukça ilgi çekici bir takım değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Küreselleşme tartışmalarının başladığı yıllarda şehir olgusuna eğilen Tuna, şehrin küreselleşmeden etkileneceği gerçeğini fark edememiş, fakat küreselleşmenin oldukça hızlı yayılması ve tüm alanlarda olduğu gibi şehir alanında da tüm dünyayı etkisi altına alması, Tuna'nın geç de olsa bu gerçeği fark etmesine sebep olmuştur.

Korkut Tuna, küreselleşme söylemi ve şehir olgusunun ilk olarak Habitat toplantılarında birlikte telaffuz edildiğini belirtmektedir. Ona göre, küreselleşme ve şehir olgusu ile birlikte bir topluma değil, artık toplumlara istenilen yön verilebilecektir. Küreselleşme ve şehir konusunu ele alırken, küreselleşme olgusunun tam anlamıyla anlaşılabilmesi için şehir ve şehre bağlı düzenlemeleri anlamak gerektiğini belirten Tuna, pek çok alanda olduğu gibi, küreselleşmenin şehirler üzerinde de önemli etkilerinin olduğunu belirtmektedir (Tuna, 2013b: 172). Aynı şekilde, Uçan'ın (2009: 184) da ifade ettiği üzere, "küresel şehir ticaretin, teknolojinin, para akışının, eğitim ve kültürün, medyanın, sermaye piyasalarının, ulaşımın odak noktasıdır... Küreselleşme kavramı bir aynılaştırma, benzer hale gelme/getirme anlamında bir kavramdır. Kent ve uzam planlamaları da bu düşünce çerçevesinde yapılır".

Korkut Tuna'ya göre, Batı şehir teorilerinin ısrarla üzerinde durduğu Batı şehri merkezli ele alışların temel amacı olan dünyaya istenilen yönün verilmesi fikri, küreselleşme ile yeni bir boyut kazanmıştır. Ona göre, bu temel amacı şehirler üzerinden okumak mümkündür (Tuna, 2013b: 173). Zira Batılı bir kavram olan küreselleşmenin kaçınılmazlığı, yine Batı tarafından dünyaya lanse edilmiştir. Batı-dışı toplumlara yansıtılan ve kaçınılmaz olarak sunulan küreselleşme, her alanda olduğu gibi şehir alanında da etkili olmaya başlamıştır. Bu vesile ile Batı tüm dünyaya istediği şekli verme fırsatını yakalamıştır.

Korkut Tuna, küreselleşme söylemi ve şehir konusunu ele alırken, Habitat Çalışmalarından bahsetmektedir. Habitat çalışmaları, *İnsan yerleşmeleri üzerine birleşmiş milletler konferansı* olarak bilinmektedir. Habitat I ve Habitat II şeklinde düzenlenen konferansların ilki 1976 yılında Kanada'nın Vancouver şehrinde, ikincisi ise 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir (Tuna, 2013b: 173–174).

1996 yılında, İstanbul'da gerçekleştirilen Habitat II toplantısında iki önemli noktaya dikkat çekilmiştir. İlk dikkat çekilen nokta, acınacak koşullarda yaşayan bir milyarı aşkın kişinin yaşam seviyesini iyileştirmeye izin verecek *herkese uygun bir konut* projesinin hayata geçirilmesidir. Toplantıda dikkat çekilen diğer bir nokta ise *gittikçe artan bir şehirleşme yaşayan dünyada, yaşanabilir insan yerleşmeleri* için şehir merkezlerinin ekolojik, iktisadi ve sosyal yaşanabilirliğini garanti altına almaktır (Tuna, 2013b: 175). Söz konusu toplantının özünü oluşturan ve dikkatin çekildiği bu iki hususun temel amacı,

küreselleşen dünyayı tek tip bir düzene sokma arzusudur. Bu tek tipleştirme ise şehirlerin dizaynı ile gerçekleştirilecektir.

Habitat toplantıları şehirlere dünya çapında bir çeki düzen verme çabası olarak da değerlendirilebilir. Ya da çok kalabalıklaşan dünya nüfusundan Batının zarar görmemesinin şehirler aracılığı ile araştırılması ve bunun için yeni kural ve ilkeler aranması olarak da meseleye bakmak mümkündür. Başka bir deyişle Habitat toplantıları şehirler aracılığı ile dünyaya da çeki düzen vermek söz konusu edilecektir. Batı dışı şehirlerin ve özellikle kırsal alanların mevcut gelişmeleri dikkatleri ve araştırmaları üzerine çekecek ve bu yaklaşım biçimi ile şehirlerin toplumlara yön vermesi değil artık dünyaya yön vermesi söz konusu olacaktır (Tuna, 2009: 21).

Küreselleşmenin niçin şehirler üzerinden yayılmak istendiğine de açıklık getiren Tuna, *şehirler büyümenin ve uygarlığın motorudurlar ve içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında insanlığın yarısı kentsel bölgelerde yaşayacaklardır* şeklindeki ifadelerden hareketle küreselleşmenin şehirler üzerinden yayılmak istenmesinin sebebini belirtmektedir (Tuna, 2013b: 175–176).

Küreselleşmenin, şehirler üzerindeki etkisini vurgulama ve Batı-dışı toplumlardan yükselen bir öz eleştiri olarak şu ifadeler oldukça manidardır: "Avrupa'nın düşünce paradigmaları ile kendimiz olamayız, özgün olamayız. Kendimize özgü bir mimariye Avrupa paradigması ile yaklaşmak, Avrupa paradigması ile yeni bir kent yaratmak yerine, bütün deneyimlerden yararlanarak kendi şehrimizi kurmak, kendimize özgü bir şehir kurmak çok daha akıllıca bir yol olsa gerek" (Uçan, 2009: 187). Küreselleşmenin etkisi ve kuşatıcılığı göz önünde bulundurulduğu zaman, bu ifadelerin temenniden öte bir anlam ifade etmediği görülecektir.

2.2.6. Mikro Boyutta Şehir Çalışmaları

Korkut Tuna, şehir olgusuna ilişkin makro boyutta önemli çalışmalara imza atmıştır. İstanbul sosyoloji ekolünün temel karakteristiği olan makro ölçekli sosyoloji yapma tarzını önemli ölçüde benimseyen Tuna, bu ekolden farklılaşan ve ekole yeni bir anlayış kazandıran isim olarak da dikkat çekmektedir. Bu anlamda, Tuna'nın şehir sosyolojisine ilişkin yapmış olduğu mikro ölçekli bir takım çalışmalardan söz etmek mümkündür.

Mikro boyutta yapmış olduğu şehir çalışmaları daha çok İstanbul şehrine yöneliktir. İstanbul'un tarihi özelliklerine de vurgu yapan Tuna, İstanbul'un, özellikle göç ile birlikte yaşamış olduğu değişim ve dönüşüm üzerinde durmaktadır. Bu anlamda, apartmanlaşma, gecekondulaşma, sanayileşme, şehir planlama çalışmaları ekseninde şehrin değişen yapısını analiz eden bir takım değerlendirmelerde bulunmaktadır.

İstanbul'un tarihi ve toplumsal özelliklerine vurgu yapan Tuna, İstanbul'u nev-i şahsına münhasır bir dünya şehri olarak nitelendirmektedir. Doğu ve Batıyı birleştiren bir şehir olan İstanbul, ona göre, Doğunun gerçek başşehridir (Tuna, 2004: 1). Başka bir yerde ise İstanbul'un artık bir başşehir olmadığını belirten Tuna, İstanbul'un tarihten gelen ihtişamını ise sürdürdüğünü belirtmektedir (Tuna, 2013a: 398).

Her ne kadar tarihten gelen ihtişamını sürdürse de göç ile birlikte, hızlı bir şekilde büyüyen ve genişleyen İstanbul'da, yapısal ve toplumsal pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar, İstanbul'un tarihi ve toplumsal özelliklerini tahrip eden bir niteliğe sahip olmuşlardır. Korkut Tuna (2013a: 399), bu durumun sonucunda İstanbul'un yeniden şekillenmesi ve belli özelliklere sahip olmasını iki duruma bağlamaktadır: *Göçlere bağlı nüfus artışı ve şehir planlama faaliyetleri*.

Korkut Tuna'nın ilk dikkat çektiği nokta, göç ile birlikte İstanbul'da ortaya çıkan apartmanlaşma ve gecekondulaşma olgularıdır. Şehrin farklı bölgelerinde ortaya çıkan bu yapılanmalar, aynı şehirde varlık bulan; fakat birbirleri ile herhangi bir ilişki içine giremeyen insanlara mekân olmuşlardır.

Apartmanlaşma olgusu, günümüzde küresel bir hal almış bulunmaktadır. Tuna'nın İstanbul örneğinden hareketle ele aldığı bu olgu, dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'nin tüm şehirlerinde de görebileceğimiz bir durumdur. Apartmanın İstanbul'a girdiği ve yayıldığı yıllar ile beraberinde şehre yaşattığı değişim ve dönüşümler ve bunun sonucunda ortaya çıkan problemler, Tuna'nın ele aldığı mevzulardır.

Apartmanın İstanbul'un hayatına 1800'lü yılların sonlarında Beyoğlu, Taksim, Şişli/Nişantaşı gibi semtlerde girmeye başladığını belirten Tuna, 1930'lu yıllardan itibaren ise apartmanların yaygınlaşarak İstanbul'un ikametgâh değişiminin simgesi olduklarını ve eski ahşap yapıların yerlerini, mevcut arsalarında, apartmanlara bırakmaya başladığını ve apartmanların İstanbul'un simasının değişmesinde önemli rol üstlendiğini belirtmektedir.

1960'lı yıllardan itibaren ise apartmanlaşmanın şehir ekonomisinde üstlendiği role değinen Tuna, İstanbul'u semt semt, sokak sokak, bina bina dolaşan müteahhitlerin apartmanlaşmanın artışıında üstlendikleri role vurgu yapmaktadır (Tuna, 2013a: 399–400).

Korkut Tuna, apartmanlaşma ile birlikte, İstanbul şehrinin sosyal yapısında meydana gelen değişmelere de açıklık getirmektedir. Apartmanlaşmanın aile yapısı üzerindeki etkisine değinirken, geniş aileden çekirdek aileye geçiş süreci ve apartman yaşamının bunda oynadığı role özellikle vurgu yapmaktadır. Apartman hayatının semtler arasında da bir ayırımın nişanesi olduğunu belirten Tuna, apartmanların mahalle yaşamı ve sokaklar üzerindeki etkisine de değinmekte, aynı zamanda geniş aileden çekirdek aile yapısına geçiş ile birlikte dede, nene ve torunlar arasındaki kültür aktarımının da kaybolduğunu belirtmektedir (Tuna, 2013a: 400–401).

Korkut Tuna (2004: 4–5), şehrin merkezinde yaşayan ve apartmanlara hapsedilmiş insanların durumunu resmederken şu ifadeleri kullanmaktadır:

Resmi şehrin çizilmiş yasal sınırları içinde yaşayanlar, çevrede olup bitenlerden habersizdir. Onlar uygun görülen ve her şeyiyle tek çözüm olarak kabul edilen apartmanlaşmanın hücrel dokuları içine sıkıştıkları için çok yakınlarında bile olup bitenin farkında değillerdir. Oturdıkları yerlerin mahalle ve mahalleli ilişkilerini bırakın, komşuluk ilişkilerinden bile sıyrılıp apartman dairelerine kapandıkları için büyük çoğunluğunun birbirini tanıması için ancak büyük bir depremin onları beton hücrelerinden çıkarması gerekmiştir.

Korkut Tuna, apartmanlaşma olgusunun yanında göç ile birlikte İstanbul'da ortaya çıkan gecekondulu ve gecekondulaşma olaylarına da açıklık getirmektedir. Ona göre (2013a: 402), "gecekondulu olayı; İstanbul'un belediye sınırları dışında gelişen, göç etmiş farklı nüfus gruplarının, konut ve yerleşim sorunlarını kendi başlarına çözmeye girişimi olarak tanımlanabilir"

Özellikle, 1950'li yıllardan itibaren artan içgöç ve bununla birlikte ortaya çıkan çok yönlü nüfus hareketleri, gecekondulu ve gecekondulaşma olgularının ortaya çıkmasına sebep olmuş ve şehre yönelik çalışmalar bu yeni alanlara yönelmiştir. Bu araştırma alanları günümüze kadar güncelliğini korumuştur. Tuna, gecekondulu ve gecekondulaşma olgularına yönelen araştırmacıların, İstanbul şehrinin kendisini bırakıp, çevresi ile ilgilendiklerini belirtmektedir (Tuna, 2004: 2).

Korkut Tuna'ya göre, yönetici ve bilimsel araştırmacıların İstanbul şehrinin merkezini bir kenara bırakıp çevre ile ilgilenmeleri, şehir merkezinde ortaya çıkan bir takım sorunların göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Özellikle, apartmanlaşma ile birlikte tarihi dokuda meydana gelen değişme ve ortaya çıkan dönüşüm araştırmacılar ve yönetici kadrolar tarafından göz ardı edilmiştir (Tuna, 2004: 2–3).

"Gecekondu olarak nitelendirilen ve konut sorunu karşısında bireysel çözüm olarak kabul edilen, ama şehrin çevresindeki doğayı ve özellikle ormanlık alanları tahrip etmekle kalmayıp yarattığı sosyal dokuyu içinden çıkılmaz ve çözüm bulunamaz sorunlarla baş başa bırakan bir yapılaşma ve mekân kullanım biçimi yaratmıştır" (Tuna, 2004: 3). Hızlı bir şekilde yayılan ve şehrin dokusunu da değiştiren gecekondulaşma, İstanbul şehrinin nüfusunun artışında önemli bir fonksiyon üstlenmiştir. Büyümenin nüfus artışı ile eş değer kabul edilmesi, bu yapılaşmaya önemli bir anlam yüklemiştir.

Gecekonduarda yaşayan insanlar, İstanbul'da yaşayan; fakat İstanbul şehrini görmeyen bir kitleyi oluşturmaktadır. Tuna, bu durumu ifade ederken İstanbul için, *'İstanbul şehirlisi olmayan bir şehirleşme yaşamaktadır'* ifadelerini kullanmaktadır. Aynı şekilde gecekonduarda yaşayan insanların deniz görmediğini, tarihi yarımadaı bilmediğini, vapura binmediğini, cami ve parklı meydanlarda dolaşmadıklarını belirten Tuna, bu insanların parçası oldukları şehrin tarihinden, kültür ikliminden yararlanmamış çok kalabalık bir kentli nüfusu oluşturduğunu belirtmektedir (Tuna, 2004: 4–5).

İstanbul şehrinde yaşanan değişim ve dönüşüm ile birlikte ortaya çıkan apartmanlaşma ve gecekondulaşma olayları birbirleri ile ilişki içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Korkut Tuna, bu ilişki biçimini ifade ederken bu olaylar neticesinde ortaya çıkan *kapıcılık* ve *işportacılık* gibi yeni iş alanlarını örnek vermektedir: "Şehrin çeperlerinde başlayarak her yanını kuşatan bu hareket zaman içinde ürettikleri yeni ilişkilerle apartmanlaşan ve buna bağlı olarak ihtiyaçları değişen mevcut şehrin ihtiyaçı olan yeni kadroları da ürettiler: *Kapıcılar*. Gecekonduarda yaşayanların gelişen ve karmaşıklaşan ilişkilere sahip olan şehre sundukları diğer bir hizmet ise genellikle *'marjinal sektör'* olarak adlandırılan *işportacılık* oldu" (Tuna, 2013a: 403).

Bu yeni iş alanları dışında gecekondu ve apartmanlarda ortaya çıkan sorunların çözümü de beraberinde gecekonduarda ulaşımı sağlayan *minibüsçülük*, apartmanlarda ki

ulaşımı sağlayan *dolmuşçuluk* gibi daha farklı iş alanlarını da ortaya çıkarmıştır (Tuna, 2013a: 404).

Geçen zamana bağlı olarak gecekonduların sakinleri de elektrik, su, doğal gaz, ulaşım, eğitim, güvenlik ve sağlık gibi hizmetlerden faydalanmaya başladılar ve bu gelişmelerle şehrin yasal çerçevesine dâhil olmuş oldular. Tuna, bu gelişmenin gecekondular olayının bitmesi anlamına gelmediğini belirtmekte ve gecekondular olayının kılık değiştirerek varlığını sürdürdüğünü gösteren bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Tuna, şehrin resmi sınırlarına dâhil olunan bu alanların *varoş* olarak tanımlandığını ve tipik gecekondular özelliği sergilediğini belirtmektedir (Tuna, 2013a: 405).

Korkut Tuna, İstanbul'un bozulan ve tahrip edilen tarihi dokusuna vurgu yaparken Eminönü ilçesini örnek verir. "Belki de asıl İstanbul'u büyük kısmı ile sınırları içinde barındıran Eminönü gece ve gündüz arasındaki nüfus farkı ile önemli bir göstergesi olma niteliğindedir. En büyük ve zengin tarihi eserlerin yanında eski nüfusunu ve dokusunu kaybettiği için bir kimlik bunalımı yaşamının izlerini taşımaktadır" (Tuna, 2004: 5). Eminönü'ne gündüz akın eden insanlar, gece başka yerlerde barınmaktadırlar. Bu durum, Eminönü'nün geçirdiği dönüşümün bir göstergesidir. "Eminönü bir yanda işyerleri ve imalathanelerin istilası karşısında kaybettiği nüfusunun yerini, şimdi iş yerlerinin de çevreye gitmeleri sonucu boşalan mahalleleri ile bir çöküntüyü yaşamaktadır" (Tuna, 2004: 6).

Her ne kadar tarihten gelen ihtişamını sürdürse de göç ile birlikte, hızlı bir şekilde büyüyen ve genişleyen İstanbul'da, yapısal ve toplumsal pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar, İstanbul'un tarihi ve toplumsal özelliklerini tahrip eden bir niteliğe sahip olmuşlardır. Korkut Tuna (2013a: 399), bu durumun sonucunda İstanbul'un yeniden şekillenmesi ve belli özelliklere sahip olmasını iki duruma bağlamaktadır: *Göçlere bağlı nüfus artışı* ve *şehir planlama faaliyetleri*.

Korkut Tuna (2013a: 408–410), göç hareketleri sonucu artan nüfus hareketleri ve bu nüfusun ortaya çıkardığı *apartman* ve *gecekondular* olgularının yanında İstanbul'un tarihi ve toplumsal özelliklerinin şekillenmesinde şehir planlama çalışmalarının rolüne de vurgu yapmaktadır. Bu anlamda, kalabalıklaşan şehrin iskânı ve oluşan sanayiye yer bulmak için yapılan planlama çalışmaları Tuna'nın üzerinde durduğu mevzulardandır.

Netice itibari ile İstanbul için, *zamana ayak uydurabilen bir şehir* nitelemesinde bulunan Tuna, *arabesk müzik, yoksulluk kültürü* gibi yeni kavramların da İstanbul'un toplumsal ilişkileri sonucu ortaya çıktığını belirtmektedir (Tuna, 2013a: 412).

Korkut Tuna, mikro boyutta şehir çalışmalarını İstanbul şehri üzerinde yoğunlaştırırsa da bu anlamda ilk çalışması, 1987 yılında ele aldığı, *Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Şanlıurfa'ya Düşen Rol Üzerine Bir Kaç Not* adlı, Şanlıurfa'nın tarihi konumu ve jeo stratejik konumuna değindiği çalışmasında görmek mümkündür. Tuna, söz konusu çalışmada, Şanlıurfa'nın GAP ile birlikte geçireceği değişim ve dönüşüm ve bu değişim dönüşüm de üstleneceği role ilişkin önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır (Tuna, 2013a: 413–420).

Korkut Tuna'nın mikro boyutta şehir çalışmalarına yaptığı bir diğer önemli katkı, danışmanlığını yaptığı yüksek lisans ve doktora öğrencilerini bu alanlarda çalışmaya yönlendirmesidir. Bu anlamda, Seda Bilan Seheroğlu'nun *Gecekondudan Varoşa Kadının Değişen Statüsü: Bayramtepe Örneği* (2006) adlı yüksek lisans çalışması ile *Kentin Mekansal Dönüşümü ve Toplumsal Gerilimler: İstanbul Örneği* (2012) adlı doktora çalışması; Suvat Parin'in *Kentsel Ortamda Bir Getto (Fatih Kadınlar Pazarı Örneği)* (2008) adlı doktora çalışması; Alim Arlı'nın *Kent ve Mekan: 1990'lardan Sonra Denizli'de Kentsel Dönüşüm Süreci* (2009) adlı doktora çalışması ve Murat Şentürk'ün *Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul* (2011) adlı doktora çalışmasını saymak mümkündür.

2.3. BİLGİ SOSYOLOJİSİ

Mannheim, Bilgi Sosyolojisini; "toplum hakkındaki bilgilerimizin, toplumsal kökeninin araştırılmasına ve ne gibi etkilerinin olduğunun anlatımına verilen addır" (Mardin, 2002: 72) şeklinde tanımlarken, Berger Luckmann; "insan düşüncesi ve bu düşüncenin içinde olduğu sosyal konteks arasındaki ilişkileri incelemeye çalışan bir bilim" (Yıldırım, 2007: 12) olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere bilgi ve toplum arasındaki ilişki, Bilgi Sosyolojisinin ilgi alanını oluşturmaktadır.

Toplum ve bilgi arasındaki ilişki, başka bir ifade ile *toplum bağlamında bilgi*, Bilgi Sosyolojisinin konusunu oluşturmaktadır. Bilgi sosyolojisinin gelişiminde pek çok düşünürün etkisi olmuştur. Condorcet, Saint-Simon, Comte ve Marx gibi düşünürler bu alana öncülük ederken; Jaruselam, Durkheim, Levy Bruhl, Pareto, Weber ve Scheler gibi

bazı düşünürler kuruculuk yapmış; Mannheim, Sorokin ve Gurvitch gibi düşünürler de Bilgi Sosyolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Aydın, 2004: 41–43).

Mustafa Aydın, Bilgi Sosyolojisinin öncüleri ve kurucularının yanı sıra, Bilgi Sosyolojisinin gelişimine katkıda bulunan özellikle üç isimden bahseder: Karl Mannheim, Pitirim Sorokin ve George Gurvitch. Ona göre, Bilgi Sosyolojisinin geliştirilmesinde ve sistemleştirilmesinde bu üç ismin önemli katkıları olmuştur (Aydın, 2004). Bu ifadelerde de görülebileceği gibi, "bilginin hikayesini kurgulayan sosyolojik çalışmalar, modern zamanlarda Batı coğrafyasında ve Batı egemenliğinde gerçekleştiler. Bu nedenle Bilgi Sosyolojisi, aynı zamanda bir Batılı bilgi cemaati söylemidir. Çünkü Batılı sosyal bilimcilerin Batı entelektüel coğrafyasında yaşayarak, düşünerek ve kurgulayarak geliştirdikleri bir etkinliktir" (Yıldırım, 2007: 21).

Korkut Tuna, bilgi konusunu ele alırken belli durumları göz önünde bulundurmaktadır. Dikkat çektiği ilk durum, tüm dünyanın tek noktadan yayılan bilgi türü ile karşı karşıya olmasıdır. Ona göre, "bugün bütün dünya bir merkezden yayılan ve tarihte belli ilişkilerle elde edilmiş bir bilgi türünün ve tüm tezahürlerinin istilasını altındadır" (Tuna, 1991: 87). Tüm dünyaya tek noktadan yayılan bu bilgi türü, Batılı bilgidir. Bu bilgi türü, Tuna'nın üzerinde durduğu önemli bir alandır.

Batılı bilginin, tüm toplumlara olduğu gibi, Türk toplumuna da aktarıldığını ve bu aktarma sonucu toplum hayatında önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığını belirten Tuna, bu gelişmeler sonucunda Batılı bilgi konusuna eğilme gereği duyduğunu belirtmektedir (Tuna, 2011b: 115). Tuna'nın bilgi konusunu ele alışı geniş kapsamlı bir Bilgi Sosyolojisi çalışması şeklinde değildir. O, sadece Doğu-Batı çatışması ekseninde ele aldığı Batılı bilginin eleştirisini yaparken, dolaylı da olsa bir Bilgi Sosyolojisi yapmaktadır.

2.3.1. Bilgi Nedir

"Bilgi kısaca insan ve toplumların, başta kendisi olmak üzere, çevresini bir algılayış ve yorumlayış biçimidir... Çağdaş bilgi teorisine göre bilgi, suje ile obje arasında aktar aracılığıyla elde edilen zihinsel bir olgudur" (Aydın, 2004: 19–20). Tuna'ya göre, "Bilgi insanlığın ve toplumun başlangıcından günümüze kadar her aşama ve her durumda, her koşul ve ilişkide karşılaştığımız toplumsal bir özellik olarak karşımızda bulunmaktadır" (1991: 91). Bilgiye ilişkin diğer bir tanımlama ise şu şekildedir: "Söylemsel bir uygulama

tarafından düzenli bir biçimde oluşturulmuş ve bilime yer vermekle zorunlu olarak yükümlü bulunmadıkları halde, bir bilimin kuruluşu için gerekli olan elemanların bu toplamına bilgi adı verilir” (Foucault: 1999: 233).

Korkut Tuna, bilgiyi toplumu ve toplum olaylarını anlamamanın bir kılavuzu olarak görmektedir. Ona göre, "bilgi başlangıcından beri insanla birlikte olduğu gibi aynı zamanda bütün başarılarının bir toplamı, saklayıcısı, taşıyıcısı ve aktarıcısıdır. Bu bakımdan toplumu en derinlerine kadar bilgisi ile anlayabilmemiz mümkündür" (Tuna, 1991: 91). Bu anlamda, bilgi; toplumu ve toplum olaylarını anlamamanın önemli bir yoludur. Aynı şekilde, toplum olaylarını dünden bugüne taşıyan bir araç olmakla birlikte, "bilgi toplumun her kesiminin, her bireyinin bir ürünü, payına ve ölçüsüne göre katıldığı toplumsal bir faaliyeti olduğuna göre, bu çerçevede yapılacak çalışmaların toplumun karmaşık, ele gelmez yanlarını anlamamıza yardım etmesi yanında; dününe geçmişine ait özelliklerini, durumunu, geçirdiği değişiklikleri, kazanılan kimliği yanında çatışmalarını ve gerginliklerini de anlamamıza yardımcı olacağını kabul edebiliriz" (Tuna, 1991: 92).

Korkut Tuna, bilgi konusunu ele alırken tarihsel sosyoloji yapma tarzını sürdürmektedir. Bilgi konusunu ilk toplum ve ilk bilgiden hareketle ele almakta ve açıklamaktadır. Tuna'ya (1991: 92) göre; bilgi konusunu "sosyolojik boyutları içinde ele alabilmek için tarihe dayanmak ve bu süreç içinde olabildiği kadar başlangıç durumlarına kadar geri gitmek gerekmektedir".

İnsanın bilgiyi kullanması, beden ve zihin özellikleri ile sınırlı bir durum değildir. Bunların ötesinde bir takım toplumsal ilişkilerin varlığı, insanın bilgiyi kullanmasını sağlamıştır. Yani, bilginin kullanımı bir takım toplumsal ilişkiler sonucu ortaya çıkmıştır. İnsan, ilk olarak çevresi ile doğrudan girdiği ilişkiler sonucu kendi bedenini kullanmış, daha sonra ise beden dışı bir takım donanımlar geliştirmiştir. Beden dışı geliştirilen bu donanımlar bir takım araç ve gereçlerin geliştirilmesini sağlamıştır (Tuna, 1991: 95–96). İnsanın toplumla kurduğu ilk temas ve bu temasla birlikte ortaya çıkan gelişmeler, insanın bilgiyi kullandığının ilk göstergelerindedir. Mardin (2002: 91) de, "insanlar bilgiyi "tabiat"tan almazlar, toplumdan alırlar ve toplumdan alınan bilgi şekillenmiş bilgidir" diyerek, bilgi ve toplum arasındaki kaçınılmaz ilişkiye temas etmektedir.

Ali Bulaç, bilgi konusunu açıklarken, İslam dininin ilahi kitabı Kur'an-ı Kerim'den hareketle bir takım değerlendirmelerde bulunur. Ona göre; *Kur'an bilgi konusunu yaratma konusuyla bir arada ele alır ve ilk insanın yaratılmasıyla bilgi sorununun da ortaya çıktığını bize haber verir.* Dini referanslardan hareketle bilgi konusuna açıklık getiren Bulaç, üç tür bilgiden bahseder: Öğretilen bilgi, indirilen bilgi ve öğrenilen bilgi (Bulaç, 2007: 88–93).

Korkut Tuna ise iki tür bilgiden bahsetmektedir. İlki, bireysel boyuttaki bilgi, ikincisi ise toplumsal boyuttaki bilgidir. Tuna, bireysel bilgiyi, “bireyin veya grubunun doğrudan ilişkilerle çözebildiği durumlar karşısında elde ettiği ve özelliği açısından bazı kereler dışlaşmamış ve paylaşılmamış bir biçimde karşımızda bulunan bilgi olarak” (1991: 99) tanımlamaktadır. Bilginin, bireysel boyuttaki bilgiden toplumsal boyuttaki bilgiye doğru gelişme kaydettiğini ifade eden Tuna, bu gelişmeyi, insanın doğa ile kurduğu üretici ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkan tarıma geçiş sorunu ile açıklığa kavuşturmuştur. Ona göre, bireysel boyuttaki bilgi ile sorunların çözülemediği noktada, insanlar toplum halinde örgütlenerek sorunları çözmeye çalışmışlardır. İnsanların toplum olarak örgütlenmelerinin en önemli boyutu ise tarıma geçiş ile birlikte ortaya çıkan örgütlenme biçimidir (Tuna, 1991: 99).

2.3.2. Bilginin Yaygınlaştırılması/ Batılılaştırılması

Korkut Tuna, bilginin yaygınlaşması konusunu ele alırken bilginin yaygınlaşması yerine *yaygınlaştırılması* ifadesini kullanmaktadır. Çünkü bilginin yaygınlaşması kendiliğinden olan bir olay değildir. Tam aksine, kendi dışında bir takım etkiler, bilginin yaygınlaşmasına, diğer bir ifade ile yaygınlaştırılmasına sebep olmaktadır. Aynı şekilde bilgi yaygınlaştırılırken, belli bir bilgi türü, belli biliş tarzları yaygınlaştırılmaktadır. Yaygınlaştırılan bu biliş tarzları, Batılı tarzlardır. Dolayısıyla bilginin yaygınlaştırılması demek, Batılı bilginin yaygınlaştırılması demektir. Bu da Bilginin Batılılaştırılması anlamına gelmektedir.

Batı, her alanda olduğu gibi bilgi alanındaki hâkimiyetini ve otoritesini de sürdürme gelmiştir. Batı, Doğu'da bulunan bilimsel gerçekleri dahi, Doğu'daki bilimsel bilginin varlığına kanıt olarak kabul etmemiştir (Tuna, 2011b: 53). Çünkü Batılı bilgi evrensel olarak görülmüş ve o şekilde kabul edilmiştir. Yıldırım'ın (2007: 26) tespitine göre,

"Tanrının evrenselliği, yerini Batılı bilginin evrenselliğine bırakmıştır. Bu nedenle Baykan Sezer'in işaret ettiği gibi artık İsa'nın evrensel mesajı yerine Marx'ın evrensel mesajları geçmiştir". Bu noktada din yerini bilime bırakmış, din adamları ise yerlerini bilim adamlarına bırakmışlardır.

Batılı bilginin özellikle Doğu toplumlarında yayılmasını oryantalizm teorisi üzerinden okumak mümkündür. "Oryantalizm, Batının uzun yıllara dayalı Doğu üzerindeki ideoloji ve uygulama çalışması olarak bilgi sistemini anlatır. Doğu üzerine yapılan Batılı çalışmaların ürünü olan bilgi sistemi, temelde Batının üstünlüğünü onaylamakta ve Edward Said'in çarpıcı vurgusuyla Doğuyu Batı içinde eritmektedir" (Yıldırım, 2007: 23).

Korkut Tuna'ya göre, Batılı bilgi yaygınlaşmaktan ziyade yaygınlaştırılmıştır. Yaygınlaştırılan bu bilme tarzı dünyada tek geçerli biliş tarzı olarak kabul edilmiştir. Tuna, bu tek biliş tarzının nasıl yaygınlaştırıldığı mevzusunu sorgulamakta ve tarihi kökenlerine inmektedir. Bu noktada, Tuna'nın eleştirel ve tarihsel sosyoloji yapma tarzı kendisini belli ettirmektedir.

Batılı bilginin yaygınlaştırılmasının tarihi kökenlerine değinirken, Osmanlı'nın Batılı bilgi ile olan temasına değinen Tuna, Osmanlı'nın "Doğu bilgi birikimi kadar Batı bilgisinden de yararlandığını" (Tuna, 2011b: 118) belirtmektedir. Osmanlı'nın Batı bilgisine ihtiyaç duyma gerekçesini de sorgulayan Tuna, devlet siyasetinin bir gereği olarak Osmanlı'nın Batı ile girdiği ilişkiler neticesinde, Batılı bilgiye ilgi duyduğu tespitinde bulunmaktadır (Tuna, 2011b: 128).

İhsanoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı bilgisi ile olan temasını modern bilimlerle olan teması üzerinden açıklamaktadır. Osmanlı, ilk dönemleri itibariyle kendisini hem siyasi hem askeri alanda Batı'dan üstün görmekteydi. Değişen zamana bağlı olarak Batı ile farklı ilişkilerin kurulması, Osmanlı'nın Batıdaki yeni bilim dallarına ilgi duymasına sebep olmuştur. İhsanoğlu, Osmanlı'nın bu ilgisine bağlı olarak, tercüme, Osmanlı elçilerinin Batı'daki gözlemleri ve eğitim kurumları gibi vasıtaların, Batı biliminin Osmanlı'ya transferini sağladığını belirtmektedir (İhsanoğlu, 1991). Görüldüğü gibi bilginin Batılılaştırılmasında modern bilimlerin önemli payı olmuştur. Modern bilimlerin ortaya çıkışı da karşılaşılan belli sorunlara çözüm arama sonucu gerçekleşmiştir. Batı toplumlarının Avrupa dışına açılmaları sırasında karşılaştıkları güçlükleri giderebilmek

amacıyla başvurdukları yöntemler, yeni bilim dallarının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu yeni bilim dalları da modern bilimler olarak isimlendirilmişlerdir (Tuna, 2011b: 64).

Batılı modern bilimler ve bunlara bağlı biliş tarzları, tüm toplumlara yayılmak istenmiş ve bu durum önemli ölçüde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde görülmeye başlanan bu durum, Cumhuriyet Türkiye'sinde de süregelmiştir. Tuna (2011b: 141), idari, hukuki, siyasi ve iktisadi alanlarda Batılı modellerin örnek alındığını ve bu vesile ile Batılı bilginin yayılıp egemenliği ele geçirdiğini belirtmektedir. "Bilimsel kanunların yeni dönem ürünleri, mühendislik eşliğinde sanayi düzenini inşa ederken teknolojik yenilikler bu üstünlüğün şahitliğini yapacaktır! Trenler, büyük köprüler, demir yolları, fabrikalar, vapurlar vs. Batı bilgisinin üstünlüğünü ispatlayan veriler olarak Batının da üstünlüğüne delil gösterilecektir" (Yıldırım, 2007: 22).

Bilginin yaygınlaştırılması, diğer bir ifade ile Batılılaştırılmasında kitle iletişiminin oynadığı role de değinen Tuna, kitle iletişim araçlarının bilginin yaygınlaştırılması ve halka mal edilmesinde önemli bir rol üstlendiğini belirtmektedir (Tuna, 2011b: 102). Teknolojinin gelişmesi ile birlikte, bilgisayar ve buna bağlı olarak internetin tüm toplumlar arasında bir sanal bağ kurması bilginin daha hızlı bir şekilde yaygınlaşmasına olanak sağlamaktadır (Yıldırım, 2007: 130–131). Teknolojinin kaynağı Batı olduğundan dolayı, bu kanalla yayılan bilgi Batılı bilgi olmaktadır.

Bu noktada, Korkut Tuna'nın, bilgi çalışmasında eksik olarak görülebilecek bir yönüne vurgu yapmak gerekmektedir. Tıpkı, Tuna'nın şehir çalışmasında eksik bir yön olarak gördüğü küresel şehir bölümü gibi, bilgi çalışmasında da küresel bilginin eksikliği dikkat çekmektedir. Tuna, her ne kadar kitle iletişim araçlarının bilginin yayılışına ve halka mal edilmesine vurgu yapsa da, bilgisayar ve internetin bunda oynadığı role değinmemiştir. "Küresel bilgiyi simgeleyen en önemli olgu bilgisayardır. Bilgisayar, modern bilgi üretim simgesi olan matbaanın yerine geçerek bilgide yeni bir devrime yol açmıştır... Bilgisayar, küreselleşmenin bireysel olan ve herkese ulaşan bilgi amacına uygun bir biçimde bilgiyi üretmekte, sınıflamakta ve yaymaktadır" (Yıldırım, 2007: 130). Çalışmanın yapıldığı dönem göz önünde bulundurulduğunda Tuna'nın bu konuya neden değinmediği daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü o dönem, internet henüz tüm toplumlarda yaygınlaşmamış ve gücü tam olarak kavranılmamıştır. Fakat, günümüzde internetin gücü ve fonksiyonu

olabildiğince artmıştır. "İnternet, uydu teknolojisinin imkânlarıyla birlikte bilginin ağ içine yerleşerek yayılımını, üretimini, paylaşımını, satışını ve tüketimini anlatmaktadır" (Yıldırım, 2007: 131). Bu noktada Tuna'nın bilgiye dair yeni bir çalışmasının bulunmaması bir eksiklik olarak kabul edilmelidir.

Korkut Tuna, bilginin yayılışında *güven* faktörünün etkisine de değinmektedir. Bilgiye duyulan güven beraberinde bilgiye duyulan inancı da getirmektedir. Bilgiye duyulan inanç ise, bilginin devamlılığı, büyümesi ve kullanılışı açısından önemli bir unsur olarak görülmektedir. Modern bilimlere karşı, tüm toplumlarda bir güven duyma söz konusudur. Tuna'ya göre bu güven masumane bir güvendir ve bu masumane güvenin temel kaynağı, bilginin biriktirilmesi ve yayılması ile birlikte insanın mutluluğunun ve beşeri şartlarının düzelebileceğine olan inançtır (Tuna, 2011b: 86).

Batılı bilginin tüm toplumlarda yayılması ve kabul görmesi, *bilimsellik* kisvesi altında gerçekleşmiştir. Batılı bilginin daha bilimsel olması veya o şekilde görülmesi, Batılı biliş tarzlarının toplumların her kesimine, tüm donanımları ve biçimleriyle yayılmasına olanak sağlamıştır (Tuna, 2011b: 132). Aydın'da, Bilimsel bilginin (veya Batılı bilginin) günümüzde olabildiğince önemsendiğini ifade etmektedir. Buna rağmen, tüm avantajları ile birlikte bilimsel bilginin dezavantajları olduğunu da vurgulamaktadır (Aydın, 2004: 228).

Son olarak Batılı bilginin yayılmasını sağlayan enformasyon ya da bilgi toplumu olayına değinmekte fayda var. "Enformasyon, bilgilendirme demektir ve özellikle modern çağların ilginç olayıdır. Enformasyon naiv bir bilgi edinme yolu değil, gerektiğinde bilgilendirilenin iradesinin hilafına bir bilgilendirmedir" (2004: 226) diyen Aydın, enformasyon ya da bilgi toplumunun dezavantajlarını şu şekilde ifade etmektedir (Aydın, 2004: 227):

Enformasyon toplumu, kitle haberleşme araçlarıyla bilgilenmenin arttığı, hayatı olumlu yönde etkileyen müspet bir süreç gibi gözükmekte, herkes bir bilgi toplumu olmanın şeref ve zevkinin tadını çıkarmaktadır. Ne var ki bu, kişisel ve ulusal iradeleri süpüren; özgürlük, bağımsızlık, çoğulculuk, bilgililik gibi pek çok olguyu olumsuz yönde etkileyen bir süreçtir. Çünkü insandan bilginin kaynağı gizlenmekte, amaçlı verilmekte, bilginin varlığı bildirilerek onunla yetinilmesi istenmektedir. Bu ise kendini aşmaya yönelik her süreçte gördüğümüz gibi sorunlar doğurmaktadır. Sonuç olarak da hemen bütün toplumlar bütünüyle kendi eserleri olmayan bir bilgi sistemini yaşamaktadırlar.

Aydın'ın bu ifadeleri, bilgi toplumunun tuzaklarını gösterme adına oldukça manidardır. Batılı bilginin enformasyon aracılığıyla yayılması ve bu şekilde bilginin Batılılaştırılması tüm hızıyla devam etmektedir.

2.3.3. Batılı Bilginin Eleştirisi

Korkut Tuna, bilgi konusunu Batılı bilginin eleştirisi üzerine inşa etmektedir. Batılı bilginin eleştirisini yaparken kullandığı yöntem, tarihsel ve eleştirel sosyoloji anlayışı ile önemli ölçüde örtüşmektedir. Özellikle, Doğu-Batı çatışması bilgi konusunda başvurduğu yöntem olarak dikkat çekmektedir. Korkut Tuna, Batılı bilginin üzerine konumlandığı ve meşruiyetini sağladığı iki noktaya dikkat çekmektedir. İlk dikkat çektiği nokta *egemenlik ve bilgi* arasında kurulmak istenen bağ, diğer nokta ise *dünya-bilim anlayışı*dır.

Korkut Tuna, Batının meşruiyetini sağlamak için kullandığı egemenlik ve bilgi arasındaki ilişkiyi, Batılı kaynaklardan hareketle açıklığa kavuşturmaktadır. Batılı kaynaklar egemenlik ve bilgi arasında kurulan ilişkiyi *yazısız toplumlara* kadar geri götürmekte, yaşlıların siyasi egemenliği ellerinde tuttuklarını ve bunu bilgi ve tecrübelerine bağlı olarak gerçekleştirdiklerini belirtmekte ve yaşlıların otoritesinin bilgiye sahip olmaktan kaynaklandığı tespitinde bulunmaktadır. Batılı kaynakların egemenlik ve bilgi arasında kurduğu diğer bir ilişki *sanayi toplumlarında* kendisini belli ettirmektedir (Tuna, 2011b: 171).

Sanayi toplumlarında görülen sınıflar arası mücadele bilgi ile doğru orantılı olmuştur. İnsanların okuma yazma oranı arttıkça, sınıflar arası mücadele de artmıştır. Korkut Tuna, bu durumdan hareketle egemenlik ve bilgi arasında iddia edildiği gibi olumlu bir ilişkiden söz edilemeyeceğini ifade etmektedir. Tuna'ya (2011b: 172) göre, "okumuşların toplum içindeki oranının artmasına karşın eşitsizliğin azalmadığı, mevcut sınıflar arası egemenlik ilişkilerinin ve çıkar farklılıklarının değişmediği görülmektedir."

Egemenlik ve bilim arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Batının egemenliği, Batı bilgi ve bilimi eşliğinde sürmektedir. Modernlikle beraber Batının dünya üzerinde kurduğu egemenlik, Batının ulaştığı bilginin üstünlüğüyle açıklanmıştır. Egemenlik ve bilim arasındaki ilişki tıp, fizik, kimya gibi pozitif bilim alanlarında geliştirilen bilgilerle de varlığını sürdürmüştür. Batı egemenliğinin, *bilginin evrenselliği* tezi aracılığıyla meşrulaştığını belirten Yıldırım, *Batı bilgisinin üstünlüğü, Batı egemenliğinin*

üstünlüğünden büyük ölçüde yararlanmaktadır ifadelerine de yer vermektedir. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, bilgi ve egemenlik arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bu ilişki ile birlikte *bütün Batı dışı toplumlar, Batıdan üretilen bilgileri sorgulamadan bir inanç kalıbı gibi kendi topraklarına taşıyacaklardır* (Yıldırım, 2007: 22-23).

Korkut Tuna, bilim ve egemenlik arasında var olan ilişkiyi göz ardı etmediğini belirtmektedir. Ona göre, bu ilişkinin kaynağının doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Yani "egemenlik ilişkisi bilimin kendisinden mi kaynaklanıyor, yoksa emrine koşulduğu daha başka ilişkilerden mi kaynaklanıyor?" (Tuna, 2011b: 173) biçimindeki meselenin açıklığa kavuşması gerekmektedir. Korkut Tuna, bu meseleye açıklık getirirken, Doğu ve Batı açısından farklı yaklaşımların varlığına dikkat çekmektedir. Batı açısından *bu durumun doğrudan bilimin kendisinden kaynaklandığı ileri sürülmekte*; Doğu açısından ise mesele, *Doğu-Batı ilişkileri boyutunda* ele alınmaktadır (Tuna, 2011b: 173-174).

Doğu ve Batının egemenlik ve bilgi arasındaki ilişkiyi ele alışlarının farklı olduğunu Tuna'nın (2011b: 174) şu ifadelerinden de anlamak mümkündür:

Batı'nın da Doğu ile sürdürmek zorunda olduğu ilişkileri vardır. Varlığı ve bu günkü konumu bu ilişkilere bağlıdır. Bunların hizmetine koşulan birçok unsur arasında bilim de vardır. Bilgi de vardır. Belki bazı açılardan bilgi öncü bir rol oynamıştır. Ama bizim açımızdan bilginin egemenlikle olan ilişkisi bizatihi kendisinden kaynaklanmamakta, emrine koşulduğu -bir yerden sonra da gerçek kimliğini ortaya koyacak olan- ilişkilerden kaynaklanmaktadır.

Korkut Tuna, Batının meşruiyetini sağlamak için üzerine konumlandığı bir diğer alanı *dünya-bilim anlayışı* çerçevesinde açıklamaktadır. Dünya-bilim anlayışında hâkim konumda olan bilgi Batılı bilgidir. Tüm dünyaya Batıdan yayılan bilgi, bir *merkez-çevre* anlayışının doğmasına da sebep olmuştur (Tuna, 2011b: 178).

Korkut Tuna, dünya-bilim teriminin ortaya çıkışı ve tercih edilme sebebine de açıklık getirmektedir. '*Dünya çapında bilim*' (*science mondiale*) ve bu çerçevedeki ilişkileri kuşatacak '*uluslararası bilim topluluğu*' gibi terimler yerine Braudel'in *economie-monde* teriminden dönüştürülen *science-monde* (*dünya-bilim*) terimi teklif ve tercih edilmektedir (Tuna, 2011b: 182) diyen Tuna, bu kavramın fikir babası Polanco'nun *dünya çapında bilim ve uluslararası bilim topluluğu* kavramları hakkındaki fikirlerini de aktarmaktadır: "Science mondiale terimi uluslararası güçlü ve zayıf ya da kuruluş aşamasındaki bilimsel

toplulukların içerdikleri egemenlik etkilerini maskeleymektedir. Buna bağlı olarak uluslararası bilim topluluğu terimi de, kendini kuran hiyerarşileri ve egemenlikleri maskeleymektedir (Polanco, 1990: 10 dan akt. Tuna, 2011b: 182).

Merkez-çevre ilişkisine bağlı olarak, *Avrupa biliminin dünyalaşması*, tüm dünyanın egemen bilgisi olması söz konusu olmaktadır. Bu anlamda Batı'nın dünya çapındaki yayılmasında önce merkezleşme, sonra bilimin bu merkezlerden çevre bölgelere yayılması ve bu vesile ile çevre bölgelerin bir merkez olması (veya vaat edilmesi) ve yerli bir bilimsel faaliyet yaratma alanları olarak ortaya çıkmaları amaçlanmaktadır (Tuna, 2011b: 184). Bu noktada, Tuna'nın *yerelliğin tuzağı* (Tuna, 2013a: 332–338) ifadesi anlam kazanmaktadır. Zira yerel olanın küresel sistem içinde eritilip, yok edilmesi söz konusudur.

Bilgi konusunda merkezde yer alan ya da o şekilde sunulan bilgi, Batılı bilgiyken; çevrede yer alan bilgi, diğer toplumların bilgisidir. Her alanda olduğu gibi bilgi alanında da bir tekelleşmenin yaşandığı böylesi bir durumda Batılı bilginin egemenliği ve meşruiyeti sorgulanamaz görünmektedir.

Yeryüzünde ortaya çıkan toplumsal gelişmelerin kaçınılmaz belli doğrultularda ve tek/global kavramlarla açıklanabilecek fenomenler olarak görülmesi, ya da böyle bir bakış açısından yola çıkılması, dünya çapındaki egemenlik ilişkilerinin ve bunlara bağlı olarak gerçekleşen zenginlik ve çıkar bağlantılarının yol açtığı gelişmelerin tek elden yönetilip denetlendiği ve dünyanın buna göre şekillendiğini göstermekte ve bu durum adı geçen açıklama ve değerlendirme biçimlerini desteklemekle kalmayıp yapılanmayı da doğrulayıp haklılaştırmaktadır (Tuna, 2011b: 180).

Korkut Tuna, Batı bilgisinin eleştirisini yaparken, Batı bilimi ve bilimselliğinin eleştirisini de yapmaktadır. Bu anlamda, Batılı bilginin özelliklerinin, onu kaçınılmaz ve genel-geçer yapan özelliklerinin neler olduğunu sorgulamaktadır.

Batı biliminde bir bilim adamı tekeli ve bu bilim adamlarının teşkilatlanması söz konusudur. Tüm bilginin, Batılı anlamda bilimsel bilginin, sözcüleri ve temsilcileri bilim adamlarıdır. Korkut Tuna, Batı bilgisini kaçınılmaz ve genel-geçer kılan özelliğinin bilim adamları ve teşkilatlanmalarından mı kaynaklandığını açıklığa kavuştururken, Batı biliminin içinden bu alana yapılan eleştirilerden hareketle bir takım değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Bu konudaki eleştirileri ile Chauvin, bilim alanında kırk yılı aşan bir mesaiden sonra kendisine en çok çarpıcı gelen şeyin 'bilimsel teşkilatlanmanın derinlemesine akıl dışı havası' olduğunu belirtmektedir diyen Tuna, kamuoyunda atom bombası ve çevre kirliliği gibi nedenlerle bilim adamlarına duyulan güvenin zedelenmesinin yanı sıra, bilim kisvesi altında devlet ekonomisinden çok büyük oranlarda bütçenin yağmalandığını Chauvin'in ifadelerinden aktarmaktadır (Tuna, 2011b: 190).

Batı biliminde ayrıntıları bilme söz konusudur. Tuna, Batı bilgisinin bu yönüne de eleştirel yaklaşmaktadır. *Yeni bir alanı araştırmak için ortaya çıkan bilimlerin, kendi katkıları yanında, yetkin kabul edilen bilimsel yolları izlemelerine rağmen, başarılı olamadıkları, hatta isimlerinin bile hatırlanmadığı görülmektedir* diyen Tuna, *Phrenologie (kafatasının biçimini inceleyen) ve Physiognomie (yüzün hatlarını inceleyen) gibi bilimlerin varlığı ile yokluğu arasındaki belirsizliği* bu duruma kanıt olarak göstermektedir. Batı biliminin bu kadar ayrıntı içinde boğulmasının, her şeyi bilmek istemesinin bir sonucu olduğunu belirten Tuna, *bilimselliğin geçerliliği her ayrıntıyı işin içine katmakla değil, her ayrıntıyı kuşatacak bir çerçeveyi kurmak ile mümkündür* diyerek Batı bilim anlayışının eleştirilebilecek bir başka yönünü ortaya koymaktadır (Tuna, 2011b: 191–192).

Batılı bilgi ve bilimleri kaçınılmaz kılan husus içinde yer alınan ilişkiler ve bu ilişkilerin kaçınılmazlığıdır. Yani "bilgi ve bilimlerin doğrudan taşıdığı niteliklerden çok, içinde yer aldığı ilişkiler ve bu ilişkilerin kaçınılmazlığı bilgi ve bilimleri de kaçınılmaz yapmıştır" (Tuna, 2011b: 193).

Batı-dışı toplumlar, Batı bilimine büyük bir inanç ve güven duymuşlardır. Batı biliminin, kendisine büyük bir inanç ve güven duyan toplumların beklentilerine cevap verememesi eleştirilmesini sağlayan bir başka yön olarak dikkat çekmektedir. Tuna'ya göre, bu durum Batı bilgi ve biliminin geçerliliğinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda Batı bilgi ve biliminin evrensellik iddialarına da büyük bir darbe indirmiştir (Tuna, 2011b: 195–196).

Korkut Tuna, Batı bilgi ve bilimselliğinin eleştirisi ile birlikte, Batı bilgi ve bilimselliğinin geçersizliğini de tartışmaya açmaktadır. Ona göre, "bilimlerin kazandığı güç göz önüne alınırsa Batılı bilginin sınırlılığından hele geçersizliğinden söz etmek pek

kolay gözükmemektedir. Buna rağmen Batı bilimselliğinin sınırlılığında ve buna bağlı olarak geçersizliğinden kuşku duymamız" (Tuna, 2011b: 197) mümkündür.

Batı bilgi ve biliminin sınırlılığı ve geçersizliğini tüm ayrıntılarına kadar irdeleyen Tuna, Batı bilimsel düşüncesinin kapitalizm ve sömürge ilişkileri ile olan bağına da değinmektedir. Bunun yanında dünyanın pek çok bölgesinde ortaya çıkan tahrifat, Batı bilimselliğinin geçersizliğini göstermektedir.

Batı bilimsel düşüncesi, kapitalizmin ve bunun gereği olan sömürge ilişkilerinin hizmetinde olmak gibi bir özelliğe sahiptir. Bunun geçmişte olduğu gibi günümüzde de çok acı ve utanç verici sonuçları vardır. Halen var olan savaş ve bilhassa belli yörelerde geçen zamana rağmen çözülemeyen açlık, Batı biliminin hiç bir şekilde affedilemeyecek ilişkiler içinde yer aldığını -hem de taraf olarak- bize göstermektedir. Bu durum bile peşinen Batı biliminin bütün cilalarıyla örtülemeyecek bir yanını ve geçersizliğini bize göstermektedir (Tuna, 2011b: 201).

Tuna'ya göre, Batılı/Batıcı tarzın geçersizliğinin en büyük kanıtı, "Batılı modele göre oluşturulan ve bu konudaki eksiklikleri giderilmeye çalışılan, bilimsel çerçeve ve kadroların teklif ettiği çözüm yollarıyla toplumun gerçekliğinin uyuşmamış" (Tuna, 2011b: 204–205) olmasıdır.

Tuna'ya göre, Batı bilimi ve bilimselliğinin bir başka yetersizlik ve geçersizlik biçimi *yanlış genellemelerdir*. Ona göre, yanlış genellemelerin oluşma sebebi, *Batı bilimselliğini yönlendiren kuramların Batı'nın dünyaya bakışı kadar dünya ile sürdürmek istediği ilişkilere bağlı olarak, belli sınırlarla donatılmış bağlantılardan yola çıkmasına rağmen bu bağlantıları, elinde tutmak zorunda olduğu ilişkiler gereği mutlak ve genel-geçer saymasıdır* (Tuna, 2011b: 205).

Sonuç olarak, Batı bilimselliğinin ve bilim anlayışının, dolayısıyla bilgisinin de ayakta kalmasını sağlayan koşullara değinen Tuna, Batı bilgisinin ayakta kalmasını/kalabilmesini şu durumlara bağlamaktadır: Öncelikli olarak belli ön koşulların kabul edilmesi ve belli ilişkilere dayalı mekanizmalar Batı bilgisinin ayakta kalmasını sağlamaktadır. İkinci olarak Dünya-bilim anlayışına yol açan uluslararası bilim kuruluşları bu işlevi yerine getirmektedir. Son olarak, *bilgi ve teknoloji transferleri, araştırma geliştirme fonları, yayın ve malzeme yardımları, burslar, kurslar, uluslararası bilimsel toplantı ve kongre davetleri bu sistemin unsurları olarak göze çarpmakta ve Batı*

bilimselliğinin bir açıdan daha belli desteklere bağlı olarak ayakta durabildiğini göstermektedir (Tuna, 2011b: 206).

2.3.4. Çözüm Önerisi: Bilginin Temellendirilmesi

Korkut Tuna, Doğu-Batı çatışması ekseninde Batılı bilginin eleştirisini yaptıktan sonra, Batılı bilgi karşısında nasıl bir tutum takınmak gerektiğini, Batılı bilgiye alternatif bir bilgi modeli geliştirebilmek için neler yapılması gerektiğini temellendirme yoluna girecektir. Ona (2011b: 212) göre, bu noktada, bilgilerimizi yeni baştan temellendirmemiz gerekmektedir. Bunun yanında, sınırlılığı ve geçersizliği üzerinde durulup eleştirilen Batılı tarzda niçin ısrar edildiği de açıklığa kavuşturulmalıdır.

Bilginin temellendirilmesi için neler yapılmalıdır? Tuna'ya göre bunun için ilk elde bilgi nedir? sorusunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Daha sonra bilginin toplumla olan ilişkisi, başka bir deyişle köken birliği üzerinde durulması gerekmektedir. Bunun yanı sıra bilginin kazandığı boyutlar, gelişme ve farklılaşması da açıklanması gereken yönler olarak dikkat çekmektedir (Tuna, 2011b: 213–214). Tuna'ya göre, bilgilerimizi yeni baştan temellendirmemizin bir diğer yolu "mevcut birikimin sorunlar, ihtiyaçlar ve arayışlar çerçevesinde yeni bağlantılar kurmayı gerektireceğinden ilk elde toplumsal ve tarihi özelliklerimizin yeni baştan değerlendirmeye tutmamız, işe bu tarihi bağlantıları doğru ve geçerli olarak kurmakla başlamamız gerekmektedir" (Tuna, 2011b: 216).

Bilgi nedir? Nasıl temellendirilmelidir? şeklindeki sorulara cevap arayan Tuna, bilginin insanın toplumsal eyleminin bir ürünü olduğunu, bu şekilde ele alındığında bilgi konusunun temellendirilmesinde önemli bir avantaj elde edileceğini belirtmektedir (Tuna, 2011b: 216–218). Bu noktada, Tuna'nın bilgi ve toplumsal eylem arasındaki ilişkiyi kavramış olması dikkat çekmektedir.

Tuna'ya göre, bilgi içinde bulunduğu toplum ilişkilerinden bağımsız ele alınamaz. Onun yaklaşımına göre, pek çok toplumsal olguda olduğu gibi, bilgi konusunda da Doğu ve Batı açısından farklı özellikler kendisini göstermektedir. "Bilgi konusunun toplumla bağlantısı en başından beri üzerinde durulan bir konu olmakla birlikte bu bağlantının ele alınış ve açıklanış biçimleri yanında meselenin toplumlar arası ilişkileri de kapsayacak bir

biçimde ve gerçek toplum ilişkilerinden kalkan bir temelde ele alınması bizi daha geçerli ve kapsamlı sonuçlara götürecektir" (Tuna, 2011b: 214).

Bilginin toplum sorunları ile yakın ilgisi vardır. Her toplumun sorunları ve bu sorunları çözecek bilgi düzeyleri farklılık göstermektedir. Küreselleşen dünyada, her toplumun kendisine ait yerel bilgileri toplum sorunlarına yeterli çözüm üretemeyebilir. Tuna, bu durum mu Batılı bilgiyi zorunlu kılmıştır? şeklinde soru sormakta ve bu soruya cevap aramaktadır.

Bilgilerimizi temellendirmemizin önemli bir yolu yeni bağlantılar kurmaktır. Tuna'ya göre binlerce yıllık bilgi birikimlerini tümüyle reddetmek mümkün değildir. Bu sebepten dolayı yapılması gereken mevcut bilgileri var olan sorunlar çerçevesinde yeniden düzenlemektir. Bu da ancak yeni bağlantılar kurmakla mümkün olacaktır (Tuna, 2011b: 215).

Batı-dışı tüm toplumların dünyaya bakışı, olayları değerlendiriş biçimi ve olaylardan sonuç çıkarması Batı bilimselliği çerçevesinde gerçekleşmektedir. Yemek kültüründen kullanılacak isimlere kadar her şey Batıdan aktarılmaktadır. "Araştırılacak sorunlar, uygulanacak teknikler -domatesin tohumu bile- Batılıdır, Batı anlayış ve modelleri tarafından tayin edilmişlerdir. Üzümler, karpuzlar, portakallar Batı ülkelerindeki türlerle özdeşleştikleri gibi bazılarının isimleri bile Batılılaşmıştır" (Tuna, 2011b: 224).

Batı bilgi ve bilimselliği, tüm Batı-dışı toplumlara yayılmış ve yaygınlaştırılmıştır. Tuna'ya göre, bu durumda yapılacak iş yeni bir bilimsellik anlayışı ile hareket etmek ve olayları Batı-dışı toplumların arayış ve çıkarları doğrultusunda kurabilmektir (Tuna, 2011b: 225).

Batı bilgi ve bilimi, Batı-dışı toplumlarda olduğu kadar Batı toplumlarında da çözümsüzlüklerle karşı karşıya kalmıştır. Buna rağmen, hem Batı toplumlarında, hem de Batı-dışı toplumlarda bu Batılı biliş tarzları ısrarla sürdürülmektedir. Bu durum, Tuna'nın da dikkatini çekmekte ve Tuna (2011b: 226), "bu tarzın sürdürülmek istenmesinin ne amacı olabilir? Tarafların bu tutumlarından ne gibi çıkarları, beklentileri bulunmaktadır?" şeklinde sorular sorarak, bu sorulara yanıt aramaktadır.

Bu sorulara verilecek cevaplar her iki taraf açısından farklı olacaktır. Batı açısından verilecek cevap, süre gelen üstünlüğünü devam ettirme gayesi olacaktır. Bu noktada merak edilen, Batı-dışı toplumların bu sorulara nasıl cevap vereceği olmalıdır.

Tuna, Batı-dışı toplumlar açısından sorulara cevap ararken şu yanıtla ulaşmıştır: "Önce bilim ve uygarlık adına vaat edilen bu yeryüzü cennetine bu yolda ulaşabileceğimize inandığımızı söyleyebiliriz. Sonra Batı ile ilişkilerimizi sürdürebilmek ve bu ilişkileri taşıyabilecek bir yapıya ulaşabilmemiz için bunun gerektirdiği donanımlara ve dönüşümlere sahip olmamız gerektiğine inanılmış ve bunlar şart olarak görülmüş" (Tuna, 2011b: 228). Netice itibari ile Batı-dışı toplumların Batı bilgi ve bilimine bağımlı olması ve kendisini o şekilde görmesi, Batıdan habersiz adımını atamaması edinilmiş ve çaresiz olarak kabul edilmiş bilgilerin varlığından kaynaklandığı söylenebilir.

2.4. ORTA ASYA VE TÜRK DÜNYASI ÇALIŞMALARI

Korkut Tuna'nın diğer bir ilgi alanı, Orta Asya ve Türk dünyasına yönelik çalışmalarıdır. Tuna'nın bu alana yönelmesinin sebepleri arasında, Orta Asya'nın Türk tarihi açısından önemi, Türk sosyolojisi açısından önemi ve Türk dünyasının Osmanlı'ya geçişini sağlayan unsur olması açısından üstlendiği misyon sayılabilir. Çalışmanın önceki sayfalarında Tuna'nın Orta Asya ve Türk dünyasına ne zaman ve niçin ilgi duyduğuna kısaca değinilmişti. Çalışmanın bu bölümünde Tuna'nın bu alana yönelik çalışmaları değerlendirilecektir.

Niçin Orta Asya? Tuna'yı bu alana sevk eden etmenler nelerdir? Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Orta Asya Türk Cumhuriyetleri de özgür birer ülke olarak varlık göstermeye başlamışlardır. Bu gelişmeler, Tuna'nın dikkatini çekmiş ve tarihi köken birlikteliğini de göz önünde bulundurarak Orta Asya'ya yönelmiştir. Tuna'ya (2013a: 193) göre, "Orta Asya günümüzde ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak artık Sovyetler birliğinin bir parçası olarak yer almadığı gibi üzerinde yaşayan Türk toplumları da artık herhangi bir Sovyet Cumhuriyeti değildir. Aramızdaki görünmez sınır ve engeller büyük ölçüde kalkmış ve kalkacaktır". Bu gelişmeler, Orta Asya'da ki Türk toplumları ile Türkiye'nin farklı ilişkiler geliştirmesine imkân tanıyacaktır.

Korkut Tuna (2013a: 195), "Orta Asya ile ilgili bilgilerin Cumhuriyetin ilk yıllarında bir ideolojik boyuta bağlı olarak temellendirildiğini" dile getirmektedir. Bu

ideolojik boyut Türk tarih tezlerinde vücut bulmuştur. Türk tarih tezleri, Osmanlı'yı yok sayıp, Türklerin kökenini Orta Asya Türklüğüne dayandıran Ziya Gökalp'i temel referans noktası olarak almışlardır.

Tuna'ya göre, Orta Asya'nın Türk tarihi kadar, Türk sosyolojisi açısından da önemi büyüktür. Orta Asya'nın Türk sosyolojisi açısından önemini, tıpkı Türk tarihinde olduğu gibi Ziya Gökalp'in düşüncelerinde bulmak mümkündür. Bu konuda gerekli olan bilimsel/ideolojik temelin Ziya Gökalp tarafından ortaya konulduğunu belirten Tuna, Batı sosyolojileri tarafından bir ayırımın gerekçesi olarak ortaya atılan kültür ve uygarlık ayırımının bu konuda kullanıldığını belirtmektedir (Tuna, 2013a: 197–199).

Korkut Tuna, Orta Asya konusunun genelde iki farklı şekilde ele alındığını belirtmektedir. İlk ele alınış biçiminde dikkat çeken nokta, Orta Asya'nın belli vesilelere göre ele alınmasıdır. Bu ele alışıta, Orta Asya, bir şeyleri anlatmak, ispatlamak ve haklılaştırmak için malzeme olarak kullanılmıştır. Diğer bir ele alışıta ise, Orta Asya'nın herhangi bir vesileye bağlı olmadan kendi başına ve bazı özelliklere bağlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Tuna, bu ele alış biçimlerini belirttikten sonra bir öneride bulunmaktadır: *Orta Asya Türk tarihinin artık bir malzeme olmaktan çıkarılması tarihimizin ana parçalarından biri olarak değerlendirilmesi, bunun için de ana gelişme doğrultularının içine yerleştirilmesi gerekmektedir* (Tuna, 2013a: 201).

Korkut Tuna, Türk Dünyası Ortak Mirası'nın yeniden ele alınmasını teklif etmektedir. *Türk Dünyası Ortak Mirası yeniden ele alınmalı, ortak bir bakış açısı altında yeniden araştırılmalıdır. Bu çalışmada mevcut bilgilerin bir araya getirilmesi kadar, eski/yeni ve gelecekte sahip olacağımız tüm varlıklarımız, özelliklerimiz, mirasımız ele alınmalı ve araştırılmalıdır* (Tuna, 2013a: 204) diyen Tuna, bu araştırmada sosyoloji bilimine önemli bir rol biçmektedir. Ona göre, *Türk dünyasının coğrafyası, tarihi, dili, kültür varlıkları, tüm maddi ve manevi mirası, iktisadi ve sosyal hayatı sosyoloji biliminin önderliğinde ele alınmalı ve araştırılmalıdır* (Tuna, 2013a: 204–205). Görüldüğü gibi Tuna, Türk dünyası araştırmalarına verdiği önem kadar, bu araştırmalarda sosyoloji bilimini kullanmaya da önem vermektedir.

Türk Dünyası Araştırmalarını yapabilmek için gerekli olan koşullara da değinen Tuna, *gönül birliği, kuramsal birlik, maksat birliği ve maddi imkânların gerekliliğinin bu*

araştırmalar için olmazsa olmaz koşullar olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, *gönül birliği* bu işin mayasıdır. Gönül birliği sağlandıktan sonra *kuramsal birlik* gerekecektir. Kuramsal birlik için de üniversitelerin, araştırma merkezlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının potansiyeli değerlendirilmelidir. Bu da başarıldıktan sonra *maksat birliği* olmalıdır. Maksat birliği, bu çalışmaları tek kuşak ile sınırlandırmayacak, gelecek nesillerin de bu işe sarılmasına olanak sağlayacaktır. Son olarak da maddi imkanların gerekliliğinden bahseden Tuna, bunun için sivil toplum kuruluşları, niversiteler, kamu kuruluşları, hkmetler ve devletlerin her türlü imkanları seferber etmeleri gerektiğini belirtmektedir (Tuna, 2013a: 206–208). Tuna'nın tüm bu unsurlar arasından sivil toplum kuruluşlarına ayrı bir önem verdiği görülmektedir.

Türk Dünyası Araştırmalarına büyük önem veren Tuna, bu araştırmaların sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapılabileceğini belirtmektedir. Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapıldığı zaman maddi anlamda da ciddi avantajların elde edileceğini belirten Tuna, Kazakistan'da faaliyetlerini sürdüren CESSİ (Kazakistan Karşılaştırmalı Sosyal Araştırmalar Enstitüsü) ve 2005 yılında Türk Dünyası Sosyologları 1. Kurultayı'nda kurulması kararlaştırılan derneğin öncülük edebileceğini belirtmektedir (Tuna, 2013a: 206).

Bunların yanında, Türk dünyasını oluşturan tüm toplum ve toplulukların sivil toplum kuruluşları bünyesinde "Milli Merkezler" oluşturmasını öneren Tuna, Kazakistan Milli Araştırmalar Merkezi, Kırgızistan Milli Araştırmalar Merkezi, Türkmenistan Milli Araştırmalar Merkezi, Özbekistan Milli Araştırmalar Merkezi, Azerbaycan Milli Araştırmalar Merkezi, Türkiye Milli Araştırmalar Merkezi gibi her ülkenin kendisine ait milli araştırmalar merkezini kurmasını ve tüm bu merkezler kurulduktan sonra Türk Dünyası Milli Araştırmalar Merkezi çatısı altında toplanılması önerisinde bulunmaktadır (Tuna, 2013a: 208–209).

Korkut Tuna'nın Türk dünyasına yönelik çalışmaları bu değerlendirmeler ve teorik çalışmalar ile sınırlı değildir. Tuna, Türk Dünyası Sosyologları Kurultaylarına öncülük eden isim olarak da dikkat çekmektedir. İlki 2005 yılında gerçekleştirilen kurultayın 5.si 2014 yılında Kazakistan'da gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda, Türk Dünyası Sosyologlar Derneği'nin Başkanlığını da üstlenen Tuna, 2005 yılından 2011 yılına kadar bu görevi

sürdürmüştür. Tuna, emekli olduktan sonra bu görevini Prof. Dr. Hayati Tüfekçioğlu'na devretmiştir.

Son olarak Türk dünyası gençlerine seslenen Tuna, şu ifadeleri kullanmaktadır:

Türk dünyasının gençleri bu maksada sahip çıkın, yeni çağların keyfini ve rahatlığını sürerken kimliğinizi kaybederek, kimliksizleşerek, yarın kim olduğunuzu, ne olacağınızı bilmeden yaşamayın. Kimliğine, kültürüne, töresine, uygarlığına sahip çıkmayanın gelecek dünyada yeri yoktur. Geleceğe tarihin malzemesi, tüketicisi olarak ulaşacağımıza atalarımızın yaptığı gibi tarihin yapıcısı, kurucusu olun, Türk uygarlığını sürdürün. Sahip olduğumuz canlılık, güç ve imkânlar size bu fırsatı vermektedir (Tuna, 2013a: 209).

Tuna'nın bu ifadelerinden geçmişe verdiği önem kadar, milliyetçi kimliğinin hangi boyutlarda olduğunu da çıkartmak mümkündür. Türkiye'de varlığını sürdüren farklı etnik unsurlar dikkate alınmadan Türk kimliğinin ön plana çıkarılması, Tuna'ya yöneltilecek eleştirilerden bir tanesidir.

SONUÇ

Sosyoloji, toplum olaylarını anlama ve anlamlandırma adına Avrupa’da ortaya çıkan modern bir bilim dalıdır. Avrupa’dan kısa süre sonra Türkiye’de de etkili olmaya başlayan bu bilim dalı, Türkiye’de yüz yılı aşan tarihi bir serüvene sahiptir. Bu süre zarfında Türkiye’de pek çok isim ve sosyoloji anlayışı etkili olmuş, kimi kısa süre sonra unutulurken kimi ise uzun yıllar adından söz ettirebilmiştir.

Sosyolojinin Türkiye’deki serüveni boyunca pek çok sosyoloji anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu sosyoloji anlayışları genel itibari ile Batılı bir anlayışın etkisi altında olmuştur. Türkiye’de etkili olan sosyoloji anlayışları arasında farklı olarak nitelendirilebilecek, Batılı bir sosyoloji anlayışının etkisini taşımayan, bu yönüyle özgün sayılabilecek sosyoloji anlayışı İstanbul ekolü olarak nitelendirilen ve Baykan Sezer ile sistematiğe oturtulan anlayıştır. Geçmiş Ziya Gökalp’e dayanan, Hilmi Ziya Ülken ile ivme kazanan bu anlayış, ilk dönemler itibari ile Kıta Avrupa kaynaklı olarak gelişmişse de, Baykan Sezer ile birlikte yeni bir boyut kazanmış ve bir “Türk sosyolojisi” yapma imkânını ortaya koymuştur. Sezer ile kazanılan bu boyut Korkut Tuna’nın çalışmalarına da yansımış ve bu anlamda bir süreklilik kazanmıştır.

Türk sosyoloji tarihi ele alınırken dikkat çeken en önemli nokta, siyaset ve sosyoloji ilişkisi oldu. Sosyolojinin Türkiye’ye girişi her şeyden öte siyasi sebeplerden kaynaklanmaktaydı. Bunun yanında sosyoloji ile ilgilenen fikir adamlarının siyasi düşüncesi, temsil ettikleri sosyoloji ekolünün kaderini belirleyen önemli bir faktör olmuştur. Ziya Gökalp’in gerek İttihat ve Terakki yönetimine, gerekse Cumhuriyeti kuran kadrolara yakın olması temsil ettiği sosyoloji ekolünün Türkiye’de egemen sosyoloji ekolü olmasını sağlarken; Prens Sabahattin’in siyasi düşüncesi, sosyolojik görüşlerinin de perdelenmesine sebep olmuştur. Siyaset ve sosyoloji ilişkisi 1948 yılında yaşanan DTCF tasfiyesi ile birlikte tekrar kendisini göstermiştir. 1960 Askeri darbesi, 1971 muhtırası, 1980 cuntası da sosyoloji ve siyaset ilişkisini gözler önüne seren gelişmeler olarak tarihe geçmiştir. 1980 askeri darbesinden sonra kurulan YÖK’ün sosyoloji bölümleri üzerindeki etkisi ve 2007 yılında hükümet politikası ile tüm illere üniversitelerin kurulması

neticesinde sosyoloji bölümlerinin geldiği konum siyaset ve sosyoloji ilişkisini gösteren önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Sosyolojinin Türkiye'ye gelişi ve ilk dönem yapılan çalışmalar Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in düşün alanından çekilmeleri ile birlikte bir durgunluk dönemine girmiştir. Bu durgunluk 1940'lı yıllarda yeni gelişmeler ile birlikte sona ermiştir. Kaçmazoğlu (1991a), Türk sosyoloji tarihinin 1940'lı yıllarını ele alırken iki sosyoloji ekolünden bahsetmektedir: İstanbul ekolü ve Ankara ekolü. Bu çalışmada bu iki ekolden birisi olan İstanbul ekolü üzerinde duruldu. Ziya Gökalp tarafından Türkiye'de kurulan ilk sosyoloji kürsüsü, 1940'lı yıllarda Hilmi Ziya Ülken ile ikinci kuruluşunu yaşamıştır. Kaçmazoğlu, söz konusu çalışmasında Ülken'in gayretleri ile yeni bir canlılık kazanan İstanbul sosyoloji geleneğini İstanbul ekolü olarak nitelendirmiştir. Bir ekolün oluşabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi sürekli yeni temsilciler kazanmasına bağlıdır. Ülken'den sonra, Nurettin Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol tarafından kısmen sürdürülen bu ekol, Baykan Sezer ile yeni bir boyut kazanmıştır. Kaçmazoğlu'nun işaret ettiği Ankara ekolünün, kendisini yenileyerek bugüne ulaşıp ulaşmadığı, bu çalışmanın sınırları dışında kaldığı için değerlendirilememiştir. Söz konusu ekolün günümüzde varlığını sürdürüp sürdürmediği yapılacak yeni çalışmalar ile ortaya konulabilecek bir durumdur.

Baykan Sezer, İstanbul ekolünün temel özelliği olan makro ölçekli tarihsel sosyoloji yapma tarzını sürdürmekle birlikte, ekole yeni bir anlayış kazandıran isim olarak da dikkat çekmektedir. Sezer ile birlikte İstanbul ekolü eleştirel bir anlayış da kazanmıştır. Sezer'in özellikle Doğu-Batı çatışması ekseninde olaylara yaklaşması ve Batı düşünce kalıplarını sorgulaması İstanbul ekolüne kazandırılan yeni bir bakış açısı olarak nitelendirilmektedir. Sezer'in bu sosyoloji anlayışı, yani makro ölçekli tarihsel ve eleştirel sosyoloji anlayışını Korkut Tuna'da benimsemiş ve tüm çalışmalarına yansıtmıştır.

Baykan Sezer'in sosyoloji anlayışı için yerel sosyoloji nitelemesi de yapılmıştır. Sezer'in Batı düşün kalıplarını sorgulaması ve Batı karşısında Doğu kavramını ön plana çıkarması yerelci bir sosyolog olarak nitelenmesine yol açmıştır. Sezer'in bu yönü İstanbul ekolünün temel özelliği olarak da kabul edilmiştir. Yerel sosyoloji anlayışını İstanbul sosyoloji ekolünün temel anlayışı olarak kabul etmek, çalışmada varılan sonuç ile bağdaşmamaktadır. Zira ekolün önemli bir temsilcisi olan Korkut Tuna, yerellik kavramına eleştirel yaklaşmaktadır. Ona göre yerel, küresel olanın gölgesinde kalmaktadır. Yerellik

Batının, Batı-dışı toplumlara uygun gördüğü bir kavramdır. Tuna, bu sebepten dolayı yerelliğin batağına düşmeme konusunda uyarılarda bulunmaktadır.

Baykan Sezer'in İstanbul sosyoloji ekolüne kazandırdığı Doğu-Batı çatışması eksenindeki eleştirel sosyoloji anlayışını Korkut Tuna'nın çalışmalarında da görmek mümkündür. Tıpkı Sezer gibi, Tuna'da Batı düşün kalıplarını eleştirmektedir. Dikkatlerden kaçmaması gereken nokta, Batı ve Batı düşün kalıpları eleştirilirken, Batıyı tamamen yok sayma gibi bir anlayışa sahip olmamalarıdır. Sezer ile başlayan Tuna ile sürdürülen Batı düşün kalıplarının sorgulanması için ilk olarak yapılan, Batıyı iyi bir şekilde analiz etmek ve Doğunun Batı karşısındaki üstünlüklerini ortaya koymak olmuştur.

Bu temel özelliği, yani Batı düşün kalıplarını Batıyı tamamen yok saymadan eleştirme özelliğini, Tuna'nın doçentlik ve profesörlük tezlerinde görmek mümkündür. Tuna, doçentlik çalışması olan *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adlı çalışmasında Batı şehir teorilerine açıklık getirdikten sonra, bu teorileri eleştirerek tarihteki ilk şehirlerin Batıda değil Doğuda ortaya çıktığını etraflıca izah etmektedir. Tuna ile sürdürülen İstanbul ekolünün bu özelliği, ekole dünya çapında bir nitelik de kazandırmaktadır. Zira Batılı tarzlarda, genelde Batının üstünlükleri belirtilip, Batı-dışı toplumlar arka planda tutulur. İstanbul ekolünün sosyoloji anlayışında Batının konumu en ince ayrıntısına kadar ortaya konularak eleştirilmekte ve Doğunun durumu bunun üzerine inşa edilmektedir. Aynı durumu Tuna'nın profesörlük takdim tezi olan *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* adlı çalışmasında da görmek mümkündür.

Korkut Tuna, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adlı çalışmasında Doğu-Batı çatışması ekseninde olayları ele almaktadır. Batı şehir teorilerini eleştirerek Doğu şehir modellerini ön plana çıkaran Tuna, söz konusu çalışmada Toynbee'nin geleceğin dünya şehri teorisini ele alırken, Toynbee'nin bu öngörüsünün hiç bir zaman gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir. Günümüz küresel şehirlerinin, Toynbee'nin geleceğin dünya şehri teorisine uygunluğu, Tuna'nın bu öngörüsünde yanlış olduğunu göstermektedir. Aynı çalışmanın eksik bir diğer yönü de Tuna'nın da belirttiği gibi küresel şehir olgusuna yer verilmemiş olmasıdır.

Korkut Tuna, şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasını ele alırken, iki noktaya dikkat çekmektedir: Artık ürün ve merkezi örgütlenme. Ona göre, ilk şehirlerin oluşumu

artık ürünün oluşması ve bu artık ürünün merkezi bir örgütlenme ile birlikte değerlendirilmeye başlanmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Tuna'nın bu ele alışı, şehirlerin ortaya çıkış ve yaygınlaşmasına dair özgün bir ele alış olarak dikkat çekmektedir.

Korkut Tuna, Batılı bilginin eleştirisini yaparken tıpkı küresel şehir gerçeği gibi küresel bilgi gerçeğini de göz ardı etmiştir. Tuna, Batılı bilginin eleştirisini yaparken Batı bilgi ve bilimselliğinin geçersizliğine vurgu yapmaktadır. Çözüm önerisi olarak da Türkiye'ye bağlı ele alışların önemine vurgu yapmaktadır. Söz konusu bölümde çalışmanın formatına uygun olacağı düşüncesinden dolayı Türkiye yerine Batı-dışı gibi daha genel bir ifade kullanılmıştır.

Korkut Tuna'nın Türk sosyoloji tarihindeki yeri incelenirken, Tuna'nın dünyanın en uzun soluklu sosyoloji dergileri arasında yer alan İstanbul Sosyoloji Dergisine yaptığı katkılar dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra yetiştirdiği öğrencileri bugün Türkiye'nin farklı üniversitelerinde sosyoloji bölümlerinin aktif birer ferdi olarak çalışmalarını sürdürmektedirler.

Türk sosyoloji tarihinde Baykan Sezer ve Korkut Tuna devamlılığı üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. İstanbul sosyoloji ekolüne kazandırdığı yeni bakış ile dikkat çeken Baykan Sezer ile ilgili pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır. Sezer ile ilgili yapılan çalışmaların Sezer ile sınırlı kalmaları durumunda uzun soluklu bir etki yaratmaları ihtimal dâhilinde görünmemektedir. Bu anlamda, Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışı ve çalışmaları Baykan Sezer'in sosyoloji anlayışına bağlı olarak okunup ele alındıklarında, Türk sosyolojisi için yeni imkânlar ortaya çıkaracaklardır.

Korkut Tuna, İstanbul ekolünün yerleşmesi ve devam etmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Tuna'yı anlamlı kılan bir diğer özelliği de İstanbul sosyoloji ekolünün makro ölçekli tarihsel ve eleştirel sosyoloji yapma tarzına, mikro ölçekli uygulamaya yönelik çalışmalar ile yeni bir boyut kazandırmasıdır. Tuna'nın mikro ölçekli sosyoloji çalışmaları şehir sosyolojisi alanında kendisini göstermektedir. Bu anlamda İstanbul şehrinin karmaşıklaşan yapısına yönelik bir takım değerlendirmelerinden bahsedilebilir. Bunun yanı sıra, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine yaptırdığı mikro ölçekli uygulamaya yönelik

bir takım çalışmalar da, Tuna'nın İstanbul sosyoloji ekolüne kazandırdığı bu yeni bakışın ürünü olarak dikkat çekmektedir.

Korkut Tuna'nın temel ilgi alanlarından bir diğeri de, Orta Asya ve Türk Dünyasına yönelik çalışmalarıdır. Tuna, Türkiye'nin Orta Asya ile olan tarihsel bağının yanı sıra, Orta Asya'nın Türk sosyolojisi için de yeni bir alan olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu anlamda, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile bir takım çalışmaların yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Tuna'nın Orta Asya'ya verdiği önem milliyetçi kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Önceki çalışmalarında -şehir ve bilgi- milliyetçi kimliğini ön plana çıkarmayan Tuna, Türk dünyasına yönelik çalışmalarında bu kimliğini ön plana çıkarmıştır. Tuna, milliyetçi kimliğini ön plana çıkarmasına karşın, Türkiye'nin son otuz yıllık yakın tarihinde ortaya çıkan Kürt sorununa ilişkin olumlu veya olumsuz herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akay, A.**, 2010. Geo-Sosyoloji, *Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı*, (Haz. Ç. Kovanlıkaya, E. Çav), Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- Akpolat, Y.**, 2008. Behice (Sadık) Boran, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 1* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Aktay, Y.**, 2010. Türk Sosyoloji Tarihine Eleştirel Bir Katkı, Küre Yayınları, İstanbul.
- Akyurt, M. A. ve Yaman, Ö. M.**, 2012. Türkiye’de Kent Sosyolojisi Çalışmaları, *Kent Sosyolojisi*, (Ed. K. Alver), Hece Yayınları, Ankara
- Altun F.**, 2008. Mübeccel Kıray’dan Bize Kalan, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Sayfa: 587-610.
- Alver, K.**, 2011. Korkut Tuna ve Şehir Sosyolojisi, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Korkut Tuna’ya Armağan, cilt: 3, sayı: 22, sayfa: 329-346.
- Arılı, A.** 2013. Şerif Mardin Bibliyografyası, *Şerif Mardin Okumaları*, Doğu Batı, (Ed. T. Takış), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Arılı, A. ve Bulut, Y.**, 2008. Türkiye’de Sosyolojiyle 100 Yıl: Mirası ve Bugünü, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Sayfa: 13-32.
- Aycan, N.**, 2011. Yurtdışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Korkut Tuna’ya Armağan, cilt: 3, sayı: 22, sayfa: 215-228.
- Aydın, M.**, 2004. Bilgi Sosyolojisi, Açılım Kitap, İstanbul.
- Aysoy, M.**, 2013. Korkut Tuna’nın Sosyolojisi Üzerine, *TYB AKADEMİ Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 9, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara.
- Azman, A. ve Yetim, N.**, 2010. 1933 Üniversite Reformundan Sonra Ankara’da Sosyoloji Bölümlerinin Kurumlaşması, *Türk Sosyologları ve Eserleri II*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Bayhan, V.**, 2010a. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Ekolünün 1984’ten Beri Anadolu’daki Sesi: Prof. Dr. A. Fügen Berkay, *Türk Sosyologları ve Eserleri I*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Bayhan, V.**, 2010b. Mehmet Yalvaç’ın Biyografisi ve Bibliyografisi, *Türk Sosyologları ve Eserleri I*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Bayraktar, L.**, 2008. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 1* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.

- Berkes, N.**, 2014. Türkiye’de Çağdaşlaşma, (Yay. Haz.: A. Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Beşirli, H.**, 2008. Nurettin Şazi Kösemihal, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 1* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Boyacıoğlu, A. Ö. ve Boyacıoğlu, L.**, 2008. Prens/Sultanzade Mehmed Sabahaddin Bey, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 1* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Bulaç, A.**, 2007. Tarih, Toplum ve Gelenek, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul.
- Bulut, Y. ve Arlı, A.**, 2008. Korkut Tuna ile Türk Sosyolojisinin Dünü ve Bugünü Üzerine, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Sayfa: 327-352.
- Ceylan, M. C.**, 2007. Türk Sosyolojisinde Yerelci Yaklaşımlar: Baykan Sezer Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Coşkun, İ.**, 1991. Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair, *75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji* (Ed: İ. Coşkun), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Coşkun, İ.**, 2011. Korkut Tuna’nın Biyografisi İçin İlk Notlar, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Korkut Tuna’ya Armağan, cilt: 3, sayı: 22, sayfa: 20-29.
- Çelebi, N.**, 1995. Sosyoloji Bölümlerinin Anabilim Dalları, *Türk Sosyoloji Dergisi*, Genç Sosyologlar Derneği Yayını, İstanbul, Sayı: 1, Sayfa: 61-68.
- Çelebi, N.**, 2010. Türkiye’de Sosyoloji, *Türk Sosyologları ve Eserleri II*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Eğribel, E. ve Özcan, U.**, 2003. Baykan Sezer Bibliyografyası, *Sosyoloji Konferansları*, Yirmi Sekizinci Kitap, İ.Ü. Basın ve Yayınevi, İstanbul.
- Eğribel, E. ve Özcan, U.**, 2008. Baykan Sezer, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 2* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Ercan, R.**, 2013. Türkiye’de Sosyolojinin Gelişimi ve Eğilimleri: İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ergan, N. G.**, 2008. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 1* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Ergun, D.**, 1983. Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Sosyoloji ve Gelişmesi, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ergun, D.**, 2006. Yöntemi Bulmak, İmge Kitabevi, Ankara.
- Erişçi, L.**, 1941. Türkiye’de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, cilt: 2, sayı: 1, sayfa: 158-169.
- Erjem, Y.**, 2008. Nilüfer Göle, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 2* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.

- Erkul, A.**, 2008. Ahmet Rıza Bey, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 1* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Erkul, A.**, 2012. Prens Sabahattin, *Türk Toplum Bilimcileri – 1*, (Der. E. Kongar) Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Foucault, M.**, 1999. Bilginin Arkeolojisi, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Gelekçi, C.**, 2008. Cahit Tanyol, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 1* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- İhsanoğlu, E.**, 1991. Modern Bilimlerin Türkiye’ye Girişi, *75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji* (Ed: İ. Coşkun), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- İlyasoğlu, A.**, 1983. Türkiye’de Sosyolojinin Gelişmesi ve Sosyoloji Araştırmaları, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H.**, 2011. Ziya Gökalp: Yüzyıla Damgasını Vuran Düşünür, *Türk Düşünce Serüveni: Akademidekiler*, Doğu Batı, sayı: 12, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Kabakçı, E.**, 2008. Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Sayfa: 41-60.
- Kabakçı, E.**, 2011. Durkheim ve Ziya Gökalp: Tarih, İdeoloji ve Sosyolojinin Özerkliği Meselesi, *Ziya Gökalp*, (Ed: K. Tuna ve İ. Coşkun), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaçmazoğlu, H. B.**, 1991a. 1940–1950 Tarihleri Arasında Türk Sosyolojisi, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, cilt: 3, sayı: 2, sayfa: 1-48.
- Kaçmazoğlu, H. B.**, 1991b. Türk Sosyolojisinin Bugünkü Durumu Üzerine, *75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji* (Ed: İ. Coşkun), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kaçmazoğlu, H. B.**, 1995. Türkiye’de Sosyoloji Çalışmaları: 1950–1960 Dönemi, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, cilt: 3, sayı: 4, sayfa: 131–190.
- Kaçmazoğlu, H. B.**, 2010a. Türk Sosyoloji Tarihi I: Ön Koşullar, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kaçmazoğlu, H. B.**, 2010b. Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kaçmazoğlu, H. B.**, 2010c. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyologları: Sosyal Siyasetçi, Milliyetçi ve Bütüncü Sosyoloji Ekolü, *Türk Sosyologları ve Eserleri II*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kaçmazoğlu, H. B.**, 2010d. Türkiye’de Sosyoloji Eğitim ve Öğretiminin Genişlemesi Üzerine, *Türk Sosyologları ve Eserleri I*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Kaçmazoğlu, H. B.**, 2011a. Türk Sosyoloji Tarihi II: II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kaçmazoğlu, H. B.**, 2011b. Türk Sosyoloji Tarihi III: Yeni Türkiye'de Sosyolojinin Düşünsel ve Kuramsal Temelleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Karakaş, M.**, 2008. Ziya Gökalp'e Yeniden Bakmak: Literatür ve Yeniden Değerlendirme, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Sayfa: 435-476.
- Karakaş, M.**, 2013. Sosyoloji ve Liberalizm Bağlamında Prens Sabahattin'e Yeniden Bakmak, *TYB AKADEMİ Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 9, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara.
- Kasapoğlu A.**, 1999. DTCF Sosyoloji Bölümünün Dünü ve Bugünü, *60 Yıllık Gelenek DTCF'de Uygulamalı Sosyoloji 1939-1999*, (Ed: A. Kasapoğlu), Ümit Ofset Yayıncılık, Ankara.
- Kaya, T.**, 2008. İçtimaiyat'tan Sosyoloji'ye: İÜEF Sosyoloji Bölümü'nün Tarihine ve Sosyoloji Dergisine Dair, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Sayfa: 713-730.
- Kayalı, K.**, 2008a. Bir Asırlık Sosyoloji Birikimi, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Sayfa: 33-40.
- Kayalı, K.**, 2008b. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 1*, (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Keyman, E. F.**, 2010. Şerif Mardin'i Okumak, *Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı*, (Haz. Ç. Kovanlıkaya, E. Çav), Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- Kızılcılık, S.**, 2004. Özgünlüğün Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kızılcılık, S.**, 2008. Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kocacık, F. ve Kongar, E.**, 2012. Mehmet İzzet, *Türk Toplum Bilimcileri - 2*, (Der. E. Kongar) Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, E.**, 2012a. Türkiye'de Toplum Biliminin Gelişmesi ve Yöntem Sorunu, *Türk Toplum Bilimcileri - 1*, (Der. E. Kongar) Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, E.**, 2012b. Ziya Gökalp, *Türk Toplum Bilimcileri-1*, (Der. E. Kongar) Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, A.**, 2008. Mümtaz Turhan, *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 1* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- KPSS 2014/1 Sonuç Rehberi**,
http://kpss.memurlar.net/kpsspuan_2014_1.aspx?mezuniyet=2&bolumko du=3319&unvani=SOSYOLOG&ili=&page=1 (Erişim Tarihi: 17.07.2014).

- Kurtuluş, H.**, 2008. Mübeccel B. Kıray, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 2* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Mardin, Ş.**, 2002. İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş.**, 2014. Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Okan, O.**, 1989. Sosyologlarımız ve Tarihi Gerçekler Önünde Prens Sabahattin, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, cilt: 3, sayı:1, sayfa: 97-105.
- Okan, O.**, 2008. Prens Sabahattin Literatürü Üzerine, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Sayfa: 477-498.
- Okan, O.**, 2011. Şehir, Tarih, Sosyoloji: Korkut Tuna'nın Şehir Yaklaşımı, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Korkut Tuna'ya Armağan, cilt: 3, sayı: 22, sayfa: 305-328.
- Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu-2014**,
http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2014/OSYS/Tercih/2014OSYSKONTKILA_VUZU14072014.pdf (Erişim Tarihi: 17.07.2014).
- Özben, M.**, 2010. Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne Dair, *Türk Sosyologları ve Eserleri I*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Özcan, U.**, 2010a. Türkiye’de Sosyoloji: Başlıca Akımlar, Dönemler ve Figürler, *Türk Sosyologları ve Eserleri II*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Özcan, U.**, 2010b. 1980 Sonrasında Türk Sosyolojisinde Değişen Tema ve Yaklaşımlar Üzerine Bazı Gözlemler, *Türk Sosyologları ve Eserleri I*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Özer, İ.**, 2012. Niyazi Berkes, *Türk Toplum Bilimcileri - I*, (Der. E. Kongar) Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Parin, S.**, 2011. Korkut Tuna'nın İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Tarihindeki Yeri, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Korkut Tuna'ya Armağan, cilt: 3, sayı: 22, sayfa: 47-57.
- Sağlam, S.**, 2008. Ziya Gökalp, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – I*, (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Seheroğlu, S. B.**, 2010. Korkut Tuna Biyografisi ve Kaynakçası, *Türk Sosyologları ve Eserleri I*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Sezer, B.**, 1989. Türk Sosyologları ve Eserleri 1, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, cilt: 3, sayı: 1, sayfa: 1-96.

- Şan, M. K.**, 2008. Korkut Tuna, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 2*, (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Şen, N.**, 2011. Korkut Tuna’nın Yönettiği Tezler, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Korkut Tuna’ya Armağan, cilt: 3, sayı: 22, sayfa: 39-41.
- Şentürk, R.**, 2006. İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Tuna, K.**, 1981. Yurtdışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Tuna, K.**, 1987. Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Tuna, K.**, 1989. Feodalizm Tartışmalarında Yeni Bir Ele Alış Denemesi: Feodal Düzen ve Şehir, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, cilt: 3, sayı: 1, sayfa: 197-222.
- Tuna, K.**, 1991. Bilgi Toplum ve İthal Bilgi Üzerine, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, cilt: 3, sayı: 2, sayfa: 87-114.
- Tuna, K.**, 1994. Amerika'nın Bulunuşunun Batı'da Yol Açtığı Gelişme: Kentsel Toplum, *500. Yılında Amerika*, (Haz: R. Ertürk, H. Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Tuna, K.**, 2003a. Prof. Dr. Baykan Sezer’in Ardından, *Sosyoloji Konferansları*, Yirmi Sekizinci Kitap, İ.Ü. Basın ve Yayınevi, İstanbul.
- Tuna, K.**, 2003b. Küresel Mi/Yerel Mi: Neler Oluyor Bize?, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, cilt: 3, sayı: 6, sayfa: 1-12.
- Tuna, K.**, 2003c. Modern Bilimlerin Ortaya Çıkışının Sosyolojik Arka Planı, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, cilt: 3, sayı: 7, sayfa: 1-10.
- Tuna, K.**, 2004. Kentsel Dönüşüm Sorunları ve İstanbul Kimliği, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, cilt: 3, sayı: 8, sayfa: 1-8.
- Tuna, K.**, 2009. Şehirin Serüveni, *Hece Dergisi: Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili*, sayı: 150-151-152, sayfa: 16-22.
- Tuna, K.**, 2011a. Sunuş, *Ziya Gökalp*, (Ed: K. Tuna, İ. Coşkun), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Tuna, K.**, 2011b. Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Tuna, K.**, 2013a. Yeniden Sosyoloji, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Tuna, K.**, 2013b. Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Uçan, H.**, 2009. Batı Şehri ve Küresel Şehir, *Hece Dergisi: Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili*, sayı: 150-151-152, sayfa: 181-187.

- Uluocak, Ş.**, 2008. Şerif Mardin, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 2* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Ülken, H. Z.**, 2013. Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ünsaldı, L. ve Geçgin E.**, 2013. Sosyoloji Tarihi: Dünya’da ve Türkiye’de, Heretik Yayınları, Ankara.
- Vergili, A.**, 2008. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) – 1* (Der. M. Ç. Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Yalvaç, M.**, 2010. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi, *Türk Sosyologları ve Eserleri II*, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, E.**, 2007. Bilginin Sosyolojisi, Ekin Yayınları, Ankara.
- Quinzieme Congrès International de Sociologie [QCIS]**, 1952. 15. Uluslararası Sosyoloji Kongresi Broşürü, 11-17 Septembre, Pulhan Matbaası, İstanbul.